

ROMI Latvijā

Pētījuma ziņojums 2015

Pētījuma darba grupa: Aigars Freimanis, Oksana Kurcalte, Ilze Gansone,
Daiga Konceviča, Evija Mansone, Jeļena Petrova.

Grafiskais dizains un makets: Gunta Kalvīte
Iespiests: SIA Dobums, 2015

© Sabiedrības integrācijas fonds
www.sif.gov.lv

© Tirgus un sociālo pētījumu centrs “Latvijas Fakti”
www.latvianfacts.lv

Pētījums publicēts projekta "Dažādi cilvēki. Atšķirīga pieredze. Viena Latvija II" Nr.JUST/2013/PROG/AG/4978/AD ietvaros, kurš saņēmis Eiropas Savienības PROGRESS programmas finansiālu atbalstu. Par materiāla saturu atbild Sabiedrības integrācijas fonds un tirgus un sociālo pētījumu centrs "Latvijas Fakti", un tajā nav atspoguļots Eiropas Komisijas viedoklis.

/ Saturs

Galvenie secinājumi	3
Ievads	9
Pētījuma metodoloģija	11
1.Vispārējs romu situācijas raksturojums	16
2.Informētība par pakalpojumiem	23
Labās prakses piemēri	31
Rekomendācijas informētības veicināšanai	32
3.Izglītība	34
3.1. Situācijas raksturojums izglītības jomā un attieksme pret izglītības ieguvu	34
3.2. Vispārējās un profesionālās izglītības pieejamība	39
3.3. Speciālā izglītība (t. sk. mājmacība)	53
3.4. Augstākās izglītības pieejamība	54
3.5. „Otrās iespējas” mācību programmu pieejamība	55
Labās prakses piemēri	57
Rekomendācijas izglītības piekļuves veicināšanai	58
4.Nodarbinātība	61
Labās prakses piemēri	75
Rekomendācijas nodarbinātības veicināšanai	75
5.Veselības aprūpe	78
5.1. Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība un sadarbība ar veselības aprūpes personālu	78
5.2. Invaliditātes riski	84
5.3. Ģimenes plānošana, pirmsdzemdību un pēcdzemdību aprūpes pieejamība	85
5.4. Palīdzība veselības aprūpes jomā	89
Labās prakses piemēri	92
Rekomendācijas veselības aprūpes pakalpojumu veicināšanai	93
6.Mājokļa nodrošinājums	95
6.1. Romu dzīvesvietas apstākļi	95
6.2. Iespēja īrēt vai iegādāties mājokli	99
6.3. Sociālo mājokļu pieejamība	104
6.4. Mājokļu kvalitātes vērtējums	108
6.5. Mājokļa uzlabošanas ieceres	113
6.6. Pieejamais atbalsts mājokļa jomā	116
Labās prakses piemēri	119
Rekomendācijas mājokļa pieejamības veicināšanai	120
Pielikumi	123
Padziļināto interviju dalībnieku saraksts	123
Izdevumā izmantotās literatūras un avotu saraksts	126

Izdevumā izmantotie saīsinājumi

CSP	Centrālā statistikas pārvalde	att.	attēls
ES	Eiropas Savienība	m. g.	mācību gads
EUR	Eiro	sk.	skatīts
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija	u. c.	un citi
LM	Labklājības ministrija	u. tml.	un tamlīdzīgi
LR	Latvijas Republika	t. i.	tas ir
MK	Ministru kabinets	t. sk.	to skaitā
NA	Nav norādīta atbilde		
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra		
NVO	Nevalstiskās organizācijas		
PMLP	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde		
VIAA	Valsts izglītības attīstības aģentūra		
VOAVA	Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūra		

Kopsavilkums

Pētījumu “Romi Latvijā” laika posmā no 2015. gada jūlija līdz oktobrim veica tirgus un sociālo pētījumu centrs “Latvijas Fakti”. Pētījuma mērķis bija noskaidrot situāciju un apzināt apstākļus, kas kavē romu tautības iedzīvotāju piekļuvi izglītības, nodarbinātības, veselības aprūpes un mājokļa nodrošinājuma pakalpojumiem, un izstrādāt priekšlikumus rīcības pasākumiem kavējošo apstākļu novēršanai.

Pētījuma “Romi Latvijā” laikā, izmantojot jaukto metožu pētījuma metodes, tika īstenotas vairākas pētnieciskās aktivitātes: priekšizpētes posmā dokumentu un statistikas datu analīze, kvantitatīvajā posmā romu tautības iedzīvotāju aptauja, kopumā ar tiešo interviju metodi aptaujājot 365 romu tautības pārstāvjus, un kvalitatīvajā pētījumu posmā – padziļinātas daļēji strukturētas intervijas ar publiskā sektora, nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, politikas veidotājiem un nacionālā līmeņa pārstāvjiem (kopā 197 intervijas), kā arī fokusu grupu diskusijas ar romu tautības iedzīvotājiem un romu pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem (kopā 5 diskusijas).

Šā pētījuma laikā apkopots un analizēts ievērojams informācijas apjoms – sākot ar līdzšinējās un faktiskās romu kopienas situācijas izpēti Latvijā un tās padziļinātu viedokļu izziņāšanu par problēmām, kas apgrūtina vai kavē piekļuvi publiskā sektora un nevalstisko organizāciju nodrošinātajiem pakalpojumiem četrās jomās – izglītībā, nodarbinātībā, veselības aprūpē un mājokļu pieejamībā –, un noslēdzot ar labo praksi apzināšanu, kuras lietotas līdz šim, praktisku rekomendāciju un konkrētu rīcības priekšlikumu izstrādi visām iesaistītajām pusēm – no politikas veidošanas līmeņa līdz pakalpojumu nodrošināšanas līmenim.

/ Galvenie secinājumi

Vispārējs situācijas raksturojums

Latvijā faktiski nav pieejama precīza informācija par tajā dzīvojošo romu skaitu, un dažādos statistikas datu avotos to minētais skaits ir atšķirīgs. Saskaņā ar LR CSP datiem pašlaik Latvijā dzīvo 5388 romi, savukārt PMLP iedzīvotāju reģistra dati liecina, ka Latvijā ir reģistrēti 7796 romi, kas ir 0,36% no kopējā iedzīvotāju skaita Latvijā. Tomēr romu līderi un romu pilsoniskās sabiedrības pārstāvji lēš, ka romu tautības iedzīvotāju skaits Latvijā varētu būt ievērojami lielāks – no 10 000 līdz pat 15 000.

Ik gadu ir vērojama pakāpeniska romu skaita samazināšanās un to ietekmē romu negatīvais dabiskais pieaugums (kopš 2011. gada romu mirstība pārsniedz dzimstību), kā arī romu emigrēšana uz ārvalstīm darba meklējumos. Jānorāda, ka liela daļa romu, saņemot personu apliecinošu dokumentu, izvēlas nenorādīt savu tautību (49,3%), tas nozīmē, ka faktiski romu tautības iedzīvotāju Latvijā ir vairāk, nekā uzrāda oficiālie statistikas dati.

Pētījums atklāj, ka **romi ir uzskatāmi par nabadzības riskam pakļautu iedzīvotāju grupu**. Ievērojamai daļai romu mājāsaimniecību finansiālā situācija ir trūcīga – vairāk nekā trešdaļai (35,6%) aptaujāto romu ikmēneša ienākumi nepārsniedz 60 EUR uz vienu mājāsaimniecības locekli un tikai mazāk nekā desmitajai daļai (9,4%) ir uzkrājumi neplānotu izdevumu segšanai (piemēram, zālēm, operācijām), kas būtu lielāki par 250 EUR, vairāk nekā pusei (53,7%) aptaujāto romu ir arī oficiāli piešķirts maznodrošinātās vai trūcīgās personas statuss. Šāda situācija cieši ir saistīta ar romu ierobežotajām nodarbinātības iespējām – aptaujas rezultāti liecina, ka 40,5% romu mājāsaimniecību nav neviena legāli strādājoša ģimenes locekļa un lielākoties ģimene tiek uzturēta no dažādiem sociālajiem pabalstiem un cita veida finanšu palīdzības.

Informētība par pakalpojumiem

Romi kopumā ir informēti, kur vērsties pēc palīdzības dažādās dzīves situācijās, kas saistītas ar izglītību, nodarbinātību, veselības aprūpi un ar mājokļa nodrošinājumu. Romi ir labi informēti par sadzīviskām situācijām, bet zemāks to zināšanu līmenis ir par tādām aktivitātēm, kuru īstenošanai nepieciešama pašiniciatīva un uzņēmība. Tāpat pētījumā ir konstatēts, ka romi ir labi informēti par dažādiem pašvaldību un nevalstisko organizāciju piedāvātajiem materiālajiem atbalstiem – sociālajiem pabalstiem un dažādu veidu materiālu atbalstu –, tomēr nereti **viņu zināšanas par pakalpojumu saņemšanas kārtību ir virspusējas**. Tas ir skaidrojams ar romu samērā zemo izglītības līmeni un bieži pat lasītprasmes trūkumu, tas attiecīgi liedz rakstiskas informācijas izmantošanu, kā arī apgrūtina komunikāciju ar publiskā sektora darbiniekiem un skaidrotās informācijas

izpratni. Saziņā ar pašvaldību darbiniekiem romi dod priekšroku kontaktam klātienē, lielā mērā tas ir saistīts ar romu ierobežoto piekļuvi netiešās komunikācijas līdzekļiem – daļēju interneta un telefonsakaru pieejamību, kā arī e-prasmju trūkumu. Tādēļ pašvaldību darbiniekiem saziņā ar romu kopienas pārstāvjiem ir ieteicams lietot principu “*līdzīgs līdzīgam*”, pasniedzot informāciju vieglā, saprotamā valodā.

Pētījums atklāj, ka būtiska loma romu informētības nodrošināšanā un viņu dzīves organizēšanā ir arī vietējām kopienas autoritātēm – personām, kurām paši romi uzticas un kuras nereti palīdz dažādu problēmsituāciju risināšanā un formalitāšu kārtošānā, pozitīvi ir novērtēta romu mediatoru darbība, uzsverot to ieguldījumu izglītības jomas, kā arī dažādu sociālo jautājumu risināšanā un saziņas uzlabošanā ar valsts institūcijām.

Nodarbinātība

Kvantitatīvās romu aptaujas laikā par nodarbinātiem sevi atzīst 32,4% ekonomiski aktīvo romu, tas liecina par situācijas uzlabošanos salīdzinājumā ar 2003. gadu, kad pēc pētnieku aplēsēm nodarbināti bija ne vairāk kā 10% romu. Tomēr, analizējot pētījuma laikā veiktās romu kvantitatīvās aptaujas rezultātus un Centrālās statistikas pārvaldes Darbaspēka apsekojuma datus un Nodarbinātības valsts aģentūras reģistrētā bezdarba rādītājus, tika konstatētas trīs pamata tendences, kas vēl aizvien ilustrē **romus kā marginālu un sociāli atstumtu grupu, kura darba tirgū tiek diskriminēta un kuras nodarbinātības iespējas nav vienlīdzīgas ar citu tautību iedzīvotājiem**: 1) romu vidū strādājošo skaits ir trīs reizes mazāks nekā vidēji Latvijas sabiedrībā kopumā; 2) romu bezdarbnieku grupā izteikti dominē ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars; 3) neregistrētā bezdarba īpatsvars romu tautības iedzīvotāju kopā vairākkārt pārsniedz oficiālā bezdarba rādītājus.

Romu tautības iedzīvotāju līdzvērtīgas iespējas **iesaistīties darba tirgū kavē zemais izglītības līmenis**, kas vairāk nekā divas trešdaļas romu praktiski izslēdz ne tikai no darba tirgus, bet arī ierobežo viņu piekļuvi nodarbinātības veicināšanas atbalsta pasākumiem, jo NVA piedāvātajiem profesionālās izausmes un prasmju apguves kursiem kvalificējas tikai bezdarbnieki ar izglītības līmeni, kas ir augstāka par pabeigtām septiņām klasēm. Saskaņā ar NVA datiem 2015. gada 31. augustā 67,4% visu NVA reģistrēto romu tautības bezdarbnieku izglītības līmenis ir zemāks par valstī noteikto obligāto pamatzglītību (vidēji valstī tādu ir tikai 2,7%), t. sk. apmēram 20% nav lasīt un rakstīt prasmju.

Romi ir informēti par NVA kā vidutāja lomu nodarbinātības jautājumu risināšanā. Visbiežāk tas notiek ar sociālo darbinieku starpniecību, jo 72% gadījumu romu grupā ar izglītības līmeni līdz sešām klasēm un 48% romu ar pabeigtu pamatzglītību **bezdarba problēma tiek identificēta kopā ar maznodrošinātās vai trūcīgās personas statusa piešķiršanu**, tāpēc reģistrēšanās NVA šiem iedzīvotājiem tiek noteikta kā viens no

pamatnosacījumiem sociālās palīdzības un pabalstu (piem., pabalstu garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai) saņemšanai. Tādējādi atklājas viena no būtiskākajām ilgstošo bezdarbnieku problēmām – bezdarbnieks dodas uz NVA, nevis lai atrastu darbu, bet reģistrēties, lai kvalificētos sociālo pabalstu saņemšanai.

NVA pakalpojumu izmantošana romu vidū galvenokārt aprobežojas ar minimālu garantētu iztikas līdzekļu nopelnīšanu algotajos pagaidu sabiedriskajos darbos un „obligāto” karjeras plānošanas konsultāciju apmeklēšanu, bet trūkst motivācijas (un daudzās pašvaldībās arī atbilstošu iespēju, jo mācību piedāvājums nav visur vienāds) izglītības līmeņa celšanai, kas savukārt ir galvenais pamatnosacījums tam, lai bezdarbnieks varētu pilnvērtīgi pretendēt un iekļauties NVA piedāvāto nodarbinātības veicināšanas pakalpojumu iespēju izmantošanā.

Trūkst romu zemajam izglītības līmenim atbilstošu programmu nodrošinājuma. Netiek piedāvāti regulāri un sistemātiski lasīt un rakstīt prasmju apguves kursi (neformālas izglītības iespējas) analfabētiem un cilvēkiem ar vāji attīstītām minētajām prasmēm. Tāpat **trūkst „otrās iespējas” izglītības risinājumi tiem, kuriem izglītības līmenis ir zemāks par pabeigtām sešām klasēm** un ir visai fragmentāras zināšanas daudzos pamata priekšmetos, kā arī trūkst kursu vienkāršu praktisku iemaņu (piemēram, kurpnieka, lūku groziņu pinēja u. tml.) apguvē, kas varētu būt risinājums personām ar apgrūtinātu teorētisku zināšanu uztveri un apguvi. Izglītības iestādes (t. sk. vakarskolas) nav piemērotākās cilvēkiem, kuri ilgstoši atradušies ārpus formālā izglītības procesa. Tāpat trūkst neformālu risinājumu no formālās izglītības programmu atšķirīgu mācību metožu un pieeju piedāvājuma, ko varētu realizēt nevalstiskās organizācijas, kas specializējas izglītības pakalpojumu sniegšanā.

Trūkst programmu (sistemātiskas pieejas) **romu bezdarbnieku primārajā motivēšanas līmenī**, t. i., personām, kuras ilgstoši atradušās ārpus darba tirgus (saskaņā ar NVA datiem 2015. gada 31. augustā romu bezdarbnieku auditorijā ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars ir par apmēram 20% lielāks nekā vidēji valstī), ir grūti rast pašmotivāciju situācijas mainīšanai, un visgrūtākais ir to ilgstoši uzturēt aktīvu.

Par būtiskāko romu tautības iedzīvotāju nodarbinātības veicināšanas pasākumu visās aptaujāto grupās tika minēts **„labo prakšu” un pozitīvo piemēru izplatīšana darba devēju vidū**, pamatojot, ka tieši negatīvie stereotipi un neuzticēšanās romu tautības darba ņēmējiem ir galvenais bremzējošais faktors romu iesaistei darba tirgū.

Izglītība

Latvijā īstenotā romu izglītības politika nav pilnvērtīgi izvērtējama, jo trūkst statistikas datu par romu bērnu izglītības iestāžu apmeklējumu un sekmēm, kā arī nav zināms to bērnu skaits, kuri pārtrauc izglītības ieguvi, būdami oficiāli reģistrēti skolā. Jāatzīmē, ka netiek arī apkopota informācija par romu tautības bērnu/jauniešu bērnudārzu un augstskolu apmeklējumu.

Lai arī situācija romu izglītībā beidzamo desmit gadu periodā ir nedaudz uzlabojusies, joprojām viena no būtiskākajām pamatproblēmām romu tautības iedzīvotāju vidū ir samērā zema izglītības līmenis: 8,9% aptaujāto romu skolā nav gājuši vispār, un 39,9% skolu ir pametuši dažādos pamatskolas izglītības ieguves posmos (to skaitā gandrīz trešdaļa (31,3%) līdz 7. klasei), trešdaļai (34%) romu ir iegūta pamatzglītība, savukārt augstāku par pamata izglītību ir norādījuši vien 17,2% aptaujāto romu tautības iedzīvotāju. Ņemot to vērā, ir pamats aplēsēm, ka **analfabētisms, īpaši vecāka gadagājuma cilvēkiem, nav reti sastopama gadījuma rakstura problēma Latvijā dzīvojošo romu kopienās un ka apmēram pusei (48,8%) Latvijā dzīvojošo romu izglītības līmenis neatbilst LR Izglītības un zinātnes ministrijas nostādnēm par pamatzglītības ieguvi kā obligātu prasību**, tas savukārt vistiešāk ietekmē romu nodarbinātību, profesionālo izglītošanos un NVA tālākās izglītības kursu piedāvājumu.

Tomēr, lai arī pētījuma laikā veiktā romu iedzīvotāju aptauja atklāj, ka **romi apzinās izglītības nozīmi**, proti, 98,8% romu atzina par svarīgu, ka viņu bērni iemācās lasīt un rakstīt, un 97,5% – ka viņu bērni iegūst pamatzglītību. Taču IZM 2013. gada monitoringa dati liecina, ka 15,9% romu bērnu pārtrauca mācības un 250 romu skolēnu mācījās klasēs, kas neatbilst viņu vecuma posmam. Visbiežāk mācības tiek pārtrauktas 13–14 gadu vecumā, kad vairākums romu pusaudžu izvēlas veidot savu ģimeni un neturpināt mācības. Romu aptaujas dati atklāj, ka būtiskākais mācību pārtraukšanas iemesls ir romu zema ienākumu līmenis – romu bērnu vecāki nevar atļauties iegādāties visas skolai nepieciešamās lietas un sagatavot bērnu skolai (49,7%). Tomēr arī romu jauniešu motivācijas trūkums apmeklēt skolu (43,2% aptaujāto min kā būtiskāko mācību pārtraukšanas iemeslu), kā arī romu bērnu vecāku liegums un neieinteresētība bērnu skolas gaitās (26,7%) ir uzskatāmi par nozīmīgiem faktoriem, kāpēc bērni neregulāri apmeklē skolu vai izkrīt no izglītības procesa.

Pētījums **atklāj pozitīvo skolotāju palīgu-romu nozīmi** tieši pirmsskolas un sākumskolas posmā – tie nodrošina būtisku atbalstu romu bērniem mācību priekšmetu apguvē, kā arī palielina romu bērnu vecāku iesaisti mācību procesos, mainot viņu uztveri par izglītības nozīmi sava bērna dzīvē. Tāpat secināts, ka nepieciešams nodrošināt romu bērniem atbalsta personāla pieejamību skolās, piedāvājot psihologa, logopēda un sociālā pedagoga pakalpojumus. Lai veicinātu romu izglītības līmeņa celšanos, ir vajadzīgs politikas veidotāju plašāks redzējums par problēmas aktualitāti. Ministriju un pašvaldību līmenī nepieciešams sniegt lielāku palīdzību skolām un nevalstiskajām organizācijām, nodrošinot atbalstu iniciatīvām romu izglītības līmeņa celšanai.

Veselības aprūpe

Romu tautības iedzīvotāju sadarbības līmenis ar veselības aprūpes speciālistiem ir vērtējams dažādi. Par pozitīvu atzīstams fakts, ka **98,2% aptaujāto romu ir savs ģimenes ārsts**, un beidzamā gada laikā saistībā ar savas vai bērnu veselības jautājumiem pie ģimenes ārsta vērsušies 87,8% respondentu (to skaitā gandrīz puse – 47,5% – beidzamā mēneša laikā). Savukārt zināšanu un informācijas trūkums par atsevišķu pakalpojumu pieejamību (piemēram, ģimenes ārstu konsultatīvo tālruni) apgrūtināja to pilnvērtīgu izmantošanu, turklāt ierastie komunikācijas kanāli – bukleti aptiekās un/vai ģimenes ārstu praksēs, reklāmas un sociālās kampaņas plašsaziņas līdzekļos u. tml. – darbojas nepietiekamā līmenī vai nedarbojas vispār. Vienīgā metode, kas uzskatāma par pietiekami efektīvu – tiešā saziņa jeb informācija, kas tiek nodota mutiski. Tādēļ gan pašvaldību sociālajiem darbiniekiem, gan ģimenes ārstiem būtu ieteicams veikt informatīvu iepazīstināšanu ar minēto pakalpojumu un tā priekšrocībām. Kā alternatīva pieeja sociālo darbinieku slodzes mazināšanā būtu minama padziļināta romu mediatoru iesaistīšanās informatīvo kampaņu īstenošanā.

Pētījums liecina, ka **romu tautības iedzīvotāji īpaši rūpējas par savu bērnu veselību**, tādēļ savu iespēju un izpratnes robežās cenšas izmantot visus veselības aprūpes sniegtos labumus – tā, piemēram, vakcīnas un potes pret slimībām bērniem ir izmantojuši gandrīz puse (46,7%) aptaujāto romu visā Latvijā (tikai 7% romi nebija dzirdējuši par iespēju saņemt vakcīnas un potes pret slimībām bērniem). Savukārt attieksme pret pieaugušo ģimenes locekļu veselības stāvokli vērtējama daudz vienaldzīgāka un bezatbildīgāka – pensionāriem domātās vakcīnas un potes ar atlaidēm vai bez maksas izmanto vien 8,5% aptaujāto romu, un par šādu iespēju pirmo reizi dzirdējuši – 22,8%.

Salīdzinājumā ar 2003. gadu ir uzlabojusies situācija dzemdniecības jomā – pozitīvi ir vērtējams fakts, ka **84,3% aptaujāto romu sievietes, kurām ir bērni vecumā līdz 13 gadiem, pēdējās grūtniecības laikā ir stājušās uzskaitē** un regulāri apmeklējušas ginekologu vai dzemdību speciālistu. Tomēr par vienu no svarīgākajiem aspektiem veselības aprūpes jomā uzskatāms sieviešu veselības stāvoklis – grūtniecības ar ģimenes pieauguma plānošanu un informācijas trūkums par kontracepcijas līdzekļiem, tas savukārt bieži noved pie agrīnas grūtniecības vai aborta veikšanas. Ģimenes pieauguma plānošanas un kontraceptīvo līdzekļu izmantošanas kontekstā vislielākā uzmanība pievēršama izglītošanas aspektam. Ir būtiski, lai izglītības iestādes uzsāktu un attīstītu sadarbību ar veselības aprūpes speciālistiem, organizējot nepieciešamās dzimumaudzināšanas lekcijas vai veselības mācības stundas, jo veselības aprūpes speciālists, balstoties uz savām praktiskajām zināšanām un līdzšinējo darba pieredzi, labāk par pedagogu spēs sniegt informāciju, kas saistīta ar veselības mācības vai dzimumaudzināšanas stundu saturu.

Mājokļa nodrošinājums

Mājokļa nodrošinājums lielākoties par problemātisku ir uzskatāms tieši trūcīgo romu tautības iedzīvotāju vidū – pēc speciālistu aplēsēm grūtības ar mājokļa pieejamību un tā kvalitatīvu nodrošinājumu ir vidēji 75%–80% Latvijā dzīvojošo romu tautības ģimeņu.

Zemā un neregulārā romu nodarbinātība un nepietiekamais ienākumu, kā arī finanšu uzkrājumu trūkums ierobežo romu iespējas ne tikai īrēt vai iegādāties mājokli, bet arī rada grūtības uzturēt esošo mājokli un liedz iespēju nodrošināt sadzīves apstākļus izvēlētajā mājoklī atbilstoši vajadzībām un vēlmēm. Tāpēc romi izvēlas lētākus mājokļus bez labierīcībām un ievērojama daļa (35,6%) mitinās pašvaldības uzturētos mājokļos, kuru kvalitāte nepietiekamā un novecojošā sociālā dzīvojamā fonda dēļ pašvaldībās ir ļoti zema.

Būtiskākā romu mājokļu problēma ir to sanitārais aprīkojums – 55,9% romu apdzīvoto mājokļu nav pieejama duša vai vannasistaba, 42,1% nav ierīkota tualete ar ūdens novadi un ceturtdaļai aptaujāto romu (26%) mājoklī nav pieejams ūdensvads. Lai arī pētījums atklāj, ka ir novērojama tendence mazināties romu tradīciju ietekmei dzīvot vairāku paaudžu mājsaimniecībās, **ievērojama daļa romu mājokļu ir pārapdzīvoti** (vienā romu mājsaimniecībā tipiski dzīvo 4–6 cilvēku liela ģimene). Attiecīgi ierobežotais higiēnas pamatvajadzību nodrošinājums un mājokļu pārapdzīvotība rada lielāku saslimstību risku un sociālo izolētību, tādēļ ir rekomendējams plānot atbalsta programmas mājokļu sanitāro pamatapstākļu uzlabošanai – primāri ūdensvada un kanalizācijas ierīkošanai.

Pētījumā secināts, ka būtiski mājokļa pieejamību ierobežojoši faktori ir arī **sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi par romiem kā nevēlamiem īrniekiem un kaimiņiem**. Nereti piekļuvi mājoklim kavē arī romu zemās mājokļu apsaimniekošanas prasmes un izpratnes trūkums par komunālo pakalpojumu maksāšanas nepieciešamību, kā arī romu neprasme atrast īres dzīvokli un viņu neieinteresētība dažādu formalitāšu kārtošānā.

Pētījums liecina, ka **romi aktīvi izmanto pašvaldību un nevalstisko organizāciju sniegto atbalstu mājokļu jomā**. Visbiežāk tiek izmantota iespēja no pašvaldības saņemt dzīvokļa pabalstu – beidzamo triju gadu laikā to ir saņēmuši vairāk nekā puse (53,7%) aptaujāto. Romi izmanto arī pašvaldību un NVO piedāvātos higiēnas pakalpojumus (beidzamo triju gadu laikā dušas pakalpojumus ir izmantojuši 14,4%, bet veļas mazgāšanas pakalpojumus 12,7% romu), tomēr pētījumā secināts – ir nepieciešams rast risinājumu plašākai higiēnas pakalpojumu pieejamības attīstīšanai nākotnē, jo ne visās romu mājsaimniecībās ir ierīkota duša vai vannasistaba un ir pieejama veļasmašīna. Tā kā tikai 1,4% ir saņēmuši pabalstu mājokļa remontam, šāds atbalsta veids, ņemot vērā romu mājokļu zemo kvalitāti un viņu ierobežotās finansiālās iespējas, ir uzskatāms par vitāli nepieciešamu mājokļa apstākļu un labiekārtojuma uzlabošanā.

/ Ievads

Eiropas Savienības stratēģija „Eiropa-2020” paredz – dalībvalstīm ir jānovērš jebkāda romu diskriminācija un pret viņiem ir jābūt tādai pašai attieksmei kā pret jebkuriem citiem ES pilsoņiem ar vienlīdzīgu piekļuvi visām pamattiesībām, kā tas noteikts ES Pamattiesību hartā. Arī Latvijā minoritāšu diskriminācijas jautājumiem pievērš lielu uzmanību gan politiķi, gan nevalstiskās organizācijas. Viena no etniskajām minoritātēm, kura visbiežāk tiek piesaukta tad, kad runā par diskrimināciju, ir romi.

Latvijā dzīvojošie romi ir sena, skaitliski neliela etniskā minoritāte (0,36%),¹ kura Latvijas teritorijā dzīvo vairāk nekā sešus gadsimtus. Saskaņā ar LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) datiem 2015. gadā Latvijā ir reģistrēti 7796 romi, kas ir ievērojami mazāk nekā 2000. gadā, kad saskaņā ar Tautas skaitīšanas datiem Latvijā dzīvoja 8205 romi. Tik būtisku *romu tautības iedzīvotāju skaita samazināšanos ir ietekmējuši divi galvenie apstākļi – līdzīgi kā citu tautību Latvijas iedzīvotāji, arī romi ir devušies uz ārzemēm labāka atalgota darba meklējumos, kā arī tas, ka daudzi romi, saņemot personu apliecinošus dokumentus, dažādu iemeslu dēļ nav vēlējušies uzrādīt savu tautību.* Lai efektīvāk risinātu romu kopienās ilgstoši pastāvošās sociālekonomiskās problēmas, ES dalībvalstis, to skaitā Latvija, ES programmas ietvaros attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam ir vienojušās par četrām prioritārajām jomām, kurās tās apņemas veikt papildu pasākumus, **tā ir izglītība, nodarbinātība, veselības aprūpe un mājoklis.** Attiecīgi šā pētījuma **mērķis** bija noskaidrot situāciju un apzināt apstākļus, kas kavē romu tautības iedzīvotāju piekļuvi izglītības, nodarbinātības, veselības aprūpes un mājokļa nodrošinājuma pakalpojumiem, un izstrādāt priekšlikumus rīcības pasākumiem kavējošo apstākļu novēršanai.

Pētījumu **“Romī Latvijā”** laika posmā no 2015. gada jūlija līdz oktobrim īstenoja tirgus un sociālo pētījumu centrs “Latvijas Fakti”. Tā laikā tika aptaujāti 365 romu tautības pārstāvji dažādās Latvijas pilsētās, kurās pastāvīgi dzīvo romu kopienas, aptaujas izlasi veidojot tā, lai pētījuma rezultātos proporcionāli būtu pārstāvēti visu lielāko reģionālo romu kopienu pārstāvji. Līdz ar romu aptauju tika organizētas arī piecas fokusu grupu diskusijas ar romu kopienas pārstāvjiem Rīgā, Krāslavā, Tukumā, Daugavpilī un Dobelē, kā arī intervētas 197 dažādas amatpersonas, sākot no politikas veidošanas līmeņa līdz pakalpojumu nodrošināšanas līmenim – sociālo dienestu darbiniekiem, izglītības, mājokļu un veselības aprūpes iestāžu darbiniekiem un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, pašvaldību vadītājiem un ministriju pārstāvjiem.

Ziņojuma sākumā sniegts pārskats par pētījumā izmantoto metodoloģiju (datu ieguves un analīzes metodēm), bet turpinājumā sešās nodaļās atspoguļoti pētījuma rezultāti par romu tautības iedzīvotāju situāciju pētījumā definētajās jomās, katras

¹ Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. (2015). *Iedzīvotāju reģistra statistika 01. 07. 2015.*
Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/> (sk. 03. 09. 2015.)

nodaļas noslēgumā apkopojot labās prakses piemērus un rekomendācijas esošās situācijas uzlabošanai.

Pirmajā nodaļā sniegts vispārējs romu situācijas raksturojums, atspoguļot galvenos romu tautības iedzīvotāju sociāli demogrāfiskos rādītājus – Latvijā dzīvojošo romu skaitu, izmaiņu dinamiku un to būtiskāk ietekmējošos faktorus, ikdienā lietoto sarunvalodu un latviešu valodas prasmi, romu dzīvesvietas deklarēšanas paradumus, kā arī romu tautības iedzīvotāju ekonomisko situāciju un to ienākumu avotus. Ziņojuma **otrajā nodaļā** tiek analizēta romu tautības iedzīvotāju informētība un izpratne par pakalpojumu saņemšanas kārtību, identificējot būtiskākos šķēršļus to nodrošināšanā – informācijas sarežģītību, zināšanu trūkumu par pakalpojumu saņemšanas kārtību, ierobežoto netiešās komunikācijas līdzekļu un e-prasmju trūkumu, kā arī kopienas līderu nepieciešamību problēmsituāciju risināšanas gadījumos. Pārskata turpmākajās nodaļās vērsta uzmanība uz padziļinātu viedokļu izziņāšanu par problēmām, kuras apgrūtina vai kavē piekļuvi publiskā sektora un nevalstisko organizāciju nodrošinātajiem pakalpojumiem izglītības, nodarbinātības, veselības aprūpes un mājokļu pieejamības jomā. Ziņojuma **trešajā nodaļā** ir veltīta romu izglītības problemātikai, un tajā sniegts vispārējs izglītības jomas raksturojums, atspoguļojot romu attieksmi pret izglītības iegūšanu, kā arī detalizēti analizētas būtiskākās pastāvošās problēmas romu izglītības procesā visos tās ieguves līmeņos – pirmsskolā, vispārējā izglītībā, speciālajā izglītībā, profesionālajā izglītībā, kā arī augstākajā izglītībā. **Ceturtajā nodaļā** uz Centrālās statistikas pārvaldes un Nodarbinātības valsts aģentūras rīcībā esošo vispārējo Latvijas nodarbinātības rādītāju fona analizēti romu nodarbinātības rādītāji, kā arī valsts un nevalstisko organizāciju piedāvāto pakalpojumu pieejamību un pilnvērtīgu izmantošanu kavējošo šķēršļu ilustrēšanai izmantoti romu aptaujas dati un nodarbinātības sektorā darbojošos profesionāļu viedokļi. Pārskata **piektajā nodaļā** uzmanība pievērsta jautājumiem, kas saistīti ar romu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, vispirms analizējot sadarbību ar veselības aprūpes personālu (ģimenes ārsta apmeklējumu regularitāte un šīs sadarbības vērtējums) un invaliditātes riskus, un pēc tam padziļināti ģimenes plānošanas, pirmsdzemdību un pēcdzemdību aprūpes pieejamību. Nodaļas noslēgumā sniegts visaptverošs romu tautības iedzīvotāju vērtējums par dažādu veselības aprūpes jomā saņemto palīdzību. Pārskata noslēdzošajā – **sestajā nodaļā** – analizēts romu tautības iedzīvotāju mājokļa nodrošinājums, raksturojot romu dzīvesvietas apstākļus, iespēju īrēt un iegādāties mājokli, kā arī viņu piekļuvi sociālajiem mājokļiem. Balstoties uz romu viedokli, veikts romu apdzīvoto mājokļu kvalitātes vērtējums un to pieejamība komunālajiem pakalpojumiem, kā arī pašu romu mājokļa uzlabošanas plāni un mājokļu jomā pieejamais un saņemtais atbalsts.

/ Pētījuma metodoloģija

Pētījums “Romi Latvijā” tika īstenots laika posmā no 2015. gada jūlija līdz oktobrim, un to veido trīs daļas:

1. Līdzšinējās un faktiskās romu kopienas situācijas izpēte Latvijā, tās padziļināta viedokļu izziņāšana par problēmām, kas apgrūtina vai kavē piekļuvi publiskā sektora un nevalstisko organizāciju nodrošinātajiem pakalpojumiem četrās jomās – izglītībā, nodarbinātībā, veselības aprūpē un mājokļu pieejamībā;
2. Romu kopienai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanā iesaistīto publiskā sektora, citu organizāciju pārstāvju, ekspertu un politikas veidotāju viedokļu, līdz šim lietoto praksi apzināšana un iespējamo praktisko risinājumu priekšlikumu identificēšana;
3. Secinājumu, praktisku rekomendāciju un konkrētu rīcības priekšlikumu izstrāde visām iesaistītajām pusēm, sākot ar politikas veidošanas līmeni līdz pakalpojumu nodrošināšanas līmenim.

Pētījumā izmantotās metodes

Pētījuma “ROMI Latvijā” mērķa un izvirzīto uzdevumu izpildei izvēlētā pētījuma metodoloģija tika balstīta integrētā pieejā, lietojot jaukto metožu pētījumu stratēģiju un izmantojot gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās datu ieguves un analīzes metodes, tā nodrošinot visaptverošu ieskatu ne tikai līdzšinējās un faktiskās romu kopienas situācijas izpētē, bet arī sniegt padziļinātu viedokli par šķēršļiem piekļuvei pētījuma laikā definētajās četrās jomās (izglītībā, nodarbinātībā, veselības aprūpē un mājokļa pieejamībā), kā arī līdz šim lietoto praksi apzināšanu un iespējamo praktisko risinājumu priekšlikumu identificēšanā. Pētījuma “Romi Latvijā” īstenošanā tika izmantotas šādas pētījumu metodes:

- Vispārējās romu sociāli ekonomiskās situācijas apzināšanai izmantota pieejamo **statistikas datu un dokumentu analīze**. Kā galvenie tika izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes, LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes, kā arī Nodarbinātības valsts aģentūras statistikas dati, arī iepriekš veikto Latvijas un starptautisko pētījumu datu sekundārā analīze;
- Romu situācijas un viedokļu izziņāšanā tika izmantotas kvantitatīvās pētniecības metodes – **aptauja**, ar tiešo interviju metodi aptaujājot 365 romu tautības iedzīvotājus, kā arī kvalitatīvās pētniecības metodes, realizējot 197 **padziļinātas daļēji strukturētas intervijas** ar publiskā sektora un citu organizāciju pārstāvjiem, ekspertiem un politikas veidotājiem, kā arī piecas **fokusu grupu diskusijas** (četras fokusu grupu diskusijas ar romu tautības iedzīvotājiem un vienu fokusu grupu diskusiju ar romu kopienas pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem).

Romu aptauja

Lai veiktu pētījumā noteikto jautājumu izpēti – apzinātu romu kopienas situāciju Latvijā un īstenotu tās padziļināta viedokļu izzināšana par problēmām, kas apgrūtina vai kavē piekļuvi publiskā sektora un nevalstisko organizāciju nodrošinātajiem pakalpojumiem četrās jomās – izglītībā, nodarbinātībā, veselības aprūpē un mājokļu pieejamībā –, laika posmā no 2015. gada augustam līdz oktobrim tika īstenota romu tautības iedzīvotāju kvantitatīvā aptauja (Romu aptauja), un tajā piedalījās **365 romu tautības iedzīvotāji**, no kuriem 47% bija vīrieši un 53% sievietes.

Romu iedzīvotāju aptaujas anketā tika iekļauti vairāki jautājumu bloki, kas ir saistīti ar pētījumā četrām definētajām tēmām – izglītību, nodarbinātību, veselības aprūpi un mājokļa nodrošinājumu –, to pieejamību, izmantošanu, atbilstību romu vajadzībām, apmierinātību ar tiem. Lai pārliecinātos par aptaujas anketas saturisko kvalitāti, tika veikta vairākkārtēja anketas pilotēšana ar dažādiem sociāli demogrāfiski atšķirīgiem (dzimums, vecums, iegūtās izglītības līmenis) respondentiem. Kopā tika īstenotas 26 pilotintervijas, no kurām piecas pēc tam tika iekļautas kopējos analizētajos datos.

Aptauja tika veikta pēc *nejaušās (gadījuma) kvotu izlases* principa. Izlase tika aprēķināta, plānojot minimālo izlases apjomu – 365 romu tautības iedzīvotāji vecākiem par 15 gadiem –, un, aprēķinot izlasi, tika ņemts vērā romu statistiskais sadalījums reģionos un apdzīvotības blīvums novados un administratīvi teritoriālajās vienībās novadu ietvaros (pilsētās, ciematos). Informācijas ieguvei pētījuma ģenerālā kopuma noteikšanai un izlases aprēķināšanai tika izmantoti LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) sniegtie statistikas dati par Latvijas iedzīvotāju sadalījumu pēc tautības pazīmes.

1.tabula. Romu tautības iedzīvotāju īpatsvars (%) un skaits izlasē Latvijas statistiskajos reģionos

	Īpatsvars (%)	Skaits izlasē
Latvija	100%	365
Rīgas reģions	15%	55
Pierīgas reģions	13%	48
Vidzemes reģions	7%	26
Kurzemes reģions	29%	104
Zemgales reģions	19%	71
Latgales reģions	17%	61

Datu avots: Pētījuma autoru aprēķins, balstoties uz 2015. gada augustā PMLP sniegto informāciju

Aptauja tika īstenota tiešu (*face-to-face*) interviju veidā, un tā notika vienlaikus ar publiskā sektora, citu organizāciju pārstāvju, ekspertu un politikas veidotāju viedokļu izzināšanu. Kontakta ieguvei tika izmantoti divi veidi:

1. „Iesaistīto” romu kontaktu ieguvei tika izmantoti pašvaldību iestāžu (t. sk. sociālo dienestu pārstāvju – darbinieku, kuru pārraudzībā ir romu tautības ģimenes), nevalstisko organizāciju (t. sk. Dienas centru un romu biedrību) rīcībā esošie kontakti, kas tika iegūti ar šo organizāciju un institūciju pārstāvjiem padziļināto interviju laikā;
2. „Neiesaistīto” romu kontaktu ieguvei tika izmantoti romu mediatoru, vietējo romu līderu un jau aptaujāto romu (katras intervijas noslēgumā respondenti tika lūgti palīdzēt pētniekiem ar citu romu, jo īpaši ar valsts un pašvaldību struktūrām nesaistītu, kontaktiem) sniegtie kontakti.

Respondentu rekrutācija dalībai aptaujā tika veikta, ievērojot principu – no vienas ģimenes tiek aptaujāts tikai viens tās pārstāvis, kas aptaujas laikā sasniedzis 15 gadu vecumu. Par ģimeni šajā gadījumā tika uztverta indivīdu grupa, kuru veido vecāki un viņu bērni. Vienā mājsaimniecībā var dzīvot vienlaikus vairākas ģimenes. Par dalību aptaujā respondenti saņēma nelielu dāvaniņu – tējas un kafijas paciņu.

Pētījuma datu vākšanu veica pētījuma centra “Latvijas Fakti” 17 darbinieki (pētnieki un intervētāji), kā arī divi romu kopienas pārstāvji. Pirms pētījuma veikšanas tika īstenota intervētāju instruktāža, iekļaujot tajā pētījuma mērķu un metožu izklāstu, izlases uzbūves un respondentu atlasē principu būtību, padziļinātu pētījuma instrumentārija (anketas) analīzi, savstarpēju testa interviju veikšanu, kā arī instruktāžu par ieteicamajām prasībām uzvedībā interviju laikā.

Padziļinātās intervijas

Lai izprastu romu kopienai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanā iesaistīto publiskā sektora, citu organizāciju pārstāvju, ekspertu un politikas veidotāju viedokļus, līdz šim lietoto praksi apzināšanu un iespējamo praktisko risinājumu priekšlikumu identificēšanu, kā arī izstrādātu praktiskas rekomendācijas, pēc iepriekš izstrādātām vadlīnijām tika veiktas **197 padziļinātās daļēji strukturētas intervijas**.

Respondentu atlasē tika lietota *mērķtiecīgā izlase*, kas paredzēja pārdomāti atlasīt visatbilstošākos respondentus, pamatojoties uz pētnieku iegūtajām zināšanām un uzskatiem par to, kuri respondenti būtu atbilstoši pētījuma laukam, proti, izvēloties respondentus, kuriem ir pieredze pētījuma jomā un kuri spētu sniegt padziļinātu viedokli uz pētījuma jautājumiem. Izlases kopas izveide tika balstīta uz romu tautības iedzīvotāju skaitu konkrētajās apdzīvotajās vietās. Saskaņā ar statistikas datiem par romu tautības iedzīvotāju apdzīvotības blīvumu novados, izlasē tika iekļautas tās apdzīvotās

vietas, kurās romu skaits pārsniedz 70 (70 kā minimālā robeža tika izvēlēts tāpēc, ka atbilst daudzumam, kas veido 1% no romu kopskaita). Papildus tam publiskā sektora, organizāciju pārstāvju, cilvēktiesību/romu kopienas ekspertu un politikas veidotāju atlase tika veikta pētījuma īstenošanas un padziļināto interviju veikšanas laikā, izmantojot tā dēvēto *sniega bumbas metodi*, kas paredz, ka viens pētījuma dalībnieks iesaka citu atbilstošu pētījuma dalībnieku, kas attiecīgi tiek uzaicināts dalībai pētījumā.

Atbilstoši pētījuma izlases veidošanas kritērijiem padziļinātās intervijas tika veiktas šādās reģionu apdzīvotajās vietās:

- Rīgā (veiktas **24** intervijas);
- Vidzemē (Jūrmala, Valmiera, Limbažu novads – veiktas **24** intervijas);
- Kurzemē (Ventspils, Talsu, Kuldīgas un Kandavas novads – veiktas **54** intervijas);
- Zemgalē (Jelgava, Tukums, Jēkabpils, Dobeles novads – veiktas **46** intervijas);
- Latgalē (Daugavpils – pilsēta un novads, Krāslavas un Preiļu novads – veiktas **40** intervijas);
- Nacionālajā līmenī (ministrijas un to padotības iestādes – veiktas **9** intervijas).

Katrā Latvijas reģionā (Rīgā, Kurzemē, Zemgalē, Vidzemē, Latgalē) visās pētījumā definētajās jomās tika apzināti vismaz 10 publiskā sektora pārstāvju viedokļi (pašvaldības darbinieki, ārsti, skolotāji u. c. speciālisti), vismaz piecu nevalstisko organizāciju vai citu organizāciju pārstāvju viedokļi (piemēram, reliģisko organizāciju pārstāvji), kā arī vismaz piecu politikas veidotāju viedokļi (piemēram, pašvaldības vadītāji).

Fokusu grupu diskusijas

Par būtisku informācijas ieguves metodi par problēmām, kas apgrūtina vai kavē romu tautības iedzīvotāju piekļuvi publiskā sektora un nevalstisko organizāciju nodrošinātajiem pakalpojumiem četrās jomās – izglītībā, nodarbinātībā, veselības aprūpē un mājokļu pieejamībā –, tika izmantotas fokusu grupu diskusijas. Paralēli romu aptaujai laika posmā no 2015. gada augustam līdz septembrim tika organizētas **četras fokusu grupu diskusijas ar romu tautības iedzīvotājiem** Daugavpilī, Krāslavā, Tukumā un Dobelē. Vienas fokusu grupas diskusijas dalībnieku skaits bija no pieciem līdz septiņiem dalībniekiem, rekrutējot sociāli aktīvus un sociāli pasīvus romus. Fokusu grupu diskusiju dalībnieki tika organizēti ar vietējo pašvaldību sociālo dienestu, nevalstisko organizāciju, kā arī vietējo romu līderu palīdzību.

Pētījuma noslēguma posmā (2015. gada oktobrī) tika organizēta **viena fokusu grupu diskusija Rīgā ar romu kopienas pilsoniskā (sabiedriskā) sektora pārstāvjiem** (septiņi dalībnieki). Fokusu grupu diskusiju pārstāvji tika precizēti pētījuma īstenošanas

laikā, mērķtiecīgi rekrutējot romu kopienas līderus, romu nevalstisko organizāciju pārstāvjus, kā arī ekspertus romu kopienas jautājumos, proti, izvēloties respondentus, kuriem ir pieredze pētījuma jomā un kuri spētu sniegt padziļinātu viedokli uz pētījuma jautājumiem.

Datu apstrādes un analīzes metodes

Tā kā romu aptaujā informācijas ieguvei tika izmantotas papīra formātā drukātas anketas, tad pēc anketu aizpildes tika veikts datu ievades process, izmantojot specializētu datu apstrādes programmu. Pēc to ievades dati tika izvērtēti atbilstoši pieejamai statistikai par romu tautības iedzīvotāju sadalījumu pa reģioniem, kā arī pēc dzimuma un vecuma pazīmēm. Kvantitatīvā pētījuma posmā iegūto datu apstrāde un analīze tika veikta, lietojot datu apstrādes programmas *IBM SPSS Statistics 21* un *MS Excel*. Padziļinātajām intervijām un fokusu grupu diskusijām tika veikti pilni teksta transkripti. Kvalitatīvā pētījuma datu analīze veikta, izmantojot tematisko kodēšanu (*theaming the data*), kas balstīta kvalitatīvo datu analīzes pieejā un kas paredz datu analīzē veidot tematiskus kodus atbilstoši pētījuma mērķim.

Pētījuma datu analīze un rezultātu atspoguļojums veikts atbilstoši jauktā pētījuma metodoloģijai, realizējot datu jaukšanu analīzes daļā, kvantitatīvās izpētes rezultātus un to interpretāciju padziļinot ar kvalitatīvo datu analīzi un saplūdinot kvantitatīvā un kvalitatīvā pētījuma posmos iegūtos datus vienotā pārskatā un interpretējot tos saistīti. Pētījuma rezultātu analīze veikta dažādu tematisko nodaļu ietvaros atbilstoši pētījuma mērķiem un uzdevumiem.

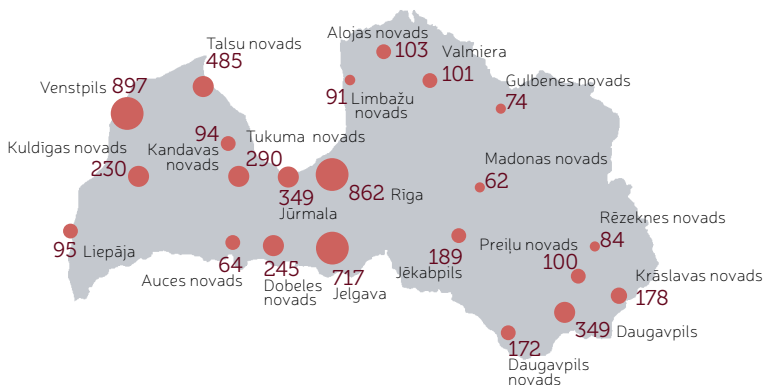
Pētījuma rezultāti

/ 1. Vispārējs romu situācijas raksturojums

Romu kopiena Latvijā ir samērā neliela, un tā ir sestā lielākā mazākumtautība Latvijā pēc krieviem, baltkrieviem, ukraiņiem, poļiem un lietuviešiem. Nav pieejamas precīzas informācijas par Latvijā dzīvojošo romu skaitu, un dažādos statistikas datu avotos to minētais skaits ir atšķirīgs. Saskaņā ar LR Centrālās statistikas pārvaldes datiem (CSP) pašlaik Latvijā dzīvo 5388 romi², kas ir ievērojami mazāk, nekā uzrāda jaunākie pieejami LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) iedzīvotāju reģistra statistikas dati, saskaņā ar kuriem 2015. gada 1. jūlijā Latvijā bija reģistrēti **7796** romi, kas ir **0,36%** no kopējā iedzīvotāju skaita Latvijā³. Šīs atšķirības varētu būt skaidrojams ar to, ka, iespējams, daudzi romu tautības iedzīvotāji ir emigrējuši uz ārvalstīm darba meklējumos un šo faktu nav reģistrējuši PMLP. Tomēr, tā kā PMLP statistikas dati ir patlaban jaunākā (aktuālākā) pieejamā informācija par Latvijā dzīvojošo romu skaitu, tad lielā mērā pētījumā izmantotā informācija ir balstīta tieši uz šiem datiem.

Balstoties uz pieejamajiem datiem, vislielākās romu kopienas dzīvo Kurzemes un Zemgales reģionos – Ventspilī, Talsu novadā, Jelgavā –, kā arī Rīgā. Tomēr tikai dažās pilsētās romu īpatsvars no attiecīgā novada vai pilsētas iedzīvotājiem ir lielāks par 1% – Ventspilī 2,23%, Alojas novadā 1,9%, Talsu novadā 1,5%, Jelgavā 1,16%, Viļakas novadā 1,21%, Dobeles novadā 1,09%, Kandavas novadā 1,02%.⁴

1.1.att. Romu skaits Latvijā/ 2015.gads

Avots: PMLP (2015)

² LR Centrālās statistikas pārvalde. (2015). *Pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs gada sākumā*. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__iedzskaits/ISO070.px/?rxid=cdcb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (sk. 09. 09. 2015.)

³ LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. (2015). *Iedzīvotāju reģistra statistika uz 01. 07. 2015.* Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/> (sk. 03. 09. 2015.)

⁴ Aprēķins, balstoties uz LR PMLP datiem par iedzīvotāju reģistra statistiku 01. 07. 2015. Pieejams <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/> (sk. 03. 09. 2015.)

Tomēr romu līderi un romu pilsoniskās sabiedrības pārstāvji vērš uzmanību, ka romu tautības iedzīvotāju skaits Latvijā varētu būt ievērojami lielāks – no 10 000 līdz pat 15 000. Šo būtisko atšķirību romu līderi skaidro galvenokārt ar romu bailēm no iespējamās diskriminācijas, tādēļ nevēlas oficiālajos dokumentos norādīt savu patieso etnisko piederību. To akcentē ne tikai paši romu līderi un romu pilsoniskās sabiedrības pārstāvji, bet arī vairāki pētījumā intervētie publiskā sektora darbinieki, norādot, ka nereti romi pasē vai citos oficiālajos dokumentos izvēlas labāk atzīmēt citu tautību, piemēram, latvietis, krievs vai polis. Tādēļ oficiāli pieejamie statistikas dati atspoguļo tikai tos romus, kuri ir uzrādījuši savu tautību. To, ka romu skaits varētu būt ievērojami lielāks, apstiprina arī romu kvantitatīvās aptaujas rezultāti: uz jautājumu *“Vai Jums pasē ir ierakstīta tautība?”* gandrīz puse aptaujāto romu (49,3%) norādīja, ka tā nav norādīta, 12,9% atzina, ka pasē ir norādīta cita tautība, un tikai 36,5% – ka čigāns. Tas ļauj secināt, ka **romu kopienā ir liels romu īpatsvars, kas, lai arī sevi identificē kā romus, bet oficiāli to tomēr nenorāda**, un ka romu kopskaits Latvijā varētu būt lielāks, nekā oficiālajos statistikas datus parādās.

1.2.att. Vai jums pasē ir ierakstīta tautība?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

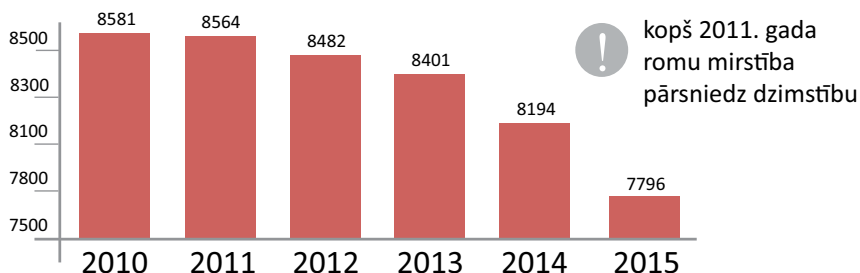

Avots: “Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Tomēr jānorāda, ka **ik gadu ir novērojams romu skaita pakāpeniska samazināšanās**, – saskaņā ar PMLP iedzīvotāju reģistra datiem beidzamo piecu gadu laikā oficiāli Latvijā reģistrēto romu kopskaits ir samazinājies par 785.⁵ Detalizēta romu skaita izmaiņu dinamika atspoguļota 1.3. attēlā.

⁵ LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. (2015). *Iedzīvotāju reģistra statistika 01. 07. 2015.* Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/> (sk. 03. 09. 2015.)

1.3.att. Romu skaita dinamika Latvijā

Avots: PMLP (01. 07. 2015)

Roma skaita izmaiņas ir saistītas ar ekonomiski aktīvo romu tautības iedzīvotāju intensīvo emigrāciju uz ārvalstīm darba meklējumos. Šo procesu ir ietekmējuši valsts sociālie un ekonomiskie apstākļi, tāpēc Latvijas ekonomiskās krīzes laikā, it īpaši līdz 2011. gadam, ilgtermiņa romu emigrantu skaits ir audzis – saskaņā ar CSP datiem, 2011. gadā reģistrēto ilgtermiņa emigrantu skaits sasniedza 586 romu tautības pārstāvjus. Tomēr no 2012. gada ilgtermiņa romu tautības emigrantu skaits ir samazinājies, un 2014. gadā to skaits bija 248.⁶ Jāņem vērā, ka šis ir oficiāli ilgtermiņā emigrējušo romu kopskaits, kas neatspoguļo patieso izceļojušo skaitu. Gan paši romu kopienas pārstāvji, gan pētījumā intervētie publiskā sektora pārstāvji norāda, ka beidzamajos gados arvien vairāk ekonomiski aktīvu romu tautības pārstāvju emigrē īstermiņā darba veikšanai uz ārzemēm un pēc noteikta laika atgriežas Latvijā.

Roma skaita izmaiņas būtiski ietekmē arī demogrāfiskie procesi, proti, negatīvais dabiskais pieaugums. Lai arī tradicionāli romi Latvijā bija vienīgā tautība, kurai ir visaugstākie dzimstības rādītāji un vieni no zemākajiem mirstības rādītājiem, beidzamo gadu laikā ir vērojamas izmaiņas, un romu mirstība pakāpeniski pārsniedz dzimstību. Saskaņā ar CSP datiem, 2005. gadā piedzima 114, bet nomira 35 romu tautības iedzīvotāji, un dabiskais pieaugums šajā gadā bija +35; 2010. gadā piedzima 83, bet nomira 71 romu tautības iedzīvotājs, un dabiskais pieaugums bija +12, bet **no 2011. gada romu dabiskais pieaugums ir negatīvs** – 2011. gadā -24 (piedzima 53 un nomira 77), 2012. gadā -12 (piedzima 70 un nomira 82), 2013. gadā -8 (piedzima 71 un nomira 79), bet 2014. gadā, vēl straujāk samazinoties dzimstībai un palielinoties romu mirstībai, dabiskā pieauguma rādītājs ir samazinājies vēl būtiskāk – 2014. gadā Latvijā bija dzimuši tikai 66 romi, bet miruši – 94 romi (2014. gadā dabiskā pieauguma rādītājs ir -28).⁷ Roma dzimstības straujais samazinājums Latvijā ir daļēji izskaidrojams ar reproduktīvā vecuma

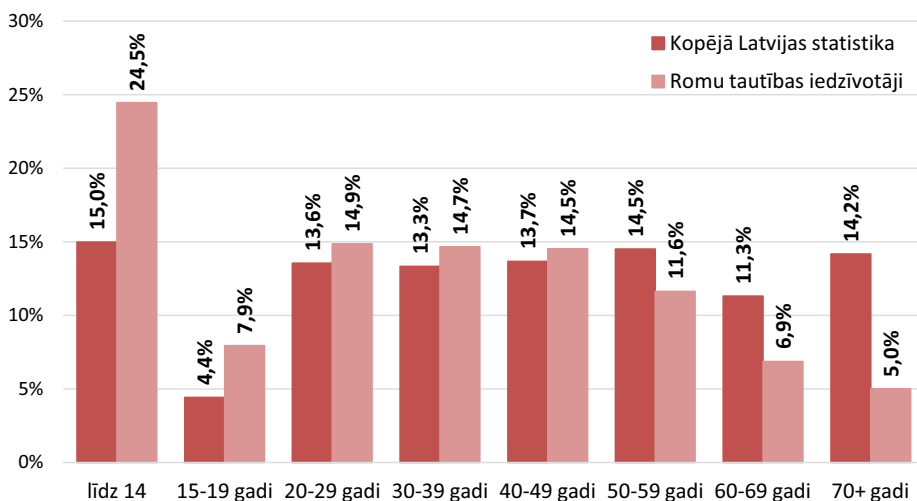
⁶ LR Centrālā Statistikas pārvalde. (2015). *Demogrāfija 2015. Statistisko datu krājums*. Starptautisko ilgtermiņa migrantu sadalījums pēc migrantu tautības. Rīga., 94.lpp.

⁷ LR Centrālās statistikas pārvalde. (2015). *Demogrāfija 2015. Statistisko datu krājums*. Atsevišķu tautību iedzīvotāju dabiskais pieaugums. Rīga., 58.lpp.

romu iedzīvotāju emigrāciju, kas beidzamo gadu laikā ir palielinājusies, līdz ar to arvien vairāk romu dzimst ārpus Latvijas teritorijas.

Analizējot 2015. gada datus par romu tautības iedzīvotāju vecuma grupām, ir konstatējams, ka romi līdz 14 gadiem veido vislielāko vecuma grupu un tā ir gandrīz par 10% lielāka par kopējo Latvijas iedzīvotāju vecuma kategoriju līdz 14 gadiem. Šāds lielāks jauno romu tautības iedzīvotāju īpatsvars ir skaidrojams ar iepriekš pastāvējušo augsto pozitīvo dabisko pieaugumu romu kopienā pretēji pārējo Latvijā dzīvojošo tautību ievērojami zemajiem dzimstības un augstajiem mirstības rādītājiem (romi ilgus gadus bija vienīgā tautība Latvijā, kurai bija pozitīvs dabiskais pieaugums).

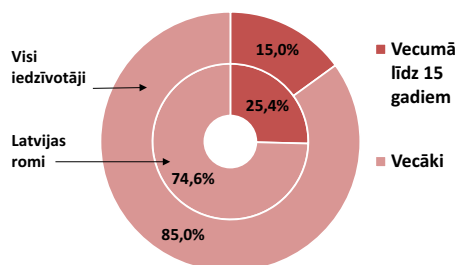
1.4.att. Latvijā dzīvojošo romu tautības iedzīvotāju sadalījums pa vecumu grupām (2015.gads)

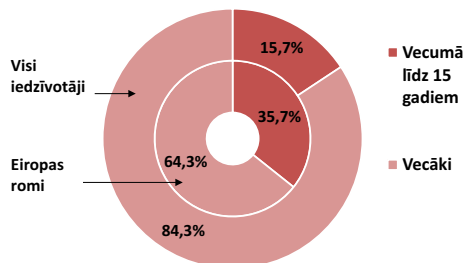
Datu avots: Autoru aprēķins, bastoties uz PMLP datiem (2015)

Lai arī Latvijā romu tautības pārstāvji vecumā līdz 15 gadiem pašlaik ir 20,4% no to kopskaita un joprojām veido lielāku īpatsvaru nekā Latvijas iedzīvotāji līdz 15 gadu vecumam, tomēr šīs vecuma grupas īpatsvars nav tik liels kā Eiropā kopumā. Līdz ar romu dabiskā pieauguma samazināšanos Latvijā ir vērojama attiecīgās vecuma kategorijas īpatsvara atšķirības salīdzinājumā ar kopējo Eiropas romu kopienā, kur romi vecumā līdz 15 gadiem veido 35,7% (sk. 1.5. un 1.6.att.)

1.5.att. Dažādu vecuma grupu iedzīvotāju īpatsvars vidēji Latvijā un Latvijas romu vidū

1.6.att. Dažādu vecuma grupu iedzīvotāju īpatsvars vidēji Eiropā un Eiropas romu vidū

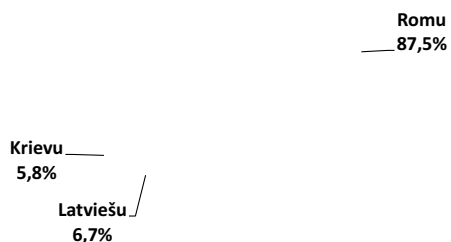

Datu avots: Autoru aprēķins, balstoties uz PMLP datiem (2015)

No visiem oficiāli Latvijā reģistrētajiem romiem lielākā daļa ir Latvijas pilsoņi – saskaņā ar PMLP datiem 2015. gadā Latvijā dzīvo 7365 romi, kuri ir Latvijas pilsoņi, 370 – Latvijas nepilsoņi, septiņiem romiem ir piešķirts bezvalstnieka statuss, diviem – Latvijas bēgļa statuss, savukārt 52 ir citu valstu pilsoņi.⁸ Šā pētījuma laikā veiktās romu kvantitatīvas aptaujas rezultāti atklāj, ka latviešu valodu prot divas trešdaļas romu tautības iedzīvotāju – lai arī ikdienā lielākajā daļā (87,5%) aptaujāto romu ģimeņu sarunvaloda ir romu valoda, mazāk nekā desmitā daļa (6,7%) aptaujāto galvenokārt ģimenē sarunājas latviešu valodā un 5,8% – krievu valodā, divas trešdaļas (67,8%) aptaujāto romu saziņā ar cilvēkiem, kas neprot romu valodu, pārsvarā lieto tieši latviešu valodu, bet 31,7% – krievu valodu (lielākoties krievu valoda saziņā tiek lietota Latgales reģionā, kā arī Rīgā).

1.7.att. Kādā valodā galvenokārt jūs runājat ģimenē?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

1.8. att. Kuru valodu jūs pārsvarā lietojat, kad runājat ar cilvēkiem, kas neprot romu valodu?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Turpinājumā analizēti kvantitatīvajā romu aptaujā iegūtie rezultāti, kas atspoguļo tādus romu sociāli demogrāfiskā profila raksturojuma rādītājus kā romu paradumi

⁸ LR Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. (01. 07. 2015.). *Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc nacionālā sastāva un valstiskās piederības*. Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/>

deklarēt savu dzīvesvietu, kā arī romu finansiāli ekonomiskās situācijas un to ienākumu raksturojums. Romu aptaujas rezultāti liecina, ka gandrīz visi (97,1%) aptaujātie romi ir deklarējušies savā dzīves vietā. Tomēr patiesi mājsaimniecībās dzīvojošo nedeklarēto romu (ģimenes locekļu, radnieku vai draugu) īpatsvars varētu būt ievērojami lielāks – gandrīz piektdaļa (18,5%) aptaujāto romu atzina, ka viņu mājoklī dzīvo kādi citi, kuri tomēr tajā nav deklarēti (sk. 1.9. un 1.10.att.).

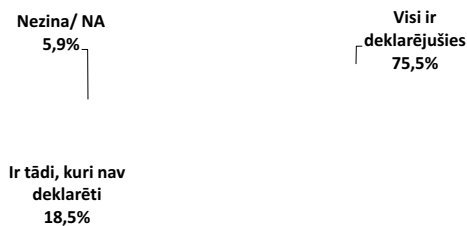
1.9.att. Vai jūs pats/-ti personīgi esat deklarējies savā dzīvesvietā?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

1.10.att. Vai jūsu mājoklī dzīvo tādi jūsu ģimenes locekļi, radnieki vai draugi, kuri nav tajā deklarēti?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

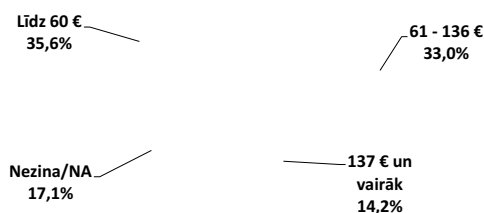

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Romu kvantitatīvās aptaujas rezultāti liecina, ka lielai daļai aptaujāto romu mājsaimniecību finansiālā situācija ir trūcīga – vairāk nekā trešdaļai (35,6%) aptaujāto romu ikmēneša ienākumi nepārsniedz 60 EUR uz vienu mājsaimniecības locekli, 33% aptaujas dalībnieku ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī ir no 61 līdz 136 EUR un tikai 14,2% tie ir lielāki par 137 EUR.

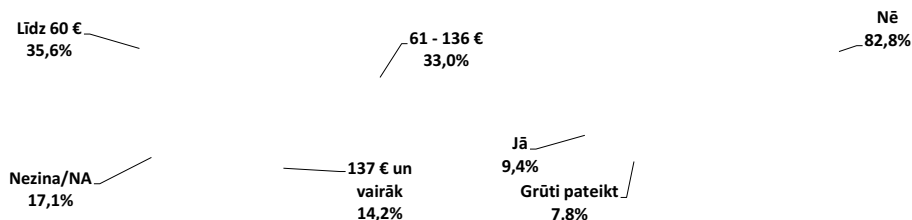
1.11.att. Vidējais ienākums uz vienu jūsu ģimenes locekli iepriekšējā mēnesī?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

1.12.att. Vai jūsu mājsaimniecībā ir kādi uzkrājumi neplānotu tērīņu segšanai (piemēram, zālēm, operācijām), kas būtu lielāki par 250 EUR uz rokas?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

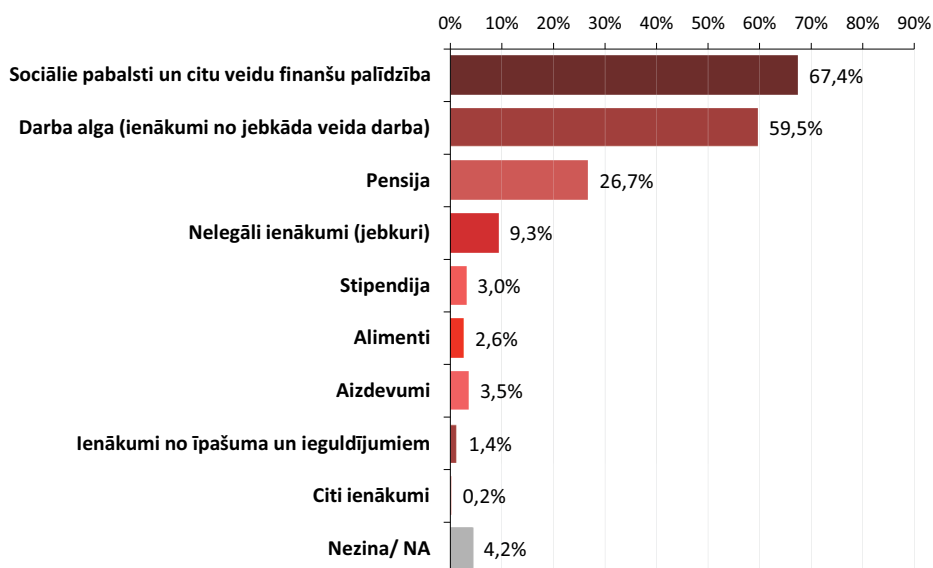
Vairāk par pusi (53,7%) aptaujāto romu ir oficiāli piešķirts maznodrošinātās vai trūcīgās personas statuss. Mazs ir arī to romu mājsaimniecību īpatsvars, kuru rīcībā ir

uzkrājumi neplānotu izdevumu segšanai (piemēram, zālēm, operācijām), kas būtu lielāki par 250 EUR – tikai 9,4% aptaujāto romu ir norādījuši par šādu uzkrājumu esamību.

Romu mājsaimniecību ienākumu avotu analīze atklāj, ka beidzamo 12 mēnešu laikā tikai 59,5% mājsaimniecību ir bijuši ienākumi no jebkādu veidu darba (darba algas), kas ļauj secināt, ka 40,5% romu mājsaimniecību nav neviena legāli strādājoša ģimenes locekļa (sk. 1.13.att.).

1.13.att. Kādi ir bijuši jūsu mājsaimniecības ienākumu avoti beidzamo 12 mēnešu laikā?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Romu vidū ir augsts dažādu sociālo transferu (valsts, pašvaldības piešķirto pensiju un pabalstu, uzturlīdzekļu, stipendiju) saņēmēju īpatsvars – beidzamo 12 mēnešu laikā dažādu veidu pabalstus vai citu veidu finanšu palīdzību ir saņēmušas vairāk nekā divas trešdaļas (67,4%) aptaujāto romu mājsaimniecību.

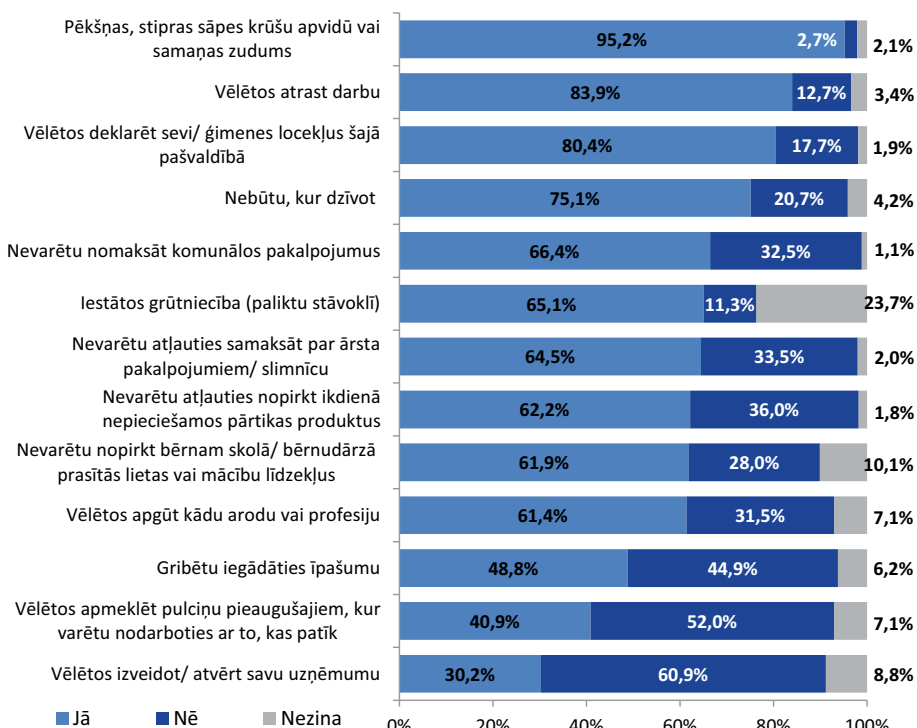
/ 2. Informētība par pakalpojumiem

Viens no priekšnoteikumiem publisko pakalpojumu izmantošanā un to pieejamības nodrošinājumā ir iedzīvotāju informētība par tiem un izpratne par to saņemšanas kārtību. Pētījuma rezultāti liecina, ka **romi kopumā ir informēti, kur vērsties pēc palīdzības** dažādās ar izglītību, nodarbinātību, veselības aprūpi un ar mājokļa nodrošinājumu saistītās dzīves situācijās.

Romu kvantitatīvās aptaujas rezultātu analīze atklāj, ka romi ir labi informēti par sadzīviskām situācijām, piemēram, kur meklēt palīdzību tādu nopietnu veselības problēmu gadījumā kā pēkšņas, stipras sāpes krūšu apvidū vai samaņas zudums (95,2%), darba nepieciešamības gadījumā (83,9%) vai mājokļa problēmsituāciju risināšanā, piemēram, ja vēlētos deklarēt dzīvesvietu (80,4%) vai ja nebūtu, kur dzīvot (75,1%).

2.1.att. Vai jūs zinātu, kur vērsties pēc palīdzības, ja jūs vai jūsu ģimenes locekļi nonāktu šādā situācijā...?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Vidējs informētības līmenis ir par neikdienišķām situācijām, un tās ir raksturīgas konkrētām mērķa grupām, piemēram, ģimenēm ar bērniem, jaunajām māmiņām vai bezdarbniekiem. Gandrīz divas trešdaļas aptaujāto romu zinātu, kur vērsties pēc palīdzības, ja pašam vai kādam citam ģimenes loceklim iestātos grūtniecība (65,1%) vai nevarētu atļauties samaksāt par ārstniecības pakalpojumiem (64,5%), nedaudz vairāk kā trīs piektdaļas aptaujas dalībnieku, ja nevarētu nopirkt ikdienā nepieciešamos pārtikas produktus (62,2%) vai nevarētu sagādāt bērniem nepieciešamās lietas skolā vai bērnudārzā (61,9%). Tomēr jānorāda, ka samērā zems zināšanu līmenis ir par tādām aktivitātēm, kuru īstenošanai nepieciešama pašiniciatīva un uzņēmība – tikai 30,2% aptaujāto romu zinātu, kur vērsties pēc palīdzības, ja vēlētos izveidot savu uzņēmumu, 40,9% – ja vēlētos apmeklēt pulciņu pieaugušajiem, – mazāk nekā puse aptaujāto romu (48,8%), ja gribētu iegādāties īpašumu.

Intervētie publiskā sektora pārstāvji apstiprina, ka **romi lielākoties ir labi informēti par dažādiem pašvaldību un nevalstisko organizāciju piedāvātajiem materiālajiem atbalstiem** – sociālajiem pabalstiem un dažādu veidu materiālo atbalstu, piemēram, iespēju saņemt pārtikas vai higiēnas preču pakas un humāno palīdzību (drēbes). Vairāki intervētie speciālisti (kopā 11) ir norādījuši, ka nereti romi par pieejamo atbalstu *“ir pat daudz labāk informēti salīdzinājumā ar pārējiem iedzīvotājiem”* (sociālā darbiniece Kurzemē). Septiņi intervētie pašvaldību sociālo dienestu pārstāvji minējuši, ka atšķirībā no citu tautību pārstāvjiem romi nāk un interesējas par iespēju saņemt palīdzību pat tad, ja ir tikai dzirdējuši par tādu iespēju – *“Viņi zina, kas viņiem pienākas. Un, ja nezina, tad desmit reizes uzprasīs un uzzinās”* (sociālais darbinieks Latgalē). Kāda Kurzemes sociālā dienesta pārstāve savukārt norāda, ka *“varbūt viņiem nemaz nevajag palīdzību, bet viņš zina, ko var saņemt, un viņš nāks pakaļ kaut vai tikai tāpēc, ka tas viņam pienākas”*. Romiem ir labi attīstīta savstarpējā komunikācija, un informācija parasti tiek nodota *“no mutes mutē”* – liela daļa intervēto speciālistu norādījuši, ka informācija par dažādiem pašvaldību un organizāciju nodrošinātajiem atbalsta veidiem kopienā izplatās ļoti ātri:

“Romi ir tautība, kuriem ir savs “radio” – ja viens kaut ko uzzina par pabalstiem, tad otrs nāks un par to jautās. Informācija izplatās zibenīgi!” (Sociālā darbiniece Latgalē.)

“Šī ir tautība, kas savā starpā ļoti komunicē, un tā informācija viņiem ir. Tā aiziet no mutes mutē ļoti ātri.” (Pašvaldības darbiniece Pierīgā.)

“Informēti par pakalpojumiem ir labi. [...] Viņi, piemēram, zina, kur ir brīvi dzīvokļi, kur atbrīvosies. Viņi zina pat ātrāk nekā mēs, kurš ir nomiris un kur kaut kas būs. Viņiem pašiem viss ir zināms. Viņi kustas, sarunājas, skrien man pakaļ un jautā, ja kaut ko vajag.” (Mājokļu speciāliste Zemgalē.)

Tomēr speciālisti vērs uzmanību – lai arī romi kopumā ir informēti par dažādiem viņiem pieejamajiem atbalsta veidiem, tomēr nereti viņu **zināšanas par pakalpojumu saņemšanas kārtību ir virspusējas, proti, romi zina, ka viņiem pienākas kāds atbalsts,**

bet nav informēti par to, kāda dokumentācija ir nepieciešama un kādas formalitātes ir jāveic pakalpojuma saņemšanai. Tas ir skaidrojams ar romu samērā zemo izglītības līmeni un bieži pat lasītprasmes trūkumu, kas attiecīgi ierobežo rakstiskas informācijas izmantošanu, kā arī apgrūtina komunikāciju ar publiskā sektora darbiniekiem un skaidrotās informācijas izpratni. Tā kā dažādu veidu sociālo palīdzību pašvaldībās sniedz tieši Sociālais dienests, tad tā darbinieki to izjūt visvairāk:

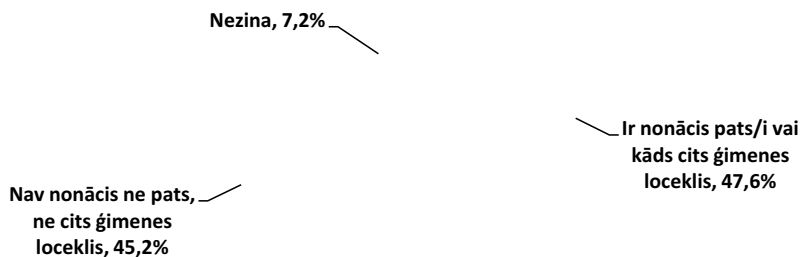
“Ir grūti ar romiem. Ir pat tādi, kas nesaprot, uz kuru kabinetu jāiet, jo viņš jau pat nevar izlasīt nosaukumu uz durvīm. Un tad mēs zīmējam shēmas un mēģinām iestāstīt, kur tagad būs jāiet un kas būs jādara.” (Sociālā dienesta darbiniece Kurzemē.)

“No tiem, kas ir mūsu klienti, dokumentus lielākā daļa nevar izlasīt. Dažam ir apsveicami, ja māk tos parakstīt. Tad viņi šad tad ņem savus bērnus līdzi, lai tie palīdz. Mēs cenšamies būt pretimnākoši, skaidrojam visu vieglā, vienkāršotā valodā. Bet tā ir liela noņemšanās, ir tiešām grūti, jo tas sapratnes līmenis ir ierobežots.” (Sociālā dienesta darbiniece Kurzemē.)

Lai arī informācijas saprotamība ir uzskatāma par būtisku valsts un pašvaldības iestāžu komunikācijas kvalitātes rādītāju, kvantitatīvās romu aptaujas dati apstiprina, ka valsts iestāžu darbinieku valodas sarežģītība ir nozīmīgs šķērslis pakalpojumu saņemšanā – gandrīz puse (47,6%) aptaujāto romu atzīst, ka paši vai kāds cits tuvs ģimenes loceklis beidzamo triju gadu laikā **ir nonākuši tādā situācijā, kad valsts iestāžu darbinieki nestāsta romiem par viņiem paredzētajiem sociālajiem labumiem (pabalstiem, atlaidēm utt.) vieglā, saprotamā valodā.**

2.2.att. Vai jūs pats/i vai jūsu tuvākie ģimenes locekļi beidzamo triju gadu laikā esat nonākuši situācijā, kad valsts iestāžu darbinieki nestāsta romiem par viņiem paredzētajiem sociālajiem labumiem (pabalstiem, atlaidēm utt.) vieglā, saprotamā valodā?

(Bāze= visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: “Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Vairākas būtiskas atšķirības novērojamas dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās. Biežāk situācijās, kad valsts iestāžu darbinieki nestāsta romiem par paredzētajiem sociālajiem labumiem (pabalstiem, atlaidēm) vieglā, saprotamā valodā, ir nonākuši romi

ar izglītību līdz 6 klasēm (56,4%), kā arī respondenti vecuma grupā no 30 līdz 39 gadiem (60,3%) un vecāki par 50 gadiem (54%). Atšķirības vērojamas arī reģionu ietvaros – biežāk nekā vidēji ar šādu situāciju ir saskārušies Zemgales (59,6%) un Latgales (54,8%) reģionos dzīvojošie romi, savukārt saprotamāks valsts iestāžu darbinieku valodas lietojums komunikācijā ar romu iedzīvotājiem par viņiem paredzētajiem sociālajiem labumiem ir konstatēts Pierīgas un Vidzemes reģionos (attieciņi 39,5% un 39,7% aptaujāto romu ir nonākuši situācijās, kad informācija nav bijusi izskaidrota saprotami).

Arī romu fokusu grupu diskusiju dalībnieki norādīja uz atsevišķiem gadījumiem, kad pašvaldības vai sociālā dienesta darbinieki informāciju viņiem ir izklāstījuši grūti uztveramā vai pat nesaprotamā veidā:

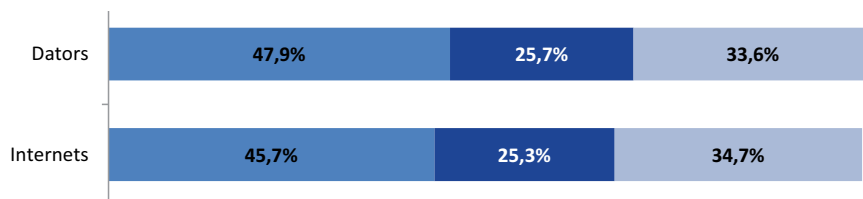
“Nu it kā jau sociālā man izstāstīja, kas jādara. Bet ziniet, es jau tāpat neko daudz nesapratu no tiem visiem papīriem. Nu, ko es tur zinu, ko es parakstīju!” (Fokusu grupu diskusija Dobelē.)

“Es gribēju stāties dzīvokļu rindā un aizgāju uz Pārvaldi parunāt. Nākamajā reizē, kad atnācu, man teica, ka tie dokumenti nav pareizi. Un tā vairākas reizes es gāju, kamēr visu varēju nokārtot ar to dzīvokli. Grūti gāja, un darbinieki man arī negribēja īsti skaidrot un palīdzēt.” (Fokusu grupu diskusija Daugavpilī.)

Saziņā ar pašvaldību darbiniekiem romi dod priekšroku kontaktam klātienē. Lielā mērā tas ir saistīts ar ierobežotajiem netiešās komunikācijas līdzekļiem – daļēju intereta un telefona sakaru pieejamību, kā arī e-prasmju trūkumu. Romu kvantitatīvās aptaujas rezultāti liecina, ka 12,5% aptaujāto romu nav pieejams mobilais telefons ar aktīvu SIM karti (no kura var piezvanīt) un vairāk nekā trešdaļai aptaujas dalībnieku nav pieejams dators (33,6%) un internets (34,7%) ne mājās, ne arī kaut kur citur (pie draugiem, darbā, bibliotēkās utt.).

2.3.att. Vai jums ir pieejams ... ?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

*Respondenti varēja norādīt vairākas atbildes, tāpēc kopējais atbilžu skaits >100%

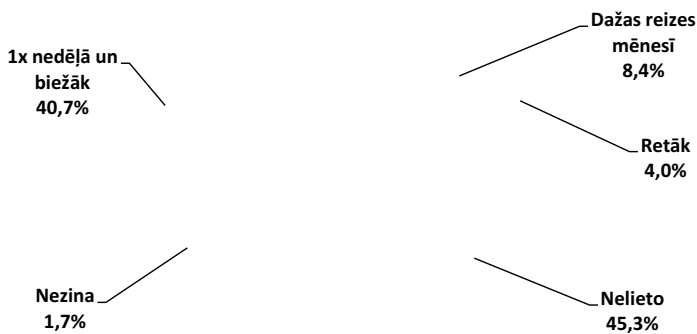
■ Jā, mājās ■ Jā, citur ■ Nē, nav pieejams

Avots: “Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Tomēr, romu kvantitatīvajā aptaujā analizējot iegūtos rezultātus par interneta lietošanas paradumiem, ir secināms, ka tā izmantošanas aktivitāte ir zemāka un tas tiek lietots retāk, nekā ir pieejams – atbildot uz jautājumu “*Cik bieži jūs lietojat internetu?*”, **gandrīz puse (45,3%) aptaujāto romu ir norādījuši, ka internetu nelieto**, 40,7% aptaujāto internetu izmanto vienu reizi nedēļā un biežāk, 8,4% – dažas reizes mēnesī un 4% – retāk. Jāatzīmē, ka internetu vidēji retāk izmanto vai vispār to nelieto sievietes, romi ar ļoti zemiem ienākumiem (līdz 60 EUR uz vienu ģimenes locekli) un izglītību līdz 6 klasēm. Datu analīze atklāj tendenci – jo vecāks respondents, jo retāk izmanto internetu.

2.4.att. Cik bieži jūs lietojat internetu?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: “Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Romu zināšanu līmenis par pieejamajiem e-pakalpojumiem ir zems – **tikai 3% no aptaujātajiem romiem ir kārtējuši formalitātes attālināti**, izmantojot iespēju elektroniski pieteikties pakalpojumiem vienotajā valsts un pašvaldību pakalpojumu portālā www.latvija.lv, kurā vienuviet ir apkopota informācija par vairāk nekā 1500 valsts un pašvaldību nodrošinātajiem pakalpojumiem. Turklāt 69,8% aptaujāto romu par šādu iespēju nemaz nav dzirdējuši (sk. 2.5.att.). Trīs no aptaujātajiem romiem, kuri kādreiz ir izmantojuši interneta portālu www.latvija.lv, elektroniski ir pieteikušies studijām augstskolā, divi izmantojuši iespēju pieteikties mājokļa pabalstam, viens respondents ir pieteicis bērnu pašvaldības bērnudārzā, viens reģistrējies algas nodokļu grāmatiņu, viens deklarējis dzīvesvietu, un viens pieteicies dzīvot pašvaldības uzturētā mājoklī.

2.5.att. Vai jūs pats kādreiz esat izmantojis/-usi interneta portālu (vietni) www.latvija.lv, lai pieteiktos kādiem no pakalpojumiem?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Nē, par tādu
iespēju neesmu
dzirdējis
68,8%

Jā 3,0% Nezina 1,0% Nē, bet par tādu
iespēju zinu 27,2%

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Arī romu fokusu grupu diskusijās tās dalībnieki norādīja, ka nav informēti par iespēju kārtot formalitātes attālināti, un uzsvēra, ka viņiem šādā veidā pieteikties valsts un pašvaldību nodrošinātajiem pakalpojumiem nav aktuāli. Lielākoties tas tika skaidrots ar datora lietošanas pamatprasmju trūkumu, kā arī ar ierobežotu piekļuvi informācijas tehnoloģijām (datoram, internetam), vairāki romi par galveno iemeslu minēja iespējamo šo pakalpojumu izmantošanas sarežģītību:

"Man jau kaut kad mēģināja sociālajos rādīt to datorā, bet man tas viss par sarežģītu. Tiešām grūti bija saprast." (Fokusu grupu diskusija Tukumā.)

Pieci fokusu grupu diskusiju dalībnieki norādīja, ka viņiem šāds attālināts saziņas veids ar iestādēm būtu neierasts un pakalpojumu saņemšanā uzsvēra tieši personīgā kontakta nepieciešamību:

"Mēs jau labāk aizejam uz vietas – visu izrunājam, visu saprotam. Sociālās mums visu izstāsta. Neiešu jau tur māžoties ar datoriem." (Fokusu grupu diskusija Krāslavā.)

"Ja man kaut ko vajag, es labāk eju uz sociālajiem, tur man visu izstāsta. Meitenes ir ļoti laipnas, vienmēr palīdz!" (Fokusu grupu diskusija Tukumā.)

Arī publiskā sektora darbinieki intervijās ir vērsuši uzmanību uz tiešās komunikācijas nozīmi saziņā ar romu tautības iedzīvotājiem, uzsverot, ka romu kopiena ir raksturojama kā noslēgta un to dzīves organizēšanā būtisks ir uzticības līmenis starp tās īstenotāju un kopienu un empātija savstarpējā saskarsmē:

"Viņi neuzticas pārējiem, viņi uzticas tikai savējiem. Tāpēc, lai no viņiem dabūtu kaut ko ārā, tur ir jāiegulda ļoti liels darbs. Viņi nestāsta par savām tradīcijām, ģimenēm. Ja tu gribi kaut ko dziļāk zināt, tad tev ir jābūt uzticībai ar kādu no viņu loka. Viņiem strādā "kopienas" sajūta – mums, latviešiem, tādas nav." (Sociālā darbiniece Kurzemē.)

“Esmu iemācījusies atrast kopēju valodu ar viņiem, kas ir svarīgi, lai sadarbība būtu veiksmīga [...] Lai būtu sekmīga sadarbība, jāprot ar viņiem runāt vienā līmenī.” (Sociālā dienesta darbiniece Latgalē.)

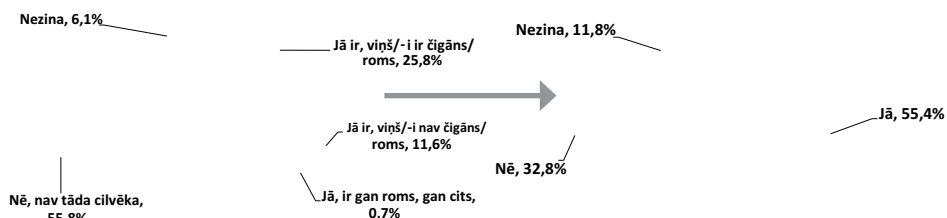
Arī dažādi līdz šim īstenotie pētījumi Eiropā un Latvijā liecina, ka būtiska loma romu dzīves organizēšanā ir vietējām kopienas autoritātēm – personām, kurām paši romi uzticas un kuras nereti palīdz dažādu problēmsituāciju risināšanā un formalitāšu kārtošanā. To, vai Latvijas romiem šādi vietējie līderi ir un vai, viņuprāt, tādi būtu nepieciešami, atklāj kvantitatīvās romu aptaujas rezultāti – gandrīz divām piektdaļām (38,1%) aptaujas dalībnieku apkaimē ir cilvēki, kuri organizē romu dzīvi un kuriem respondenti var lūgt palīdzību – visbiežāk šie cilvēki ir no pašu romu vidus – kopienas līderi vai mediatori (25,8%), retāk romu dzīves organizatori ir latvieši vai citu tautību pārstāvji (11,6%). Tomēr **vairāk nekā puse (55,8%) apgalvoja, ka viņu apkaimē nav tādu cilvēku, kuri organizētu romu dzīvi un kuriem varētu lūgt padomu dažādās problēmsituācijās** – liela daļa no tiem atzina, ka viņi izjūt šāda cilvēka trūkumu un viņiem tāds būtu nepieciešams (55,4%).

2.6.att. Vai jūsu apkaimē ir kāds cilvēks – viens vai vairāki, kurš/-i organizē romu dzīvi un kuram/-iem jūs lūgtu padomu gadījumā, ja jums būtu nepieciešama palīdzība?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

2.7.att. Vai jums šāds cilvēks būtu nepieciešams - kurš/-i organizētu romu dzīvi un kuram/-iem jūs lūgtu padomu gadījumā, ja jums būtu nepieciešama palīdzība?

(Bāze = respondenti, kuriem nav šāds/-i cilvēks/-i; N=226)

Avots: “Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

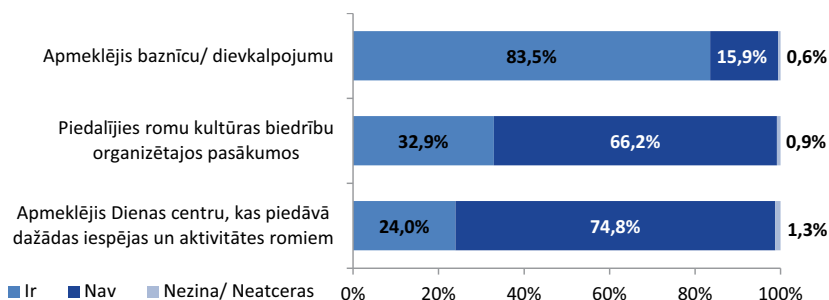
Intervijas ar dažādu jomu speciālistiem apstiprina, ka romu dzīves organizēšanā būtiska loma ir vietējai autoritātei – uzticības personai. Pētījuma laikā intervētie speciālisti no Jelgavas, Valmieras un Daugavpils, kā arī no atsevišķām citām pašvaldībām un ministrijām ir pozitīvi novērtējuši biedrības “Izglītības iniciatīvu centrs” īstenoto iniciatīvu par romu mediatoru darbību, uzsverot viņu ieguldījumu izglītības jomā, kā arī dažādu sociālo jautājumu risināšanā un saziņas uzlabošanā ar valsts institūcijām. Jānorāda, ka romu mediatoru darba rezultāti, kā arī romu dzīves organizēšana apkaimē lielā mērā ir atkarīgi no veiksmīgas sadarbības ar atbildīgajiem pašvaldību darbiniekiem. Lai arī kopš 2014. gada 14 Latvijas pašvaldības ir iesaistījušās Kultūras ministrijas veidotajā Reģionālo (pašvaldību) ekspertu tīklā, pētnieki padzījināto interviju laikā ir

konstatējuši, ka daļai no tiem ir formāla un virspusēja izpratne par romu aktuālajām problēmām pašvaldībās, kas lielākoties ir saistāma ar pašvaldību neieinteresētību romu situācijas uzlabošanā un pozitīvas savstarpējas pieredzes apmaiņas trūkumu.

Informētības nodrošināšanu par dažādiem publiskajiem pakalpojumiem un tās apriti var īstenot ne tikai iestādes, kuras sniedz pakalpojumus un atbalstu dažādu problēmjautājumu risināšanā, bet arī dažādas sabiedriskās organizācijas, piemēram, biedrības, nevalstiskās un reliģiskās organizācijas. Dalība šo organizāciju īstenotajās aktivitātēs sniedz iespēju formālā un neformālā veidā saņemt dažādu veidu informāciju par pašvaldību un organizāciju nodrošinātajiem pakalpojumiem un atbalsta veidiem. Romu kvantitatīvās aptaujas dati liecina, ka **romiem aktuālāka ir līdzdalība reliģiskās prakses īstenošanā un tie ir mazāk ieinteresēti romu kopienas biedrību organizētu pasākumu un dienas centru aktivitāšu apmeklēšanā.**

2.8.att. Vai beidzamo triju gadu laikā jūs pats personīgi esat...?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Fakti" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Pētījums atklāj, ka būtiska loma romu dzīves un uztveres veidošanā ir baznīcai un ka romu kopienā izteikti augsta ir reliģiskā līdzdalība, – beidzamo triju gadu laikā baznīcu vai dievkalpojumu ir apmeklējusi dominējošā daļa (83,5%) aptaujāto romu, biežāk to ir darījuši Pierīgā (92,2%) un Vidzemē (88%) dzīvojošie. Arī vairāki publiskā sektora darbinieki (kopā 8) interviju laikā ir uzsvēruši baznīcas un ticības nozīmi, norādot, ka *“romi ir ļoti ticīgi un baznīcas kungs viņiem ir vislielākā autoritāte”* (publiskā sektora darbinieks Kurzemē). Attiecīgi mācītājs romu kopienā ir uzskatāms par potenciālu informācijas nodrošinātāju par dažādiem pieejamajiem pakalpojumiem un atbalsta veidiem, kā arī izpratnes un attieksmes veidotājs atsevišķos ar izglītību, nodarbinātību, veselības aprūpi un mājokļa nodrošinājumu saistītos jautājumos un ir rekomendējams publiskā sektora un pašvaldības iestāžu darbiniekiem dažādu problēmjautājumu risināšanā veidot ciešāku sadarbību ar vietējās reliģiskās organizācijas pārstāvjiem (mācītājiem).

Nedaudz retāk romi līdzdarbojas dažādās īpaši romiem īstenotās aktivitātēs – saskaņā ar kvantitatīvās aptaujas rezultātiem beidzamo triju gadu laikā ceturtdaļa (24%) aptaujāto romu ir apmeklējuši Dienas centrus, kas piedāvā dažādas iespējas

un aktivitātes romiem, savukārt romu kultūras biedrību organizētajos pasākumos beidzamajos trijos gados ir piedalījušies 32,9% aptaujāto. Aktīvāki Dienas centru un romu kultūras biedrību pasākumu apmeklētāji ir bijuši Pierīgas reģionā dzīvojošie, kā arī romu jaunieši vecumā no 15 līdz 19 gadiem. Tas ir skaidrojams ar romu Dienas centra Jūrmalā nozīmi un tā pozitīvo ietekmi vietējā romu kopienā, kā arī ar jauniešu kā sociāli demogrāfiskas grupas lielāku vispārējo sabiedrisko aktivitāti. Retāk dažādās aktivitātēs ir piedalījušies Vidzemē dzīvojošie romi – tikai 3% šā reģiona aptaujāto romu beidzamo triju gadu laikā ir apmeklējuši Dienas centrus, kas piedāvā īpašas aktivitātes romiem, un 16,9% ir piedalījušies kādos romu kultūras biedrību organizētajos pasākumos. Šāda situācija varētu būt skaidrojama ar Dienas centru nepietiekamību reģionā un pašu romu iespējamo aktivitātes trūkumu un nevēlēšanos apmeklēt Dienas centrus un kultūras pasākumus.

Labās prakses piemēri

Izglītības iniciatīvu centra īstenotā projekta „*Integrācijas inkubators romu bērnu un jauniešu atbalstam*” laikā tika sagatavoti **10 romu mediatori** četros Latvijas reģionos (Kurzemē, Zemgalē, Latgalē, Vidzemē), lai veicinātu saikni un sadarbību starp romu kopienu un dažādām pašvaldības un valsts institūcijām, kā arī vietējo sabiedrību. Projekts tika īstenots ar Eiropas Ekonomiskās zonas (EEZ) grantu finansiālu atbalstu divus gadus (no 2013. gada līdz 2015. gadam), iesaistot Daugavpils, Jelgavas un Valmieras pilsētas pašvaldību un Talsu novada pašvaldību. Projekta rezultativitāti apstiprina gan Izglītības iniciatīvu centra veiktais projekta rezultātu izvērtējums, gan arī pētījumā apsekoto ekspertu **pozitīvais romu mediatoru darba novērtējums**: izglītības jomā veicināta romu ģimeņu un izglītības iestāžu sadarbība un palielināta romu ģimeņu iesaistīšanās bērnu izglītošanā, sociālajā jomā sniegta palīdzība romu kopienas pārstāvjiem sociālās palīdzības saņemšanas un citu sociālo jautājumu risināšanā, kā arī palīdzība mājokļa, nodarbinātības jautājumu risināšanā un atbalsts veselības aizsardzības jomā.

Nozīmīgu soli romu integrācijas procesa veicināšanā ir īstenojusi Kultūras ministrija, 2014. gadā izveidojot **Reģionālo (pašvaldību) ekspertu tīklu, kurā iesaistīti speciālisti no 14 pašvaldībām** (Daugavpils, Jelgavas, Jēkabpils, Jūrmalas, Rīgas, Valmieras, Ventspils, Dobeles novada, Kandavas novada, Limbažu novada, Madonas novada, Rūjienas novada, Talsu novada un Tukuma novada). Ekspertu tīkla darbības pamatprincipi ir vērsti uz to, lai veicinātu un atvieglotu regulāru informācijas un pieredzes apmaiņu starp pašvaldību speciālistiem romu integrācijas jautājumos, kā arī attīstītu sadarbību starp Kultūras ministriju, pašvaldību iestādēm un romu kopienu efektīvākai romu integrācijas politikas īstenošanai.

Strādājot ar romiem analfabētiem un romiem ar vājām lasīt un rakstīt prasmēm, lai būtu pārliecība, ka klients ir sapratis un piekritis sociālā dienesta sastādītajam dokumenta saturam, un lai izvairītos no iespējamām tālākām manipulācijām no klienta puses, Sabiles sociālā dienesta darbiniece vienmēr skaļi nolasa sastādīto dokumentu. Šāda komunikācija veidojusi ciešāku uzticību starp romiem un sociālā dienesta pārstāvjiem.

Rekomendācijas informētības veicināšanai

/ Ieteikumi Kultūras ministrijai

Ņemot vērā romu mediatoru pozitīvo ietekmi romu nodarbinātībā, izglītībā un mājokļa nodrošinājumā un dažādu sociālo problēmu risināšanā, nepieciešams no valsts vai pašvaldībām pieejamajiem finanšu avotiem (valsts budžets, ES fondi u. c.) rast finansējumu esošo romu mediatoru darba turpinājumam Valmierā, Jelgavā un Daugavpilī, uzlabot mediatora darbību Talsos, kā arī rast iespēju nodrošināt romu mediatoru Rīgā, kā arī, balstoties uz iepriekšēju situācijas izpēti, nepieciešamības gadījumā palielināt to skaitu Latvijas reģionos. Mediatoru piesaistē nav izvirzāma obligāta prasība, ka tam jābūt no romu kopienas, bet jāspēj identificēt tos cilvēkus, kuriem uzticas konkrētajā pašvaldībā dzīvojošās romu kopienas vairākums un kuri spēj veidot attiecības gan ar kopienu, gan ar pašvaldības iestādēm. Jauno mediatoru mācības rekomendējams veidot kopā ar reģionālo tīklu ekspertiem un sadarbībā ar esošajiem romu mediatoriem.

Rekomendējams turpināt iesākto darbu pie reģionālo (pašvaldību) ekspertu tīklā iekļauto pārstāvju izglītošanas un izpratnes veidošanas par romu integrācijas jautājumiem, kā arī veicināt regulāru informācijas apmaiņu un savstarpēju labās prakses un iniciatīvu popularizēšanu starp pašvaldībām Latvijā. Ieteicams ekspertu tīkla veidošanā identificēt tās personas, kuras pārzina lokālo romu tautības iedzīvotāju situāciju, kā arī papildināt reģionālo ekspertu tīklu ar pārstāvjiem no citām pašvaldībām, piemēram, Preiļiem, Viļakas.

Pašvaldību darbiniekiem saziņā ar romu kopienas pārstāvjiem viņu sociālo jautājumu risināšanā ieteicams lietot principu „*līdzīgs līdzīgam*”, proti, komunikācija un informācijas aprīte būs efektīvāka, ja tā tiks pasniegta vieglā, saprotamā valodā.

ES PADOMES IETEIKUMI par efektīviem romu integrācijas pasākumiem dalībvalstīs (2013/C 378/01) (2013. gada 9. decembris) 2.9. punkts: **“Ja tas atbilst vietējām integrācijas pieejām, sekmēt romiem paredzētu kvalificētu starpnieku izglītošanu un nodarbinātību un izmantot starpniecību kā vienu no pasākumiem, lai novērstu nevienlīdzību, ar ko romi saskaras saistībā ar piekļuvi kvalitatīvai izglītībai, nodarbinātībai, veselības aprūpei un mājokļiem.”**

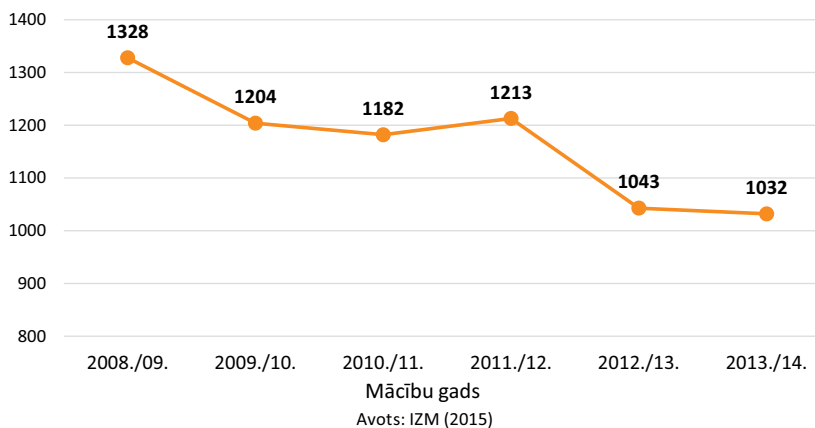
/ 3. Izglītība

Mūsdienu sabiedrībā par veiksmīgu iekļaušanos sociālajos procesos liecina ne tikai sociālās, bet arī kognitīvās prasmes, kas balstītas uz pieredzi un zināšanām. Tieši izglītību var uzskatīt par vienu no būtiskākajiem priekšnosacījumiem šo procesu apguvē. Romu zemais izglītības līmenis ir aktuāls jautājums Latvijā vairākus gadu desmitus. Lai gan ir izstrādātas daudzas programmas, attīstības plāni un citas romu atbalsta iniciatīvas, joprojām ir akūti nepieciešami reāli pasākumi, kas nodrošinātu ne tikai romu bērnu, bet arī pieaugušo tiesību īstenošanas iespējas iegūt kvalitatīvu izglītību.

3.1. Situācijas raksturojums izglītības jomā un attieksme pret izglītības ieguvī

LR Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) monitoringa dati, ko veido visu pašvaldību sniegtās informācijas apkopojums, liecina, ka **kopš 2008./2009.m. g. izglītojamo romu skaits ir svārstīgs, tomēr kopējā tendence ir romu skolēnu skaita samazinājums vispārējās izglītības iestādēs**. Nevar apgalvot, ka romi sākuši masveidā neapmeklēt izglītības iestādes, jo CSP dati uzrāda vispārēju iedzīvotāju (un to skaitā – romu) samazinājumu valstī⁹, turklāt par papildu ietekmējošo faktoru izglītojamo skaita samazinājumā uzskatāma intensīvā emigrācija¹⁰– Latviju, līdzīgi kā citu tautību pārstāvji, pamet arī romi dažādās vecuma grupās. IZM veiktā monitoringa dati liecina, ka 2013./2014. mācību gadā skolu apmeklēja 1032 romu tautības skolēni 140 vispārējās izglītības iestādēs. Romu skolēnu skaita izmaiņu dinamika beidzamo sešu gadu laikā atspoguļota 3.1.1. attēlā.

3.1.1.att. Romu skolēnu skaits izglītības iestādēs

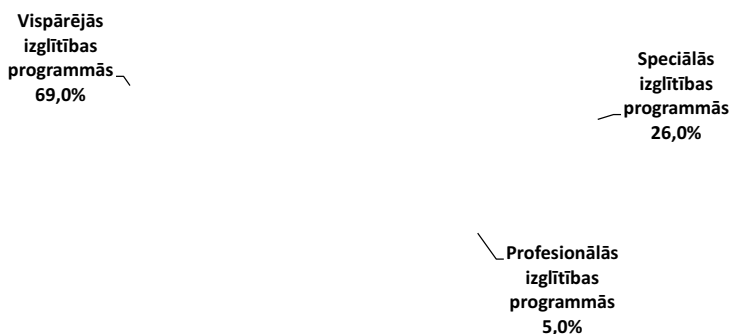

⁹ Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Iedzīvotāju skaita izmaiņas un to ietekmējošie faktori*. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_11_demografija_2015_15_00_lv_en.pdf (sk. 14.09.2015.)

¹⁰ Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Starptautiskā ilgtermiņa migrācija*. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_11_demografija_2015_15_00_lv_en.pdf (sk. 14.09.2015.)

2013./2014. m. g. lielākā daļa jeb 69% romu skolēnu apguva mācību vielu vispārējās izglītības programmā, kas ietver trīs izglītības pakāpes – pirmsskolas izglītību, pamatizglītību un vispārējo vidējo izglītību¹¹. Speciālās izglītības programmās, kuras ir paredzētas personām ar speciālām vajadzībām un kurās ir adaptēta vispārējā un profesionālā izglītība, mācījās 26% romu tautības bērnu. Savukārt 5% romu tautības skolēnu izglītojās profesionālajās izglītības programmās, kurās jaunieši apgūst dažādu profesiju prasmes (sk. 3.1.2. att.)

3.1.2.att. Romu skolēnu skaits 2013./ 2014. mācību gadā

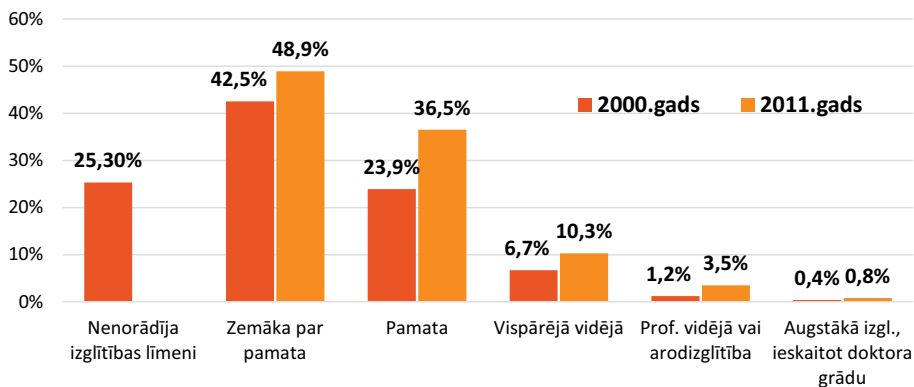
Avots: IZM (2015)

Salīdzinot 2000. un 2011. gada tautas skaitīšanas datus (sk. 3.1.3. att.), vērojams romu izglītības līmeņa uzlabojums, – **2011. gadā pamata izglītību kā augstāko sasniegto izglītības līmeni norādīja par 12,6% vairāk romu tautības pārstāvju nekā 2000. gadā.** Vidējās vispārējās izglītības sasniegušo skaits palielinājies par 3,6%, profesionālās vidējās vai arodizglītības ieguvēju skaits par 2,3%. Tikai augstākās izglītības ieguvušo skaits pieaudzis nedaudz – par 0,4%, taču arī tas ir vērtējams pozitīvi. Pieaugums vērojams arī to romu vidū, kuri norādījuši savu izglītību kā zemāku par pamatu, kāpums sasniedz 6,4%. Tomēr dati nav vērtējami viennozīmīgi, jo 2000. gadā 25,3% savu izglītības līmeni nebija norādījuši (var izdarīt droši ticamu pieņēmumu, ka daļa izglītību nenorādījušo romu bija ar zemāku par pamata izglītību).¹²

¹¹ Valsts izglītības satura centrs. (2015). *Mācību priekšmetu standarti*. Pieejams: <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/standarti.shtml> (sk. 04.09.2015.)

¹² Aprēķins veikts, balstoties uz: Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *15 gadu un vecāki Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji pa statistiskajiem reģioniem, republikas pilsētām un novadiem pēc augstākā sekmīgi iegūtā izglītības līmeņa, tautības, dzimuma un pa vecuma grupām 2011. gada 1. martā*. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/px-web/lv/tautassk_11/tautassk_11__tsk2011/TSG11-19.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (sk. 04. 09. 2015.)

3.1.3.att. Romu izglītības līmeņa salīdzinājums (2000. un 2011.gads)

Avots: CSP (2015)

Šā pētījuma laikā veiktās romu tautības iedzīvotāju aptaujas rezultāti apstiprina 2011. gada tautas skaitīšanas datus: gandrīz pusei jeb 48,8% aptaujāto romu izglītība ir zemāka par pamata, pamata izglītību ieguvuši mazliet vairāk kā trešdaļa (34%) romu, savukārt augstāka par pamata izglītību ir vien 17,2% aptaujāto romu tautības iedzīvotāju (sk. 3.1.4. att.).

3.1.4.att. Kāda ir jūsu izglītība?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

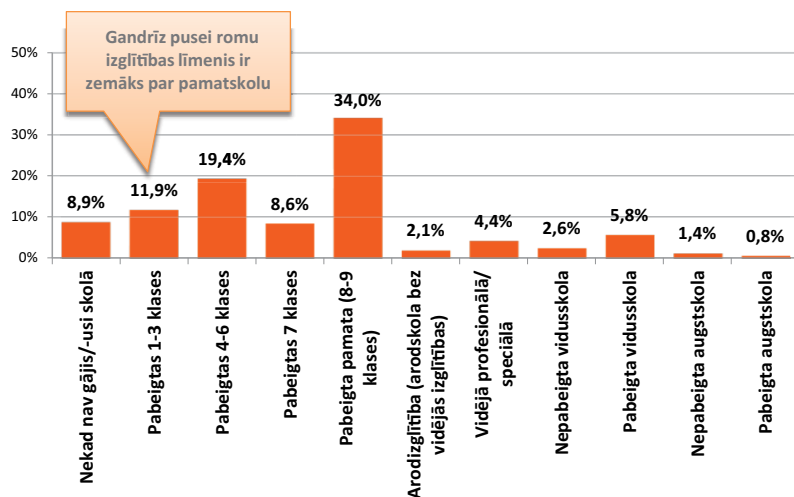

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Detalizēta aptaujas datu analīze par romu iegūto izglītības līmeni atklāj, ka 8,9% respondentu nekad nav gājuši skolā, nedaudz vairāk kā desmitā daļa (11,9%) aptaujāto norādījuši, ka viņu izglītības līmenis ir tikai pirmās trīs sākumskolas klases un piektdaļa (19,4%) aptaujāto ir beiguši 4–6 klases (sk. 3.1.5. att.).

3.1.5.att. Kāda ir jūsu izglītība?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Fakti" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

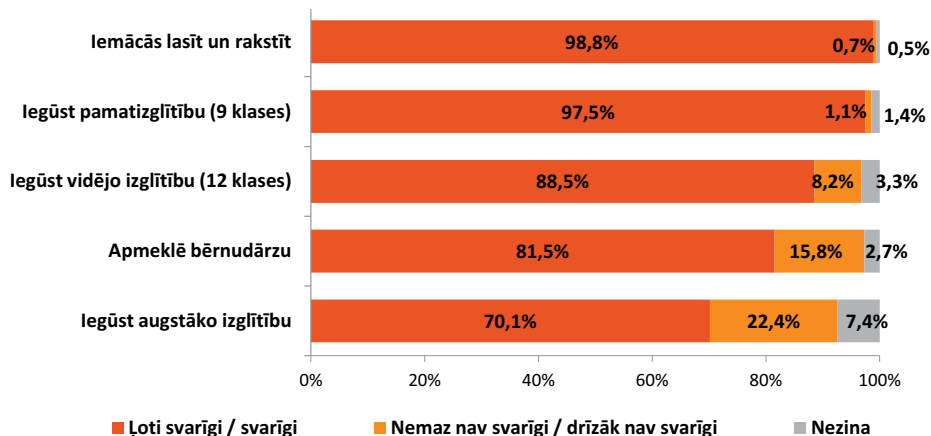
Nemot vērā, ka 8,9% aptaujāto romu skolā nav gājuši vispār un 39,9% skolu ir pametuši dažādos pamatskolas izglītības ieguves posmos (to skaitā gandrīz trešdaļa – 31,3% – līdz 7. klasei), ir pamats aplēsēm, **ka apmēram pusei Latvijā dzīvojošo romu izglītības līmenis neatbilst LR Izglītības un zinātnes ministrijas nostādnēm par pamatzglītības ieguvu kā obligātu prasību**, tas savukārt vistiešāk ietekmē romu nodarbinātību, profesionālo izglītošanos un tālāko mācību kursu piedāvājumu – iedzīvotāji ar izglītības līmeni, kas ir zemāks par 7 klasēm, praktiski tiek izslēgti no tālākā izglītošanās un profesionālo iemaņu apguves procesa, jo NVA neparedz profesionālās mācības un pārkvalificēšanos ar tik zemu izglītības līmeni.

Pētījumā iegūtie dati ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka **analfabētisms, īpaši vecāka gadagājuma cilvēkiem, nav reti sastopama gadījuma rakstura problēma Latvijā dzīvojošo romu kopienās**. Fakts, ka valsts izglītības sistēmā šis jautājums nav pietiekami aktualizēts un plašā apjomā praksē nav realizētas pieaugušo lasīt un rakstīt mācību programmas, ir skaidrojams ar romu tautības iedzīvotāju samērā skaitliski nelielo īpatsvaru Latvijas pašvaldībās, kā arī sociālo atstumtību un reizē pašu praktizētu nošķirtību (t. i. problēmsituācijās, kuru risināšanā nepieciešamas lasīt un rakstīt prasmes, tiek iesaistīti citi ģimenes vai kopienas locekļi, tāpēc bieži vien iesaistītās personas izglītības līmeņa problēmas var palikt nepamanītas vai novirzītas otrā plānā, un, problēmai atrisinoties, tās netiek nekur fiksētas, tādēļ trūkst precīzu datu). Skolu darbinieki ir saskārušies ar situācijām, kad audzēkņu vecāki nav spējīgi uzrakstīt iesniegumu, ir identificēti arī tādi gadījumi, kad romu jaunieši motivācijas trūkuma dēļ skolā tomēr neapgūst lasīšanas un/vai rakstīšanas prasmes.

Tomēr pozitīvi ir vērtējama pašu romu attieksme pret lasīt un rakstīšanas prasmes nepieciešamību – kopumā **98,8% romu aptaujas dalībnieku jautājumā par savu bērnu izglītības līmeni atzina, ka viņiem ir svarīgi, lai viņu bērni iemācās lasīt un rakstīt.**

3.1.6.att. Vai, domājot par savu bērnu un mazbērnu izglītības līmeni, jūsuprāt, ir svarīgi, lai viņi...?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja

Šā pētījuma veiktās aptaujas rezultāti apliecina pozitīvu romu attieksmes maiņu saistībā ar izglītības iegūšanas nozīmīgumu arī citos izglītības līmeņos. Gandrīz tikpat lielā mērā (**97,5%**) **par saviem bērniem svarīgu romi atzīst pamata izglītības iegūšanu.** Būtiski ir atzīmēt, ka vairākums (81,5%) apzinās arī bērnudārza apmeklēšanas nozīmi efektīvākai bērna iesaistīšanai tālākā izglītības procesā, to skaitā latviešu valodas apguvē. Pietiekami nozīmīga romiem šķiet arī vidējās (88,5% uzskata par svarīgu) un augstākās (70,1% uzskata par svarīgu) izglītības ieguvi. Tomēr fokusa grupās paustie viedokļi liecina par pamatzglītību kā nepieciešamību, bet vidējās un augstākās izglītības ieguvi par vēlamu (gadījumā, ja bērnam ir atbilstošas spējas un vēlēšanās):

"Galvenais, lai bērni pabeidz deviņas klases un iegūst kādu profesiju. Ja izdomās tālāk mācīties, protams, priecāšos. Bet tas, lai paliek viņu pašu ziņā. Kurš gan negribētu, ka viņa bērns ir dakteris vai skolotājs?" (No fokusu grupu diskusijas Tukumā.)

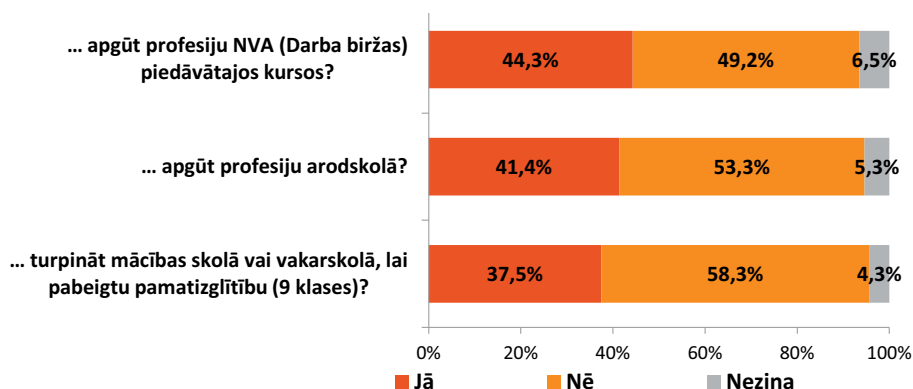
"Pamatskolu jau noteikti vajag. Šodien bez izglītības nevar neko iesākt – nebūs ne darba, ne naudas. Tas ir obligāti vajadzīgs – jāmāk lasīt, rakstīt, kāds arods, lai var pēc tam labi dzīvot. Par universitāti paši izlems – vai grib un padodas, tas nav mūsu ziņā, un to gan lai paši domā." (No fokusu grupu diskusijas Daugavpilī.)

“Ziniet, agrāk tiešām bija tā, ka romi uz skolu negāja, bet tagad visi bērni, kurus pazīstu, apmeklē skolu. Un tas ir labi! Ja man būtu jāizvēlas, es agrāk arī būtu cītīgāk gājis skolā, tagad vismaz papīrs būtu un varētu kaut ko domāt. [...] Bērniem ir jāmācās, un papīrs ir jādabū vismaz par 9 klasēm.” (No romu fokusu grupu diskusijas Dobelē.)

Romu vēlmi izglītoties apliecina arī šī pētījuma romu kvantitatīvās aptaujas rezultāti – 37,5% no tiem respondentiem, kuriem izglītība ir zemāka par pamata, gribētu pabeigt pamatzglītību, 41,4% aptaujāto romu gribētu apgūt profesiju arodskolā, savukārt 44,3% respondentu vēlētos apgūt NVA piedāvātos kursus (sk. 3.1.7. att.).

3.1.7.att. Vai pašlaik jūs gribētu... ?

(Bāze = respondenti, kuriem ir zemāka par pamata izglītību; N=178)

Avots: “Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Lai arī pētījuma rezultāti atklāj pozitīvu romu attieksmes maiņu attiecībā uz izglītības ieguves nepieciešamību, statistikas dati liecina, ka joprojām zems ir romu vispārējais izglītības līmenis un augsts mācību procesa pārtraukšanas procents. Tā iemesli, izdalot katru izglītības ieguves pakāpi, ir skatīti nākamajās ziņojuma nodaļās, apkopojot pieejamos statistikas datus, aptaujāto speciālistu, kā arī pašu romu sniegtās atbildes, kas fiksētas pētījuma gaitā.

3.2. Vispārējās un profesionālās izglītības pieejamība

Vispārējās izglītības pieejamība raksturota četros līmeņos – pirmsskolas izglītībā, pamatzglītībā, vidējā izglītībā un profesionālajā izglītībā –, katrā no tiem analizēti tās piekļuve pastāvošie šķēršļi.

Pirmsskolas izglītība

Šobrīd Latvijā nav pieejami precīzi statistikas dati par romu bērnu kopskaitu pirmsskolas izglītības iestādēs. Saskaņā ar IZM sniegto informāciju obligāto programmu, kas paredzēta bērnu no piecu gadu vecuma sagatavošanai pamatzglītības ieguvei, 2013./2014. mācību gadā apguva 77 romu bērni (kas ir 7,6% no kopējā skolas vecuma romu bērnu skaita). Informācijas trūkums par romu tautības bērniem, kuri apgūst ne tikai obligāto pirmsskolas izglītību, bet arī apmeklē dārziņu līdz piecu gadu vecumam, liedz novērtēt apmeklējumu dinamiku, radot nepieciešamību pēc **sistemātiska un regulāra informācijas apkopojuma, lai precīzi atainotu pašvaldību darbu romu bērnu piesaistei pirmsskolas izglītības iestādēs, tā palīdzot efektīvāk reaģēt uz romu bērnu vajadzībām.** Ilgtermiņā šāda veida informācija kalpotu par pamatu secinājumiem par bērnudārza ieguldījumu turpmākās izglītības iegūšanā un no tās uzzinātu, vai pirmsskolā iegūtās prasmes veicina veiksmīgāku iekļaušanos mācību procesos.

Vairākums pētījumā intervēto izglītības speciālistu (kopā 24) norāda uz būtiskām pozitīvām atšķirībām to romu bērnu uzvedībā, kuri ir apmeklējuši bērnudārzu, – šiem bērniem ir samazināta latviešu valodas barjera, vērojama labāka vispārējā attīstība un ir lielāka gatavība uzsākt mācības pamatzglītībā. Turklāt gandrīz visi izglītības jomas eksperti padziļinātajās intervijās uzsver pirmsskolas izglītības nozīmīgumu, norādot, ka pirmsskolas izglītības ieguve ir pamats veiksmīgam turpmākajam izglītošanās procesam: *“Jāsāk no pamatiem, no bērnudārza. Ja uzlabosies izglītības līmenis, tad, iespējams, varētu mainīties šī paaudze.”* (Izglītības speciāliste Latgalē.)

Pētījuma laikā veiktās romu aptaujas rezultāti liecina – lai arī vairākumam **(81,5%) aptaujāto romu ir svarīgi, lai viņu bērni un mazbērni apmeklētu bērnudārzu, bērni netiek aktīvi vesti uz pirmsskolas izglītības iestādēm** – starp aptaujas dalībniekiem, kuriem ir atvases vecumā no 3 līdz 7 gadiem, bērnudārzu apmeklē tikai nedaudz vairāk kā divas trešdaļas (70,6%) bērnu.

3.2.1.att. Vai jūsu bērns/-i, kas ir vecumā no 3 līdz 7 gadiem, pašlaik apmeklē bērnudārzu?

(Bāze = respondenti, kuriem ir bērni vecumā no 3 līdz 7 gadiem; N=110)

Avots: "Latvijas Fakti" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

To, kāpēc romu bērni neapmeklē pirmsskolas izglītības iestādes vai dara to kūrāk nekā citu tautību pārstāvi, pētījuma laikā intervētie speciālisti skaidro kā vairāku faktoru kopumu:

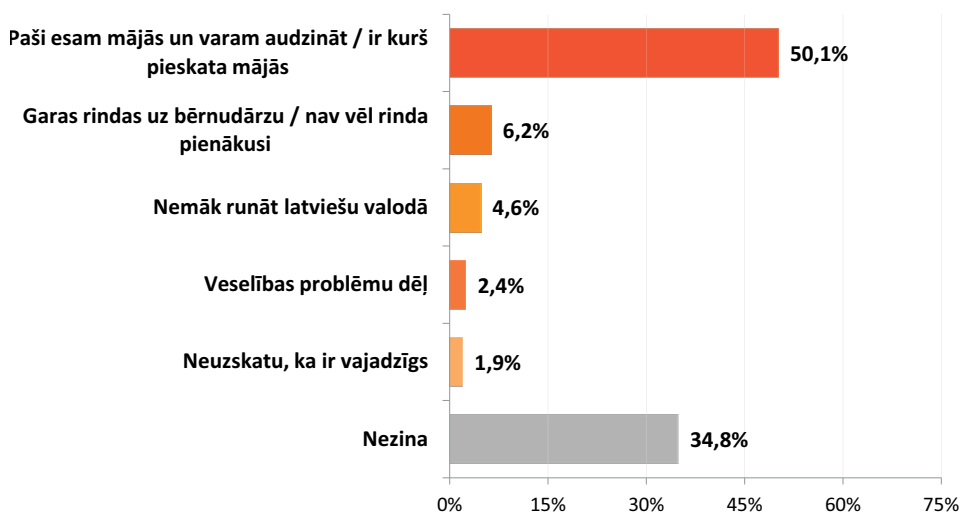
“Tas nav tik vienkārši ar romu bērniem. Viņi nav pieraduši, ka bērnam ir jāapmeklē bērnudārzs, nav vēl iesakņojušās tādas tradīcijas un nesaskata tam vajadzību. Liela daļa paši nestrādā, un tādēļ bērnus pieskata mājās, bet vairākums nemaz nevar atļauties palaist uz dārziņu, jo nav, par ko samaksāt par pusdienām, apģērbu, mācību materiāliem.” (Pašvaldības darbiniece Kurzemē.)

„Ne visi vecāki sūta savus bērnus bērnudārzā. Es zinu vairākas ģimenes, kurās ir bērni pirmsskolas vecumā, taču viņi nav reģistrēti nevienā no pirmsskolas izglītības iestādēm. Iespējams, šie vecāki paši nav apmeklējuši bērnudārzu vai vienkārši neredz tam vajadzību.” (Izglītības speciāliste Kurzemē.)

Detalizētu ieskatu par to, kāpēc romu bērni neapmeklē pirmsskolas iestādes, sniedz kvantitatīvās romu aptaujas rezultāti. Saskaņā ar aptaujas datiem nedaudz vairāk par pusi jeb 50,1% aptaujāto romu, kuriem ir bērni vecumā no 3 līdz 7 gadiem, neuzskata par nepieciešamu vest savu atvasi uz bērnudārzu, jo ikdienu pavada, apdarot mājās darbus, un savus bērnus pieskata paši (sk. 3.2.2. att.). To akcentē arī kāda izglītības jomas speciāliste no Zemgales, norādot, ka „īpaši tieši romu tautības vīrieši uzskata par katras mātes pienākumu šāda vecuma bērnus pieskatīt tieši mājās, ieaudzinot romu tikumus un valodu” (izglītības jomas speciāliste Zemgalē).

3.2.2.att. Kādēļ jūsu bērns (-i) neapmeklē bērnudārzu/ netiek laisti bērnudārzā?

(Bāze = respondenti ar bērniem vecumā no 3 līdz 7 gadiem, kuri neapmeklē bērnudārzu; N=32)

Avots: “Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Otrs biežākais romu aptaujā nosauktais iemesls, kāpēc bērni neapmeklē bērnudārzus, ir garās bērnudārzu rindas (6,2%). Šī ir valsts līmeņa problēma, kas tieši apgrūtina pirmsskolas izglītības pieejamību. Trešo biežāko iemeslu romi nosauca valodas barjeru – to ir norādījuši 4,6% respondentu, kuriem ir attiecīgā vecuma bērni. Šajā pētījumā veikta romu aptauja atspoguļo faktisko situāciju romu ģimenēs, kur **87,5% ikdienas sarunvaloda ir romu, tikai 6,7% latviešu un 5,8% krievu valoda**. Tas ļauj pieņemt, ka tieši latviešu valodas nezināšana kavē romu bērnu iejušanos jaunā vidē un jaunu zināšanu apguvē, kas nepieciešamas pamatzglītības uzsākšanai. Valodas barjeru par būtisku šķērslī piekļuvei pirmsskolas izglītībā akcentē arī kāda romu fokusu grupas diskusijas dalībniece no Krāslavas:

„Es ļoti gribētu, lai man mazmeitiņa iet dārziņā, taču viņa neko nesapratīs un nevarēs iejusties, jo neprot ne latviešu, ne krievu valodu, tikai romu.” (Romu diskusijas dalībniece Krāslavā.)

Pētījuma laikā intervētie dažādu jomu speciālisti (kopā 23) norādīja, ka veiksmīgi mazināt iemeslus, kādēļ bērni netiek laisti pirmsskolas izglītības iestādēs, spētu skolotāju palīgi-romi. To darbs tiek uzskatīts par nozīmīgu tieši pirmsskolas posmā, jo īpaši tajās pašvaldībās, kurās ir liels romu tautības iedzīvotāju īpatsvars. Skolotāja palīgs-roms zina romu valodu, tā adaptēšanās periodā veidojot komunikācijas tiltu starp audzinātāju un bērnu. Tiek norādīts, ka ir svarīgi, lai šis cilvēks būtu arī uzticības persona, jo *“romi ir ļoti piesardzīgi jautājumos, kas skar mazu bērnu audzināšanu”* (izglītības speciāliste Vidzemē). Tas nozīmē, ka skolotāja palīgam-romam, kas strādā pirmsskolas izglītības iestādē, nepieciešamas arī zināšanas par romu kultūras specifiku.

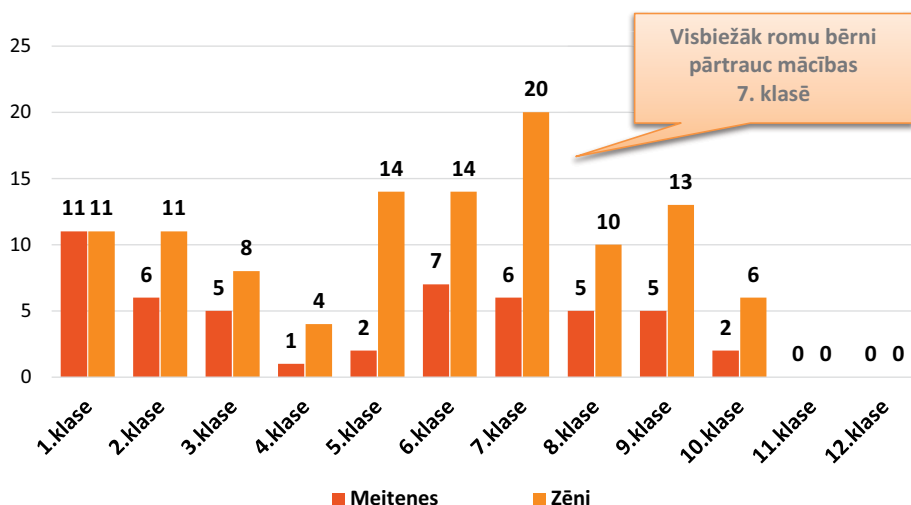
Lai informētu vecākus par pirmsskolas izglītības nozīmi un iespējām (obligāto pirmsskolas izglītības apguvi bērnudārzos un skolās), daži pētījumā intervētie izglītības speciālisti (kopā 3) uzsvēra nepieciešamību izveidot īpašus konsultatīvos centrus, kuru darbinieku iniciatīva būtu apzināt un informēt par aktualitātēm potenciālo pirmsskolas izglītības iestāžu audzēkņu vecākus.

Pamatzglītība

Lai arī dominējoša daļa (97,5%) romu aptaujas dalībnieku ir atzinuši, ka viņiem ir svarīgi, lai viņu bērni iegūst pamatskolas izglītību, realitātē bērni izglītības iestādes apmeklē daudz kūrāk. Jaunākie pieejamie IZM dati liecina, ka 2012./2013. m. g. 15,9% romu bērnu pārtrauca mācības, neiegūstot pamatskolas izglītību, – visvairāk tieši 7. klasē (6 meitenes un 20 zēni), liels skaits romu bērnu skolu ir pametuši jau pēc pirmās klases (11 zēni un tikpat liels skaits meiteņu), arī 6. klasē mācības pārtrauca samērā liels romu skaits (7 meitenes un 14 zēni). Pozitīvas iezīmes ir vērojamas vidējās izglītības līmenī – 11. un 12. klasē mācības nav pārtraucis neviens romu tautības bērns, kas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka īpaša uzmanība no mācību iestāžu puses tiek pievērsta tieši vidusskolas beigšanai. Iemesli, kāpēc mācības tiek pamestas, ir atšķirīgi, bet bieži tie ir

saistīti ar sociālekonomiskajiem apstākļiem, zemiem izglītības un mācību rezultātiem, darba tirgus pievilcību (vēlmi agri uzsākt strādāt), romu ģimenes emigrāciju darba meklējumos uz ārvalstīm. Romu agro laulību tradīciju un pusaudzū grūtniecību, kā arī pašu romu iekšējās motivācijas trūkumu.

3.2.3.att. Izglītību pārtraukušo romu skolēnu skaits 2012./2013.m.g. (15,9%)

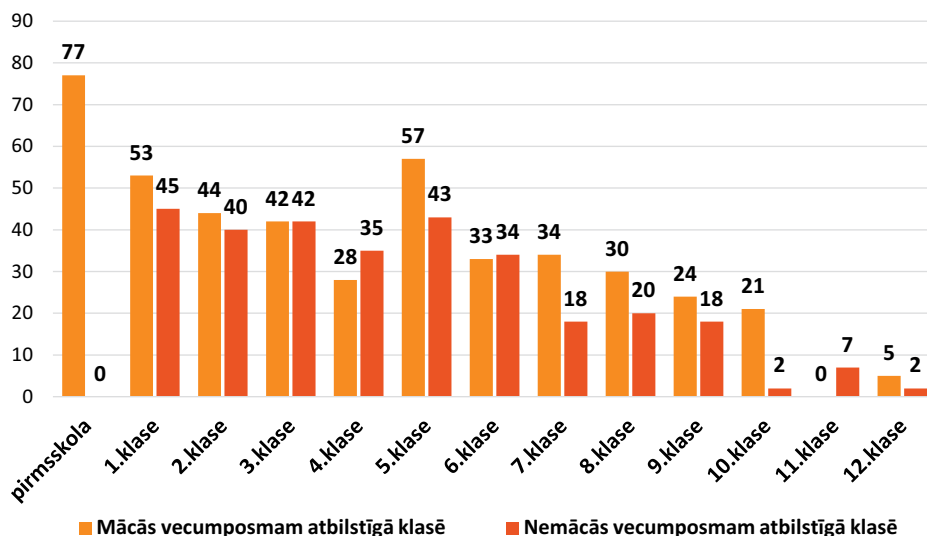
Avots: IZM (2015)

2014. gadā nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences” pēc IZM pasūtījuma veica pētījumu par priekšlaicīgas mācību pamešanas (PMP) iemesliem un riskiem jauniešiem vecumā no 13 līdz 18 gadiem¹³. Minētā pētījuma dati liecina, ka 2013./2014. mācību gadā 1,1% no visiem aptaujā identificētajiem PMP jauniešiem bija romi. Mācību pārtraukšana romu vidū ir aktuāla arī laikā, kad tiek īstenotas dažādas izglītības trūkuma novēršanas un izglītības turpināšanas programmas un pasākumi (atbalsta personāla piesaiste, pašvaldības atbalsts u. c.), tāpēc šis jautājums jārisina kompleksi, ņemot vērā arī biežāk minētos iemeslus – nepietiekamu vecāku iesaisti un kontroli pār bērna izglītošanās procesu, zemām jauniešu sekmēm un sasniegumiem, iespējamo emigrāciju vai arī 18 gadu vecumu, līdz kuram ir noteikts obligātās izglītības ieguves laiks. Problēmas risināšanai, kas skar visu tautību jauniešus vecumā no 13 līdz 18 gadiem, ES investīciju fondu 2014.–2020. gada ietvaros paredzēts projekts „Atbalsts PMP (priekšlaicīgu mācību pamešanas) mazināšanai”. Ieceres īstenošana plānota līdz 2022. gadam, un tā ideja paredz iesaistīt visas pašvaldības, aptverot divus virzienus – kompensējošo un preventīvo –, tā novēršot traucējošos finansiālos aspektus (ēdināšanu, transportu, dzīvošanu, stipendijas trūkumu) un kopumā mazinot PMP un zemo izglītības līmeni.

¹³ Baltic Institute of Social Sciences. (2014). *Pētījums par priekšlaicīgas mācību pamešanas iemesliem un riskiem jauniešiem vecumā no 13 līdz 18 gadiem*. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/41.pdf> (sk. 08. 09. 2015.)

Papildus mācību pārtraukšanai jāatzīmē vēl kāds būtisks pamatskolas izglītības pieejamības aspekts – romu tautības bērnu mācīšanās vecumam neatbilstošā klasē. IZM dati liecina, ka 2013./2014. m. g. 250 romu skolēni mācījās klasēs, kas neatbilst viņu vecuma posmam. Negatīva tendence iezīmējas ar 1. klasi, taču jau 4. un 6. klasē vairākums romu bērnu mācījās vecumam neatbilstošās klasēs. (sk. 3.2.4. att.). Izglītības ieguve vecumam neatbilstošā klasē rada priekšlaicīgu mācību pārtraukšanas risku, neiegūstot pamatskolas izglītību.

3.2.4.att. Romu skolēnu skaits 2013./2014.m.g. vecumposmam atbilstīgā un neatbilstīgā klasē

Avots: IZM (2015)

Iemesli mācībām vecumam neatbilstošā klasē jāskata vecuma kontekstā, analizējot t. s. „lūzuma punktu”, kad mācības tiek pārtrauktas. Visbiežāk **tas notiek 13–14 gadu vecumā, kad vairākums romu pusaudžu izvēlas veidot savu ģimeni un neturpināt mācības, par papildu iemeslu nereti tiek minēta arī pārcelšanās uz ārzemēm un dzīvesvietas maiņa.** Sasniedzot noteiktu vecumu, romu tautības skolēni izvēlas neturpināt mācības, bet sākt strādāt vienkāršus darbus, kas neprasa noteiktu izglītības līmeni, šādu notikumu gaitu nosaka arī romu kopienas tradīcijas:

„Gan meitenes, gan puīši sāk pamest skolu 13–14 gadu vecumā. Viņiem nāk iemīlēšanās un sākas ģimenes plānošana, kas ir viena no romu tautības lielākajām vērtībām. Lielākā daļa meiteņu pamet skolu tieši grūtniecības dēļ. Bet puīši arī agri iemīlas un sāk dzīvot ģimenes dzīvi, tādēļ arī notiek šis „lūzuma punkts”, un diemžēl romu skolēni ir spiesti pamest skolu. (Izglītības speciāliste no Kurzemes.)

“Kā viņas [romu meitenes] sasniedz 30 kilogramus, tā viss ir cauri. Viņas sāk pucēties, krāšņoties, un viņām citas lietas ir prātā. Arī puisiem acis sāk spīdēt. Tā viņiem ir dabā ielikts, un skola vienkārši tiek pamesta. Viņi neuzskata to par prioritāti – viņiem vajag precēties, sākt strādāt. Parasti tā ir 6., 7. klase, kad viņi sāk masveidā neiet uz skolu.” (NVO pārstāvis Pierīgā.)

Šī pētījuma laikā veiktās romu aptaujas datu analīze uzrāda pozitīvu rezultātu, tas ir, 99,4% aptaujāto romu, kuriem ir bērni vecumā no 7 līdz 16 gadiem, ir norādījuši, ka viņu bērni patlaban apmeklē skolu. Arī pētījumā intervētie dažādu jomu speciālisti secina, ka **pamatskolas apmeklējums romu tautības bērnu vidū ir palielinājies un atšķirībā no iepriekšējiem gadiem ir samazinājies to bērnu skaits, kuri vispār neuzsāk mācības.** Romu tautības skolēnu skaita pieaugumu ir veicinājuši vairāki iemesli:

- **Skolas vadības iniciatīva** palielina romu skolēnu skaitu. Uzsākot mācību gadu, skolu vadība apseko un veic pārrunas pilsētā/pagastā esošajās romu ģimenēs, lai mudinātu uzsākt mācības. Šāda skolēnu piesaiste visbiežāk vērojama mazāko pašvaldību skolās (piemēram, Kandavā, Sabilē, Limbažu novadā, Krāslavā, Valmierā), kurās nozīmīgs ir katrs bērns. Tādā veidā tiek piesaistīti arī tie romu bērni, kuri citos apstākļos neiekļautos mācību procesos.
- Veiksmīgāku romu bērnu integrāciju izglītības sistēmā skolās nodrošina **skolotāju palīgu-romu darbs**, kuru uzdevums ir palīdzēt romu bērniem pārvarēt grūtības, ko rada ieiešana nepazīstamas kultūras vidē, veidot sadarbību starp skolu un ģimeni, veicināt romu bērnu iekļaušanos jaunā sociālā vidē.¹⁴
- **Informācijas pieejamība par skolēnu kavējumiem** pašvaldības iestādēm mazina romu bērnu mācību stundu kavējumu skaitu. Izglītības kvalitātes valsts dienests kopš 2010. gada veic kavējumu monitoringu, kurā iedzīvotāju reģistrs tiek salīdzināts ar skolu sarakstiem, un katrai no 119 pašvaldībām tiek izsūtīti rezultāti par bērnu skaita starpību. Pateicoties veiktajam monitoringam, skolu apmeklētība romu vidū ir uzlabojusies, secina aptaujātie eksperti. Arī sociālajam dienestam ir pieejama informācija par skolas apmeklējumu, tādā veidā romu skolēni tiek vairāk disciplinēti un kontrolēti.
- Visās pašvaldībās **sociālie pedagogi veic regulārus romu bērnu māju apsekojumus**. Darbā ar tiem romu jauniešiem, kuri nepamatoti kavē mācību procesu, iesaistās arī sociālie darbinieki un pašvaldības policija. Tāpat tiek veikti māju apsekojumi un uzsvērta mācību programmas apguves nepieciešamība un mācību stundu apmeklējuma svarīgums.

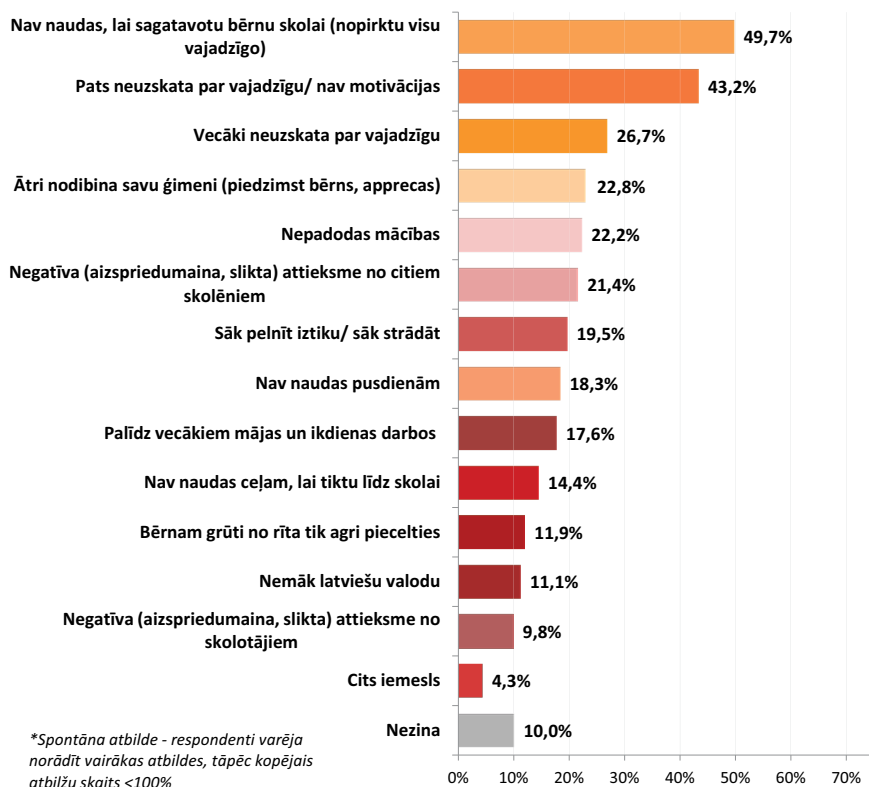
¹⁴ Sabiedrības integrācijas fonds. (2012). *Skolotāja palīgi – čigāni*. Pieejams: http://www.iic.lv/_old_www/iic/lv/projekti/skola_sabiedriba_paligi.pdf (sk. 03.09.2015.)

- **Vecāku iniciatīva un ieinteresētība** savu bērnu mācību sasniegumos un citos ārpusklases pasākumos vairo romu jauniešu apņēmību. Beidzamajos gados skolas gaitas uzsākuši arī tie romu bērni, kuru vecāki ir pabeiguši tikai pāris klašu un joprojām nav konkurētspējīgi darba tirgū. Kā liecina pētījuma laikā veiktās kvantitatīvās romu aptaujas dati, vairākums (97,5%) respondentu uzskata, ka ir ļoti svarīgi iegūt pamatskolas izglītību. Tas ļauj secināt, ka vecāki apzinās savu izglītības trūkumu un to, kā tas ietekmē bērnu turpmākās iespējas, piemēram, atrast darbu. Tādējādi jaunākajai paaudzei ģimenē tiek skaidrots izglītības nozīmīgums.
- Tiek organizēti **motivācijas un atbalsta pasākumi romu bērniem un vecākiem**, piemēram, vecāku informēšana par bērnu prasmēm dažādās jomās. Vecākiem ļoti svarīgi parādīt viņu bērna sasniegumus. „*Ja bērns nav stiprs matemātikā, tad svarīgi izcelt viņa sasniegumus, piemēram, sportā. Romi ļoti lepojas ar saviem bērniem, tāpēc svarīgi bērnu prasmes attīstīt un pilnveidot*”, skaidro speciālisti no Dobeles un Kalupes.
- Skolotājiem pieejamas **starpkultūru apmācību programmas**, kuras lielākoties nodrošina un tiek finansētas dažādu ES programmu ietvaros, sniedz ieskatu arī romu kultūrā, tādējādi paplašinot pedagogu priekšstatu par mācību programmas pasniegšanas veidiem. Piedāvātās mācību programmas pieejamas visās Latvijas pašvaldībās, taču papildu zināšanu apguve atkarīga no pašu skolotāju ieinteresētības, kā arī skolu vadības un pašvaldību iniciatīvas un finansiālām iespējām piesaistīt un organizēt mācības pašvaldībā vai nodrošināt iespēju apmeklēt mācības citā vietā.

Tomēr līdzās iepriekš nosauktajiem uzlabojumiem pamatzglītības jomā ir nepieciešamas būtiskas pārmaiņas. Lai mazinātu plaisu izglītības apgūvē, nepieciešams novērst faktorus, kuri mudina romu bērnus neapmeklēt skolu vai pamest mācības. Šos iemeslus atspoguļo arī romu kvantitatīvās aptaujas rezultāti (sk. 3.2.3. att.). Saskaņā ar aptaujas datiem puse (49,7%) respondentu par būtiskāko iemeslu, kāpēc romu bērni neapmeklē skolu vai pārtrauc mācības, ir norādījuši finansiālo aspektu, paužot viedokli, ka **romu bērnu vecāki nevar atļauties iegādāties visas skolai nepieciešamās lietas un sagatavot bērnu skolai** (sk. 3.2.5. att.).

3.2.5.att. Kādēļ, jūsuprāt, romu bērni MAZĀK nekā citu tautību iedzīvotāju bērni apmeklē skolu/ pārtrauc mācības, nepabeidzot pamatskolu?*

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Izglītības ieguves procesā nozīmīga ir arī **pašmotivācija** – 43,2% aptaujāto romu ir norādījuši, ka viens no būtiskākajiem skolas neapmeklēšanas iemesliem ir pašu jauniešu nevēlēšanās to darīt un motivācijas trūkums. Uzmanību uz to vērš arī pētījumā intervētie izglītības jomas speciālisti, norādot, ka motivācijas veidošanā nepieciešams plašs dažādu pozitīvo piemēru atspoguļojums gan skolās, gan arī masu medijos un ka bērniem ir jāskaidro izglītības sistēmas līmeņu atšķirības un to savstarpējo posmu mijiedarbība (to, ka pamatskola ir pamats turpmāko izglītību izvēlē):

"Ir vajadzīgs pozitīvais piemērs, bērnam ir jāredz, ko dod izglītība un ka tai ir kāda nozīme. Vecāki viņam to neparādīs, jo vairākumam no viņiem ir tikai dažas klases. Vislabāk to, protams, ir darīt pašiem romu pārstāvjiem – kopienas līderiem, kuri ir izmācījušies un kaut ko dzīvē sasnieguši. Šādi pozitīvie piemēri ir jāceļ gaismā un jārāda ne tikai skolās, bet arī televīzijā, presē." (Izglītības speciāliste Zemgalē.)

“Ja zēns ģimenē ir pateicis, ka neies uz skolu, tad mātei tur vairs nav nekāda teikšana, jo ģimenē galvenais noteicējs ir vīrietis. Tāpēc svarīgi ir motivēt pašu bērnu, radīt viņā pārliecību, ka tas viņam ir nepieciešams. Tas ir liels skaidrošanas un attieksmes veidošanas darbs, jo motivācija no gaisa nerodas – tā ir jāizaudzē, un to veido neskaitāmi sīkumi. Jau skolas pirmajās klasēs viņam ir jāstāsta, ko viņam dos pamatskolas, ko vidusskolas izglītība, kāda un cik liela tai ir nozīme. Katrā līmenī ir jāatrod savs motivētājs, mēģinot individuāli uztāustīt viņa slēptās vēlmes.” (Izglītības speciāliste Rīgā.)

Trešais visbiežāk romu aptaujā identificētais skolas neapmeklēšanas iemesls ir **vecāku liegums vai neieinteresētība bērna skolas gaitās**. Nedaudz vairāk kā ceturtdaļa (26,7%) aptaujāto romu uzskata, ka tieši vecāku viedoklis un rīcība ietekmē bērnu skolas apmeklētību, norādot, ka vecāki neuzskata to par vajadzīgu. Šādu viedokli nereti pāuda arī pētījumā intervētie speciālisti:

“Viss sākas no attieksmes ģimenē. Ja vecākiem nav izglītības un viņi visu mūžu ir iztikuši bez tās, bērns to pārņem un uzskatīs, ka tā ir labi un ka viņam arī neko citu nevajag. Viņi [vecāki] nemaz nezina, ka var citādi un arī negrib.” (Sociālā dienesta pārstāve Rīgā.)

“Nez cik reižu mums ir bijis tā, ka vienpadsmitos pa dienu braucam uz romu mājām, jo bērns nav ieradies skolā, bet tur visa ģimene vēl guļ – gan bērni, gan vecāki. Par kādu skolā iešanu lai mēs runājam? Kā lai bērns pieceļas un tiek uz skolu, ja vecākiem tas ir vienalga?” (Izglītības speciālists Kurzemē.)

Romu aptaujas rezultāti atklāj arī citus iemeslus, kāpēc romu tautības bērni neapmeklē skolu vai pārtrauc mācības. Nedaudz mazāk kā ceturtdaļa (22,8%) aptaujāto ir norādījuši uz romu tradīciju agri dibināt ģimeni, kā arī uz romu skolēnu grūtībām mācībās (22,2%). Nedaudz vairāk kā piektdaļa (21,4%) aptaujāto vērsuši uzmanību uz skolā pastāvošo negatīvo un aizspriedumaino attieksmi no citiem skolēniem. To akcentē arī daži pētījumā intervētie speciālisti:

„Romu bērnam ir grūti saņemties mācību procesam, ja pret viņu ir slikta attieksme no citiem. Viņš pārdzīvo, un tas uzreiz atspoguļojas viņa sekmēs. Bērns izvēlas labāk nenākt uz skolu nekā morāli ciest no pārmētiem par viņa tautību. Un vecāki jau arī neuzstāj, lai bērns ietu skolā.” (Izglītības speciāliste Pierīgā.)

“Bieži gadās tā, ka ar to bērniņu neviens nedraudzējas, pat reizēm nedod roku. Kā jau bērniem, ir arī dažādi apsmiešanas gadījumi. Bērns jau to visu jūt, un kādā brīdī vairs negrib to paciest un uz skolu vairs nenāk.” (Izglītības speciāliste Pierīgā.)

Romu bērnu vēlmi apmeklēt skolu kavē arī ģimenes materiālais stāvoklis – piektdaļa (19,5%) respondentu vienu no iemesliem nosauc darba gaitas uzsākšanu iztikas pelnīšanas nolūkā, 18,3% aptaujas dalībnieku norāda naudas trūkumu pusdienām, un 14,4% atzīst, ka trūkst naudas, lai tiktu līdz skolai (sk. 3.2.5. att.). Organizēta bezmaksas transporta svarīgumu uz mācību iestādes un no tās apstiprina arī kāda Pierīgas izglītības jomas speciāliste:

„Liela problēma ir arī tajā, ka netiek nodrošināts sabiedriskais transports, jo, ņemot vērā romu trūcīgo materiālo stāvokli, šīs ģimenes nevar atļauties maksāt naudu par sabiedrisko transportu, lai nokļūtu līdz skolai. Vajadzētu, protams, organizēt autobusu līdz skolai un atpakaļ, tad, iespējams, romu bērni vairāk sāktu apmeklēt skolu, ja viņiem nebūtu jāmaksā par sabiedrisko transportu.” (Izglītības speciāliste Pierīgā.)

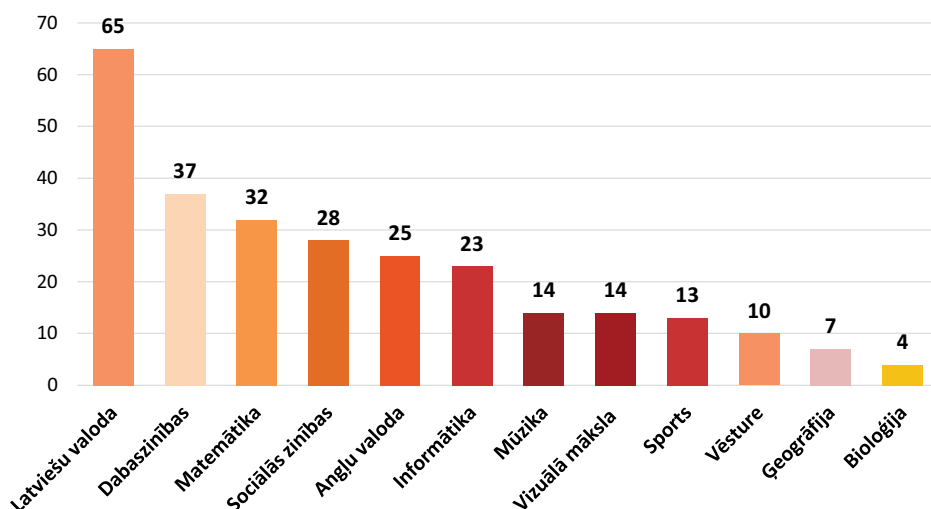
Vairāki pētījumā intervētie dažādu jomu speciālisti (kopā 12) ir vērsuši uzmanību, ka skolas apmeklētību būtu nepieciešams ciešāk saistīt ar dažādiem ģimenei piemērojamajiem sociālajiem pabalstiem un dažādi materiālā atbalsta veidi būtu jāpiešķir, balstoties uz romu bērnu skolas apmeklētības regularitāti:

„Skolas apmeklētība uzlabotos, ja pabalstu apjoms būtu tiešāk atkarīgs no skolas apmeklētības, tam jānotiek valsts, nevis tikai pašvaldības līmenī.” (Izglītības speciāliste Latgalē.)

„Nereti ir tā, ka sociālajam dienestam ir informācija par romu bērnu kavējumiem, taču visbiežāk viņi par to tikai mutiski pabrīdina. Citas sankcijas nesejo. Bet patiesībā, ja roms zinātu – ja bērns nebūs skolā, tad viņam pabalsts arī nebūtu, es domāju, ka tad skolu apmeklētu krietni vairāk romu bērnu.” (Izglītības speciāliste Kurzemē.)

Nedaudz vairāk kā desmitā daļa (11,1%) romu aptaujas dalībnieku vienu no skolas neapmeklēšanas iemesliem ir norādījuši valsts valodas barjeru (sk. 3.2.5. att.). Tās nozīmi apliecina arī IZM dati – tieši latviešu valodas apguvei 2012./2013. mācību gadā romu bērniem skolās visbiežāk tika noteikti papildu mācību pasākumi (sk. 3.2.6. att.).

3.2.6.att. Romu skolēnu skaits, kuriem 2012./2013.m.g. bija noteikti papildu mācību pasākumi (26,8%)

Avots: IZM (2015)

Līdzšinējie labās prakses piemēri liecina, ka minētās problēmas novēršanai ir nepieciešams skolotāju palīgs-roms. Kopš 2008./2009. m.g. skolotāju palīgi-romi, strādājot pirmsskolas grupās un sākumskolas klasēs, veiksmīgi nodrošina bērniem nepieciešamo palīdzību mācību procesā, kā arī veicina sadarbību starp izglītības iestādi (skolu) un romu kopienu attiecīgajā pašvaldībā. Par īpaši veiksmīgu piemēru intervētie speciālisti visbiežāk nosauca skolotāja palīga-roma aktivitātes Jelgavas 4. pamatskolā un Lādežera pamatskolā. Lai turpinātu labās prakses, nepieciešams palielināt speciālistu skaitu, jo 2013./2014. mācību gadā strādāja četri skolotāju palīgi-romi, lai gan kopš 2003. gada ir sagatavoti 25 skolotāju palīgi-romi. **Skolotāju palīgu-romu darbs visticāk atkarīgs no pašvaldību attieksmes, jo speciālista darbs tiek finansēts no pašvaldības budžeta.**

Vairāki pētījuma laikā intervētie izglītības jomas speciālisti un politikas veidotāji aktualizē nepieciešamību novērst trūkumus, kas saistās ar skolotāju palīgu-romu izglītības līmeni. Pašreiz skolotāju palīgs var būt cilvēks, kas ieguvis vismaz pamata izglītību, taču atsevišķi eksperti norāda uz skolotāju palīgu-romu nepieciešamību tālāk izglītoties, piemēram, kursus, pirmā līmeņa augstākā izglītībā utt., tā ceļot kvalifikāciju un papildinot speciālistu zināšanas. Uzlabojot izglītības līmeni, svarīgi mainīt arī speciālistu atalgojuma sistēmu. Pašreiz skolotāju palīga darbs tiek pielīdzināts tehniskā darbinieka amata aprakstam, taču realitātē sniedz pedagoģisku atbalstu bērnam mācību priekšmetu apguvē¹⁵. Lai noturētu esošos skolotāju palīgus-romus un piesaistītu jaunus, nepieciešams piedāvāt plašākas priekšrocības, kā arī statusa maiņu, tuvinot to skolotāja statusam un līdz ar to nodrošinot motivējošāku atalgojumu un ikgadējo atvaļinājumu. Uzsākot darbu, skolotāju palīgam-romam svarīgi saglabāt prasību par pienākumu pildīšanai nepieciešamo vismaz pamata (līdz 9. klasei) izglītību, arī prasību par pakāpenisku turpmāko izglītošanos. Lai gan IZM tuvākajos gados plāno apmācīt vēl 45 cilvēkus (katru gadu 15), lai ilgtermiņā nodrošinātu nepieciešamo skolotāju palīgu skaitu, joprojām ir aktuāls jautājums par viņu atalgojumu – pašvaldību kompetencē būs lemt, vai tās spēs finansiāli atbalstīt šo iniciatīvu. Ņemot vērā romu izglītības problēmas aktualitāti, kā arī praksi un pētījumus¹⁶ gūtos pierādījumus par skolotāja palīga-roma lomu šo problēmu risināšanā, nepieciešams rast regulāra finansējuma iespējas no valstī pieejamajiem finanšu avotiem (valsts budžets, ES fondi u. c.).

Ņemot vērā ierobežoto skolotāju palīgu-romu skaitu, **svarīgi izglītības iestādēs nodrošināt atbalsta komandas pieejamību, piemēram, sociālo un speciālo pedagogu, psihologu un logopēdu.** Šāda veida atbalsta komandas darbojas vairumā pašvaldību (piemēram, Rīgā, Jelgavā, Ventspilī, Jēkabpilī, Daugavpilī, Krāslavā, Preiļos, Valmierā, Rīgā, Dobelē) arī šobrīd, taču pietrūkst finansiālā atbalsta, lai spētu palīdzēt visiem

¹⁵ Latvijas Republikas tiesību akti. (2010). *Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstoši pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību*. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=210806> (sk. 10. 09. 2015.)

¹⁶ Sabiedrības integrācijas fonds. (2013). *Romu kopiena Latvijā: situācija un labā prakse izglītībā*. Pieejams: <http://www.sif.gov.lv/images/atteli/SIF/progress/Buklets-romi-izglitiba-2013.pdf> (sk. 11. 09. 2015.)

romu bērniem atvieglot mācību materiāla apguvi, konstatēt un laikus novērst uztveres un citu veidu psiholoģiskas problēmas, kā arī veidot sadarbību ar vecākiem. Pētījuma laikā intervētie speciālisti norāda, ka svarīgs priekšnoteikums romu bērna veiksmīgai iekļaušanai mācību procesos ir vecāku iesaiste mācību procesā.

Īpašu romu bērniem piemērotu mācību sistēmu spēj nodrošināt sagatavoti un izglītoti pedagogi, kuri ir sagatavoti darbam ar dažādu tautību bērniem. Lai gan ir pieejami dažādu veidu starpkultūru kursi, tā ir skolu atbildība, cik daudzi skolotāji gūst ieskatu par romu tautības atšķirībām, tradīcijām, vajadzībām un temperamentu. Arī pētījumā intervētie izglītības jomas speciālisti piekrīt, ka esošā situācija ir tālu no ideāla, – lai arī ir pieejami dažādi kursi par toleranci un iecietību, skolas ir pārāk pasīvas un trūkst pašu pedagogu iniciatīvas, lai aicinātu lektoros un apgūtu jaunas programmas un tehnoloģijas:

„Viņiem [romiem] ir citāda domāšana, tikai nestandarta pieeja var viņus ieinteresēt mācīties.” (Izglītības jomas speciāliste Latgalē.)

„Mēs tik ļoti izvairāmies no visām ierīcēm, bet kāpēc mācību procesā nevar izmantot to pašu mobilo telefonu? Skolotājiem ir jāmaina savi iesūnājošie uzskati – visās jomās, arī pieejā mācot romu bērnus.” (Izglītības jomas speciāliste Kurzemē.)

Tāpat nepieciešams pilnveidot mācību līdzekļus, kas paredzēti lasīšanas un rakstīšanas prasmju uzlabošanai un ir adaptēti tieši Latvijas romu vajadzībām. Par neveiksmīgu piemēru var uzskatīt Ventspils Vakara vidusskolu, kurā tika pasūtīti specializēti mācību līdzekļi – grāmatas un darba burtnīcas, taču, sagatavojot šos mācību līdzekļus, netika ņemtas vērā Latvijas romu valodas īpatnības. Šie mācību līdzekļi tika izveidoti Krievijā, kur romu valodas īpatnības un dialekts ir atšķirīgs. Savukārt par pozitīvu piemēru pētījumā intervētie eksperti uzskata Daugavpils pilsētā izveidoto multikulturālo klasi, kurā romu bērni apgūst latviešu valodu, izmantojot datorprogrammu.

Romu jauniešiem nepieciešams atbalsts arī vasaras periodā. Tad, kad romu bērni ilgāku laiku pavada ārpus skolas, piemēram, vasaras brīvlaikā, nepieciešams nodrošināt komunikāciju un tiešu pieeju mācībspēkiem, jo skolu pārstāvju novērojumi liecina, ka garākā periodā zūd romu apņemšanās un interese par mācībām. Intervētie speciālisti norāda, ka romiem „nepieciešama kontrole”, lai mācību gads tiktu uzsākts laikus:

“Kā tuvojas jaunais mācību gads, tā mēs jau laikus sākam apzināt un apbraukāt romu ģimenes, atgādinot, ka sāksies skola. Tā ir tāda romu specifika, kas ir jāapzinās un jāpieņem.” (Izglītības speciālists Vidzemē.)

Vispārējā vidējā izglītība

Salīdzinot 2000. gada un pēdējās tautas skaitīšanas rezultātus, ir audzis to romu skaits, kuru augstākais sasniegtais izglītības līmenis ir vispārējā vidējā izglītība – ja 2000. gadā tie bija 401, tad 2011. gadā 533 romi. Lai arī ievērojama daļa (88,5%) romu aptaujas dalībnieku uzskata, ka ir svarīgi iegūt vidusskolas izglītību (sk. 3.1.6. att.), realitātē 2013./2014. mācību gadā vidusskolā mācījās tikai 29 romu bērni. Tomēr jānorāda, ka arī pētījuma laikā vairāki intervētie izglītības jomas speciālisti (kopā 8) ir norādījuši uz pozitīvu tendenci vidējās izglītības ieguves jomā, uzsverot, ka arvien vairāk romu jauniešu izvēlas mācīties vidusskolā, lai turpmāk varētu studēt augstskolās. Pētījumā tika identificēti arī pozitīvi gadījumi, piemēram, Kuldīgā kāda romu tautības skolniece 2014./2015. m. g. vidusskolu pabeidza ar izcilību.

Padziļinātajās intervijās eksperti norāda uz vairākām iniciatīvām, kuras būtu jārealizē, lai palielinātu to romu jauniešu skaitu, kuri mācās vidusskolā:

„Ir nepieciešams informēt par vidusskolas iespējām un šī izglītības līmeņa svarīgumu nākamajam solim – augstākajai izglītībai. Romu jauniešiem trūkst informācijas par vidusskolas priekšrocībām, dodot priekšroku darba iespējām, neturpinot mācības.” (Izglītības speciāliste Zemgalē.)

Tāpat pētījuma laikā atsevišķi intervētie pašvaldību darbinieki (kopā 5), kā arī romu līderi (kopā 3) ir norādījuši, ka pašvaldības varētu atbalstīt spējīgākos romu tautības skolēnus, piedāvājot tiem stipendijas. Tādējādi jauniešiem saņemtu papildu stimulu turpināt mācības ar labām sekmēm vidusskolā un ar perspektīvu studēt augstskolā. Šādu finansiālu atbalstu spējīgākajiem un aktīvākajiem vidusskolēniem patlaban piedāvā Ozolnieku, Rundāles, Ķekavas u. c. novadu pašvaldības.

Profesionālā izglītība

Kopš 2000. gadā īstenotās tautas skaitīšanas ir pieaudzis to romu skaits, kuri augstāko sasniegto izglītības līmeni nosauca vidējo speciālo/profesionālo vidējo vai arodskolu. 2000. gadā šādu romu bija 72, bet 2011. gadā 200 romu. 11 gadu griezumā šis skaits nav liels, taču vērojams pozitīvs progress. Arodskolas romu vidū tiek uzskatītas par vienu no populārākajām izglītības iestādēm, beidzot pamatskolu. 2013./2014. mācību gadā arodskolās mācījās 165 romu jaunieši, kas bija 5% no visiem romu skolēniem, kuri iegūst izglītību (sk. 3.1.3. att.). Arī kvantitatīvās romu aptaujas dati liecina, ka arodskolas izglītība tiek uzskatīta par vēlamu, jo vairāk nekā 41% aptaujāto ir norādījuši, ka gribētu apgūt kādu profesiju arodskolās (sk. 3.1.7. att.). Taču nereti piedāvātās izglītības programmas romiem ir nepiemērotas, un jauniešiem, kuri ir pabeiguši pamatskolu, nav lielas profesijas izvēles iespējas:

„Viņiem (romiem) nepiemīt tehniskās zināšanas, automašīnas un kokapstrāde nav viņu lauciņš. Viņi noteikti gribētu apgūt pavāra profesiju, kaut ko, kas saistīts ar zirgiem un lopkopību.” (Izglītības speciāliste no Latgales.)

Plašākas profesijas izvēles piedāvā arodskolas lielākās pilsētās, tāpēc nepieciešams finansiāls atbalsts, rodot iespēju atbalstīt spējīgākos romu skolēnus (ceļa un dzīvošanas izdevumi, stipendijas). Šāds atbalsts būtu vajadzīgs tiem romu jauniešiem, kuri vēlas apgūt izvēlēto profesiju skolā, kas atrodas citā pilsētā, taču, kā skaidro izglītības speciāliste no Latgales, *„lēmumu par finansiālās palīdzības nepieciešamību būtu jāizvērtē pašvaldības darbiniekiem, līdzdarbojoties ar romu kopienu un izvērtējot katra pretendenta vajadzības”*.

Otra profesionālās izglītības iespēja ir saistīta ar „Jauniešu garantijas” projektu un tā piedāvātajiem atbalsta pasākumiem, kas Latvijā notiek kopš 2014. gada, to mērķis ir palīdzēt jauniešiem atgriezties izglītības iestādē vai iekļauties darba tirgū, tādējādi mazinot jauniešu bezdarbu un uzlabojot konkurētspēju darba tirgū¹⁷. *„Jauniešu garantija”* galvenokārt attiecas uz jauniešiem vecumā no 15 līdz 29 gadiem (ieskaitot), kuri nemācās un nestrādā – pēc reģistrācijas NVA vai *„Jauniešu garantijas”* klienta statusa saņemšanas četru mēnešu laikā jauniešiem tiek piedāvātas darba, mācekļa prakses un stažēšanās iespējas, kā arī piedāvātas izglītības programmas, kuras pabeidzot tiek iegūta profesionālā kvalifikācija.

Savukārt Valsts izglītības attīstības aģentūra (VIAA) piedāvā jauniešiem divas reizes gadā – vasarā un ziemā – iestāties un uzsākt mācīties kādā no Latvijas profesionālās izglītības iestādēm, kurās viena vai pusotra gada laikā iespējams apgūt profesiju tautsaimniecības nozarē. VIAA projekta *“Sākotnējās profesionālās izglītības programmu īstenošana”* laikā profesiju var apgūt arī tie jaunieši, kuri ir studenti, bet nestudē pilna laika dienas nodaļā, kā arī profesiju ieguvušie jaunieši. Profesijas apguves laikā jaunieši saņem arī mērķstipendiju 70–115 eiro, to iespējams apgūt arī tiem jauniešiem, kuri atrodas ieslodzījuma vietās.

3.3. Speciālā izglītība (t. sk. mājapmācība)

Pētījumā intervēto izglītības speciālistu viedoklis jautājumā par mājapmācības priekšrocībām nav vienots. Daļa speciālistu (kopā 8) uzskata, ka mājapmācības ir labs risinājums tam, lai romu bērns iemācītos latviešu valodu. Otra daļa ekspertu (kopā 7) norāda, ka šādā izglītošanās pieejā pastāv izglītības kvalitātes trūkums un bērnu izolētība. Viennozīmīgs ir ekspertu viedoklis par mājapmācību nepieciešamību tādos gadījumos, kad bērnam ir nopietnas veselības problēmas, kuru dēļ nepastāv citi izglītības apguves veidi. Mājapmācības aizstāvji uzskata, ka šāda veida izglītības variants piemērots bērniem pirmajā mācību gadā vai pusgadā gadījumos, ja latviešu valoda nav apgūta pietiekamā līmenī. Tomēr lai bērni netiktu izolēti, tiem iespēju robežās jāapmeklē skolu pasākumi, grupu mācības, ārpusklasses aktivitātes utt. Mājapmācības būtu piemērojamas arī jaunajām romu māmiņām, kuras pēcdzemdību periodā nevar apmeklēt skolu. Visi intervētie izglītības jomas speciālisti papildus iepriekšminētajam arī uzsver, ka

¹⁷ LR Labklājības ministrija. (2015). *Jauniešu garantija*. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/2607> (sk. 07. 09. 2015.)

nepastāv viennozīmīgi kritēriji, kādos gadījumos būtu pieļaujama mājniecība, tāpēc ir nepieciešams katru gadījumu izvērtēt individuāli.

Saskaņā ar IZM sniegto informāciju 2013./2014. mācību gadā 26% no visiem izglītības vecuma romu bērniem mācījās pēc speciālās izglītības programmām (sk. 3.1.2. att.), kas nodrošina to, ka romu bērni ar dažādām garīgām un fiziskām problēmām var iekļauties sabiedrībā. To, vai romu bērns apgūs obligāto pamatskolas izglītību pēc atsevišķām programmām, nosaka pašvaldības vai valsts līmeņa pedagoģiski medicīniskā komisija, taču tās sniegtajiem slēdzieniem ne vienmēr piekrīt un atbalsta daļa pētījumā intervēto speciālistu, uzsverot, ka atsevišķos gadījumos speciālās izglītības ieguve romu bērniem tiek nozīmēta nepamatoti:

„Speciālā izglītība nebūtu vajadzīga, jo viņi [romu bērni] ir spējīgi gūt sasniegumus mācībās, bet ar viņiem mājās netiek pietiekami strādāts, vecāki neiesaistās mācību procesos” (Pašvaldības pārstāve Daugavpils novadā.)

“Es esmu novērojusi, ka uz speciālo skolu sūta ne vienmēr tāpēc, ka ir tāda vajadzība, bieži vien Komisija pieņem, ka tas ir roms, un tāpēc būs labāk speciālajā skolā, neiedziļinoties lietās būtībā. Mums bija viena mammīte, kas trīs reizes gāja uz Komisiju, un tikai pēdējā reizē tika pieņemts lēmums, ka bērns varēs mācīties parastā skolīnā.” (Izglītības speciāliste Pierīgā.)

Pētījuma laikā vairāki intervētie izglītības speciālisti (kopā 5) vērsa uzmanību, ka nereti romu bērni vecāki tomēr paši izvēlas bērnus izglītēt speciālajā izglītības programmā, *“meklējot dažādus veidus, kā bērnam nokārtot labvēlīgu medicīniski pedagoģiskās komisijas slēdzienu”* (izglītības speciālists Kurzemē) un tādā veidā lielā mērā risinot ģimenes sociālās un materiālās problēmas: *„Visi grib tikt tieši uz šo internātskolu, romu bērnu vecāki izrāda lielu interesi, jo tajās dzīvošana un ēdināšana ir bez maksas, tiek samaksāti transporta izdevumi un mācību līdzekļi, tādējādi pilnībā tiek segta finansiālā puse.”* (Pašvaldības pārstāve Pierīgā.)

Arī pētījumā intervētie politikas veidotāji vērš uzmanību uz lielo romu bērnu īpatsvaru speciālajās izglītības programmās, norādot, ka to skaits būtu jāsamazina, speciālajās izglītības apguves programmās iekļaujot nevis tos bērnus, kuriem ir konstatēti mācīšanās traucējumi, bet gan tikai bērnus ar veselības problēmām. Lai mazinātu romu bērnu skaitu, kuriem tiek piemērotas speciālās izglītības programmas apguve, nepieciešams sniegt papildu atbalsta pasākumus skolotāju profesionālajai izaugsmei, iekļaujot starpkultūru izglītības mācības, tādējādi stiprinot pedagogu izpratni par tautību atšķirībām un romu bērnu dažādo mācību pieejas īstenošanu.

3.4. Augstākās izglītības pieejamība

Romī, augstākās izglītības ieguvēji, tiek uzskatīti par pozitīviem izņēmuma gadījumiem, jo visbiežāk pēc pamatskolas beigšanas priekšroka tiek dota arodskolām vai mācības netiek turpinātas vispār. Interesanti – lai arī, no vienas puses, romu aptaujas

rezultāti liecina, ka 70,1% romu, domājot par savu bērnu izglītības līmeni, būtu svarīgi, ka viņi iegūst augstāko izglītību, pēdējie tautas skaitīšanas (2011) rezultāti liecina, ka **augstākā izglītība, ieskaitot doktora grādu, Latvijā ir tikai 41 romam jeb 0,8%, un pēdējo 10 gadu laikā šis skaits ir palicis praktiski nemainīgs** - 2001.gadā augstākā izglītība bija 0,4% romu tautības iedzīvotāju (sk. 3.1.3. att.).

Nav iespējams izdarīt viennozīmīgus secinājumus par situācijas izmaiņām to romu jauniešu vidū, kuri uzsāk mācības augstskolās, jo netiek veikts datu apkopojums par romu studentu skaitu. Intervētie izglītības jomas speciālisti atzīst, ka viņi var nosaukt tikai 1–2 romus, kuri mācās vai ir mācījušies augstskolās. Par iemeslu tam, kāpēc romi neizvēlas iegūt augstāko izglītību, tiek minēts finansiālais aspekts (paši romi fokusu grupu diskusijās norāda, ka ir *“jāsāk taču strādāt un jāuztur ģimene”*, *“nav brīvu līdzekļu, lai mācītos”*), romu motivācijas trūkums iegūt izglītību, kā arī uzskats, ka šāda izglītība nav nepieciešama. Šāds uzskats sakņojas romu tradīcijās un dzīves uztverē, kas priekšplānā neizvirza izglītību kā vērtību.

Vairāki dažādu jomu speciālisti (kopā 4) ir norādījuši, ka labs pamudinājums mācībām augstskolā būtu ES, pašvaldības un uzņēmumu grantu ietvaros veidotas īpašas stipendiju programmas, kas finansiāli atbalstītu spējīgākos romu jauniešus, samaksājot vai daļēji sedzot viņu studiju maksu, kā arī sniedzot atbalstu ceļa un dzīvošanas izdevumu segšanai.

Divi intervētie speciālisti (viens izglītības jomas un viens pašvaldības darbinieks) ir norādījuši, ka augstskolas izglītības ieguve romu vidū nav izplatīta, jo jauniešiem trūkst informācijas par augstskolu atrašanos, piedāvātajām iespējām un uzņemšanas prasībām. Tādējādi IZM un pašvaldību iestādēm sadarbībā ar augstskolām ir rekomendējams veidot informatīvus pasākumus, veicinot romu vidusskolēnu iesaisti augstākajā izglītībā.

3.5. „Otrās iespējas” mācību programmu pieejamība

Viena no iespējām iegūt obligāto pamata izglītību, ir vakarskolas, kuru nozīmīgākā priekšrocība ir iespēja apgūt pamatskolas izglītību pēc pilngadības sasniegšanas. Šajās skolās nepastāv vecuma ierobežojums un no pedagogiem ir vērojama pretimnākoša attieksme – tiem romu jauniešiem, kuri kļuvuši par vecākiem, sākuši strādāt vai devušies peļņā uz ārzemēm, vakarskola ir uzskatāma par to vieta, kur var atgūt iekavēto. Tomēr **negatīvi ir vērtējams fakts, ka ne visas vakarskolas spēj nodrošināt mācības klasē atbilstoši romu vajadzībām, piemēram, mācības no 1. klases**. Vairums vakarskolu piedāvā atsākt mācības tikai ar 7. klasi, bet, ņemto vērā to, ka liela daļa romu izglītību pamet līdz 7. klasei (sk. 3.2.3. att.), būtiski vakarskolu piedāvājumā ir nodrošināt elastīgāku pieeju.

Par nozīmīgākajām vakarskolu priekšrocībām intervētie speciālisti uzskata iespēju nodrošināt īslaicīgus bērnu pieskatīšanas centrus vai bērnistabas, tā nodrošinot iespēju saņemt pamatskolas vai vidusskolas izglītību jaunajiem vecākiem. Šāda veida pakalpojuma pieejamība nākotnē varētu samazināt to romu tautības meiteņu skaitu,

kuru iegūtā izglītība nesasniedz pamatskolas līmeni. Šāda iespēja tiek piedāvāta, piemēram, Rīgas 14. vakara (maiņu) vidusskolā, kurā darbojas bērnistaba skolas audzēkņu bērniem. Bērnistabas izveidi finansiāli atbalstīja Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments.

Elastīga pieeja un individuāla attieksme attiecībā uz romu jauniešu vēlmi uzsākt/pabeigt mācību gadu ārpus noteiktā laika ļauj palielināt to romu skaitu, kuri iegūst pamatskolas vai vidusskolas izglītību. Lai tiktu pietiekamā līmenī apgūta mācību viela, jānodrošina individuāls mācību plāns atbilstoši laika periodam, kurā jauniešs var apmeklēt skolu:

„Daudzi romi vasaras periodā strādā ārzemēs un nespēj atgriezties līdz ar mācību gada sākumu, tāpēc jāatbalsta viņu vēlme mācīties, ļaujot uzsākt vai pabeigt mācību gadu viņiem ērtākā laikā, nodrošinot mācību vielas apguvi pilnā apmērā.” (Izglītības speciāliste Latgalē.)

Intervētie izglītības jomas speciālisti uzskata, ka ir nepieciešams novērst informācijas trūkumu saistībā ar vakarskolu esamību, mācību norisi un iespējamo izglītības līmeņu apgūšanu. Mazākās apdzīvotās vietās informācija tiek nodota no „mutes mutē”, taču ir būtiski sniegt informāciju arī pašvaldību līmenī – sociālajos dienestos un NVA. Masu medijos nepieciešams uzsvērt vakarskolu priekšrocības, lauzt pastāvošos negatīvos stereotipus, kas pastāv neromu vidū, jo „tie jaunieši, kuri apzinās, ka sākumskolas vai pamatskolas neatbilst viņu vecumam, labāk jūtas vakarskolās, kuras apmeklē dažāda vecuma cilvēki” (sociālā darbiniece no Rīgas). Sociālajiem dienestiem nepieciešams veikt individuālu darbu ar romu jauniešiem, iedrošinot turpināt vai atsākt mācības vakarskolās, jo nereti paši romi norāda tieši uz iekšējās pārliecības trūkumu: *“Man jau tagad ir 30 gadi, man kauns ir iet ar citiem, ka es neko nezinu.”* (Romu jauniešs Kurzemē) Mazākās apdzīvotajās vietās būtisks ir arī vakarskolas tuvums un iespēja tikt līdz tai. Vakarskolas mērķauditorija ir pieaugušie, kuriem lielākoties ir darbs un rūpes par ģimenes dzīvi un laika resursu trūkuma dēļ nokļūšana līdz lielākas apdzīvotās vietas vakarskolai fiziski ir neiespējama: *“Mums tuvākā vakarskola ir 30 km, man jau nav mašīnas, un ar autobusu es nevaru aizbraukt. Ja man pagasts palīdzētu, tad varbūt varētu ko domāt.”* (Romu vīrietis Kurzemē.)

“Otrās iespējas” izglītības ieguves pieejamību nodrošina arī Izglītības centru piedāvāto priekšrocību izmantošana. Šādi centri ir pieejami lielākajās pašvaldībās (piemēram, Kuldīgā, Ventspilī, Jelgavā, Dobelē, Jēkabpilī, Daugavpilī, Preiļos, Talsu novadā), un, neņemot vērā iegūtās izglītības līmeni un vecumu, tajos tiek piedāvāta iespēja apgūt jaunas prasmes un arodus. Tomēr jānorāda, ka **romu skaits, kuri izmanto izglītības centru iespējas, ir neliels**. Padziļinātās intervijas ar izglītības jomas speciālistiem atklāj tikai atsevišķus veiksmīgus piemērus, piemēram, Kuldīgā romu tautības pārstāve apmeklējusi 2. līmeņa datorkursus, kā arī angļu un vācu valodas kursus, veiksmīgi 2014. un 2015. gadā risinājies arī “ADRA Latvija” īstenotais romu

tautības pieaugušo lasītprasmes un rakstītprasmes projekts Sabilē. Romu iesaistīšanai dažādās izglītības iniciatīvās ir jāņem vērā kopienas iekšējā noslēgtība – lai iesaistītu romu tautības iedzīvotāju izglītošanās vai personīgās pilnveides aktivitātēs, svarīgs ir savstarpējās uzticības līmenis starp skolotāju (pedagogu) un izglītojamo. Pētījums atklāj, ka **uzticības loma būtiska ir tieši zemākajā izglītības – lasīt un rakstītprasmes – apguves posmā**, jo *“pie nezināma cilvēka roms nemaz nenāks. Lai roms nāktu un atklātos, pret tevi ir jābūt cieņai un uzticībai, ir pie viņa jāiet un jāmotivē, jāstāsta, kāpēc to vajag. Pats viņš nekad nenāks”* (NVO pārstāve Kurzemē). Arī kāds Kurzemes reģiona izglītības jomas speciālists vērš uzmanību tieši uz lasītprasmes un rakstītprasmes pasniedzēja kompetencēm, norādot, ka *„analfabētu sekmīgai izglītošanai nepieciešami spējīgi pasniedzēji, kas var strādāt ar kardināli atšķirīgām pieejām, kā arī izdevīgs mācību norises laiks”*. Veiksmīgu “otrās iespējas” programmu izglītības pieejamību kavē arī pašu romu tautības iedzīvotāju temperaments un dzīves uztvere. Tiek norādīts, ka romi ir nepacietīgi, viņiem ir grūti ilgi koncentrēties un ātri zūd interese par jaunām lietām, tādēļ mācību procesam ir jābūt pakārtotam viņu tautībai raksturīgajām iezīmēm, *“visu laiku domājot, kas būs tas “burkāns, un ar ko tu viņu piesaistīsi”* (NVO pārstāvis Vidzemē). Vairāki dažādu jomu speciālisti ir vērsuši uzmanību uz romu samērā zemajām sadzīviski birokrātiskajām prasmēm, norādot, ka pieaugušo izglītības centriem būtu jāpiedāvā arī iespēja romiem apgūt tādas praktiskās zināšanas kā dažādu iesniegumu rakstīšanas pamatus, likumu skaidrojumus utt. Šāda veida zināšanas sagatavo romus ikdienas dzīvei, paplašinot viņu redzesloku.

Labās prakses piemēri

Kopš 2008./2009. m. g. **skolotāju palīgi-romi**, strādājot pirmsskolas grupās un sākumskolas klasēs, veiksmīgi veido sadarbību starp romu tautības bērniem, viņu ierasto vidi un izglītības sistēmu. Bērniem tiek nodrošināta nepieciešamā palīdzība mācību procesā, kā arī tiek veicināta sadarbība starp izglītības iestādi (skolu) un romu kopienu attiecīgajā pašvaldībā. Īpaši veiksmīgi vērtējamas ir skolotāju palīgu-romu aktivitātes Jelgavas 4. pamatskolā un Lādezera pamatskolā.

Daugavpilī, Jelgavā, Valdemārpilī un Valmierā 2014. gadā tika atklāti resursu centri jeb multikulturālās klases romu bērniem, jauniešiem un viņu vecākiem, lai veicinātu bērnu un jauniešu iekļaušanos vienotā izglītības sistēmā. Iniciatīvas laikā tiek organizēti dažādi starpkultūru komunikācijas pasākumi gan romu kultūras, gan citu etnisko grupu kultūras iepazīšanai. Romu tautības bērniem tiek piedāvāta arī iespēja apgūt dažādas prasmes un zināšanas inovatīvā formā, piemēram, latviešu valodas apguvei izmantot datoru. Tādā veidā tiek rasta interaktīva pieeja mācību procesam.

Rekomendācijas izglītības piekļuves veicināšanai

/ Ieteikumi Izglītības un zinātnes ministrijai

Rast iespēju nodrošināt jaunu skolotāju palīgu-romu sagatavošanu darbam pirmsskolas grupās un sākumskolas klasēs, jo to kopējais skaits ir nepietiekams, lai aptvertu visas mācību iestādes, kurās ir nepieciešama skolotāju palīgu-romu klātbūtne. Skolotāju palīgs-roms ir saikne starp romu bērnu un skolotāju, viņš pilda tulka funkcijas, kā arī māca latviešu valodu, tās nezināšana ir viens no būtiskākajiem šķēršļiem mācību vielas uztveres un apguves procesā.

Iespēju robežās pilnveidot skolotāju palīgu-romu mācību sistēmu, aktualizējot un nosakot augstākas izglītības prasības šā līmeņa darbiniekiem. Līdz ar profesionālās izaugsmes veicināšanu nepieciešama skolotāja palīga-roma statusa maiņa, tuvinot to skolotāja statusam, tādējādi paaugstinot šobrīd zemo atalgojumu.

Iniciēt un apkopot informāciju par romu bērnu skaitu visos izglītības līmeņos, tā iegūstot pilnvērtīgu romu situācijas raksturojumu. Datu trūkums īpaši vērojams pirmsskolas un augstskolas līmenī, kā arī nav pieejami precīzi dati par romu analfabētu īpatsvaru.

/ Ieteikumi pašvaldībām

Rast iespēju finansiāli atbalstīt skolotāju palīgus-romus, nodrošinot finansējumu darba samaksai un kvalifikācijas celšanai. Svarīgi skolotāju palīgu-romu pieejamību nodrošināt pirmsskolas un sākumklašu posmā.

Nodrošināt romu bērniem atbalsta personāla pieejamību skolās, piedāvājot psihologa, logopēda un sociālā pedagoga pakalpojumus. Šo speciālistu darbs bērniem var atvieglot mācību materiāla apguvi, laikus konstatējot un novēršot uztveres un citu veidu psiholoģiskas problēmas, kā arī veidojot ciešāku sadarbību ar vecākiem.

Rast iespēju izveidot un attīstīt konsultatīvos centrus romiem, kas pildītu šādas funkcijas:

- apzinātu potenciālo pirmsskolas izglītības iestāžu audzēkņu vecākus un nodrošinātu aktuālas informācijas sniegšanu;
- piedāvātu praktisko zināšanu (dažādu iesniegumu rakstīšanas pamatus, likumu skaidrojumus utt.) apguves iespējas;
- organizētu analfabētu izglītošanu, īstenojot kardināli atšķirīgu un inovatīvu mācību vielas pasniegšanas veidu, piesaistot spējīgus pasniedzējus, kā arī piedāvājot izdevīgu mācību norises laiku.

Īstenot starpkultūru komunikācijas pasākumus sadarbībā ar skolām un organizēt izglītojošo un skaidrojošo darbu bērniem un pieaugušajiem. Dažādu tautību bērnu un pieaugušo iesaiste, informēšana un līdzdarbošanās mazinās stereotipu un aizspriedumu izplatību.

Palielināt romu bērnu vecāku iesaisti mācību procesos, jo viņu izglītošana un mērķtiecīga iekļaušana mācību procesā nodrošina pozitīvu atgriezenisko saiti, mainās vecāku uztvere par izglītības nozīmi sava bērna dzīvē un tā motivē bērnus mācīties. Darbā ar vecākiem nepieciešams iesaistīt skolas administrāciju, klases audzinātāju, kā arī psihologu un sociālo pedagogu. Plašāks speciālistu loks nodrošina visu iesaistīto pušu sadarbību un uzlabo problēmsituāciju risinājumu.

Rast iespēju pielāgot skolās esošos mācību materiālus romu bērnu vajadzībām, izmantojot interaktīvu pieeju un atšķirīgas metodes mācību vielas apguvē. Lai romu bērnus vairāk ieinteresētu apgūt jauno mācību vielu, nepieciešama nestandarta pieeja un risinājumi, kā arī interaktīvi materiāli.

Iespēju robežās ieviest skaidrojošas lekcijas un mācības par dzimumaudzināšanu un kontracepcijas jautājumiem, piesaistot vieslektorus – ārstus. Romu jaunieši samērā agri (13–15 gadu vecumā) veido ģimenes un dzemdē bērnus. Tieši ārstu vieslektoru viedoklis

par kontracepcijas nepieciešamību varētu samazināt to jauniešu skaitu, kuri pamet skolu gaidāmā ģimenes pieauguma dēļ.

Sagatavot un izglītēt izglītības iestāžu darbiniekus starpkultūru jomā, tā mainot neromu pedagogu uztveri un attieksmi pret romu bērniem. Skolas administrācijas un pedagogu informētība par mācību vielas apguves iespējām un problēmsituāciju risinājumiem palīdzēs romu bērniem uzlabot mācību vielas apguvi, kā arī lielā mērā novērsīs potenciālo atstumtību izglītības iegūšanas procesā.

ES programma attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam (Eiropas Komisija, Brisele, 5.4.2011, COM (2011): **“Dalībvalstīm kā minimums ir jānodrošina, ka bērni pabeidz pamatskolu. Tām arī jāpaplašina piekļuve kvalitatīvai agrīnās pirmskolas izglītībai un aprūpei, kā arī saskaņā ar “Eiropa 2020” stratēģiju jāsamazina to skolnieku skaits, kas priekšlaicīgi pārtrauc vidusskolas izglītību. Romu jaunieši ir stingri jārosina iesaistīties arī vidusskolas un augstākajā izglītībā.”**

/ 4.Nodarbinātība

Nodarbinātībai, vienai no galvenajiem iedzīvotāju dzīves līmeni ietekmējošiem faktoriem, ir visbūtiskākā loma ne tikai romu kā nabadzībai un sociālās atstumtības riskam pakļautās grupas sociāli ekonomisko apstākļu uzlabošanā, bet arī veiksmīgam viņu iekļaušanās procesam Latvijas sabiedrībā.

Kopumā **82,3%** romu aptaujā uz jautājumu par to, vai viņi paši vai arī viņu tuvākie ģimenes locekļi beidzamo triju gadu laikā ir piedzīvojuši situācijas, kad **darba devēji atsakās viņus pieņemt darbā čigānu tautības dēļ**, atbildēja apstiprinoši, turklāt vairāk nekā puse (56,7%) aptaujāto romu apgalvoja, ka viņiem ir šāda pieredze, bet 43,2% atzina, ka diskriminējošu attieksmi no potenciāliem darba devējiem darbinieku atlases situācijās ir izjutuši tuvi viņu ģimenes locekļi. Kvantitatīvās romu aptaujas rezultātus apstiprina gan visās romu fokusa grupās, gan arī ar NVA darbiniekiem visu padziļināto interviju laikā izskanējušie viedokļi par formāli slēpto, bet praksē vēl arvien pastāvošo noraidošo attieksmi un aizspriedumiem no darba devējiem pret vakanto darbavietu pretendentiem ar tumsnējāku ādas krāsu vai kādām pazīmēm ārējā izskatā, kas varētu liecināt par viņu čigānisko izcelsmi. Visās fokusa grupas diskusijās tika pieminēti patiesi gadījumi, kad potenciālie darba devēji darba interviju laikā solījuši romu izcelsmes pretendentiem darbinieku atlases procesa noslēgumā pārzvanīt, lai informētu par rezultātiem, bet realitātē solītais zvans izpalicis:

„Pabeidzu NVA kursus, gāju ar cerībām uz intervijām, bet nekā – neviens pat nepiedāvāja pamēģināt... solīja piezvanīt pēc nedēļas, bet nepiezvanīja... Tikko dzirdi, ka sola atzvanīt, tā jau skaidrs, ka nezvanīs...” (Romu sieviete, fokusu grupu diskusija Daugavpilī.)

„Tikko kā viņi mani ieraudzīja, ka es čigāns, tā jau uzreiz varēja just, ka intereses par mani viņiem nebija. [...] Tā jau uz reizes neko neteica, solīja piezvanīt, bet tā arī nepiezvanīja...” (Romu vīrietis, fokusu grupu diskusija Tukumā.)

„Intervijas laikā tu jau jūti, ka nekas nebūs. Viņi jau smaida un sejā nesaka, ka neņems, bet redzi jau, ka nezvanīs... kā ierauga, ka čigāns – tā viss cauri...” (Romu vīrietis, fokusu grupu diskusija Dobelē.)

„...Es jau biju tur strādājis pirms aizbraukšanas uz Angliju... tagad, kad atgriezos, aizgāju, bet ir jau cits paņemts, sacīja, ka jāgaida kādu pusgadu. Solīja, ka piezvanīs, kad kaut kas būs... bet man taču tagad arī kaut kas jāēd...” (Romu vīrietis, fokusu grupu diskusija Dobelē.)

Kā diskriminējošu sajūtu pastiprinošs aspekts tika minēta romu samērā pozitīvā pieredze, strādājot ārzemēs. Visās fokusa grupās plaši tika pārstāvēts viedoklis, ka valstīs ar lielu imigrantu darbaspēka īpatsvaru (kā piemērs tika nosauktas Lielbritānija un Vācija), kur dzīvo un strādā diskusiju dalībnieku radinieki un paziņas, romi darba

tirgū netiek diskriminēti, jo darba devēji par izšķirošu prasību izvirza darba kvalitāti, un tautības faktors ir mazsvarīgs, tāpēc tur romi jūtas līdzvērtīgi citiem darba ņēmējiem:

„Man daudzi radnieki dzīvo Anglijā, tur tā nešķiro cilvēkus kā šeit. Tur nevienam neinteresē, kas tu esi pēc tautības, galvenais, ka tu labi strādā, un čigāni tur strādā tāpat kā citi, un neviens nesaka, ka ir slinki. Te nemaz neļauj pamēģināt...” (Sieviete fokusu grupu diskusija Tukumā.)

„Tāpēc jau visi romi brauc prom uz ārzemēm, jo tur nav tik grūti atrast darbu, tur mēs esam tādi paši kā pārējie, neviens neskatās, vai tu krievs, čigāns vai arābs. Ja strādā, tad viss kārtībā. Es arī strādāju un biju apmierināts, tagad atgriezos Latvijā un nevienam neesmu vajadzīgs...” (Romu vīrietis, fokusu grupu diskusija Dobelē.)

Būtiski piebilst, ka šie gadījumi nav oficiāli fiksēti, jo neviena no iesaistītajām personām (īpaši paši romi, kas savu nostāju skaidro ar neuzticēšanos valsts iestādēm un tiesu sistēmai) nav vērsušies ar attiecīgām sūdzībām tiesību sargājošās vai cilvēktiesības aizstāvošās institūcijās vai organizācijās, līdz ar to darba tirgū pastāvošā diskriminējošā prakse pret romiem netiek identificēta kā problēma.

Padziļināto interviju laikā ar NVA darbiniekiem (kopumā 22) paustie viedokļi iezīmē tendenci – romi nereti šo priekšstatu par diskriminācijas iespējamību darba tirgū lieto kā vispārināmu faktu un kā sava veida “lozungu”, kas tiek piesaukts kā iespējamais iemesls pasīvai rīcībai jau pirms došanās pie potenciālā darba devēja:

„Viņi nāk un sūdzas, ka viņus nekur neņem, mēs nepārbaudām (un mums tas arī nav jādara) un nezinām, cik lielā mērā viņu sacītais atbilst patiesībai, bet bieži vien viņi jau brīdī, kad tikai piedāvājam vakanci, uzreiz saka: „Nu, ko jūs man te piedāvājat, čigānus jau neviens neņem!”” (NVA darbiniece Kurzemē.)

Tā kā NVA darbinieku pienākumos neietilpst darba interviju fakta konstatācija un rezultāta pārbaude, tad nav iespējams noskaidrot, cik gadījumos romiem, kas meklē darbu, tas ir atteikts ar atrunu par brīvās vakances negaidītu aizpildi, kas ir grūti pierādāmi kā diskriminācijas gadījumi, un cik ir pašu romu iepriekšējā pieredzē balstīti aizspriedumi un aizbildināšanās.

Nodarbinātība ir viena no četrām ES stratēģijas “Eiropa 2020” pamatjomām, kuras ietvaros par galamērķi ir izvirzīts – panākt 75% nodarbinātību iedzīvotāju grupā vecumā no 20 līdz 64 gadiem, paralēli liekot uzsvaru arī uz atšķirību samazināšanu starp dažādām iedzīvotāju grupām, to skaitā starp romiem un pārējiem attiecīgās ES dalībvalsts iedzīvotājiem.

Lai saprastu šo atšķirību apjomu un dziļumu, uz Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) un Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) apkopotās informācijas par vispārējo nodarbinātības situāciju valstī fona tika analizēti gan kvantitatīvās romu aptaujas ietvaros iegūtie rezultāti, gan Nodarbinātības valsts aģentūras rīcībā esošo romu nodarbinātības rādītāji 2015. gada augustā – septembrī (kas sakrīt ar aptaujas

veikšanas laiku), bet galveno cēloņsakarību un problēmu identificēšanai, kā arī valsts un nevalstisko organizāciju piedāvāto pakalpojumu pieejamību un pilnvērtīgu izmantošanu kavējošo šķēršļu ilustrēšanai tiks izmantoti romu aptaujas dati un nodarbinātības sektorā darbojošos profesionāļu viedokļi.

Tā kā statistiskās aplēses par pašu romu kopienas lielumu nav precīzas, jo, pēc pašvaldību un romu nevalstisko kopienu pārstāvju pieņēmumiem, pietiekami liela daļa (precīzi nav identificēta) romu, lai izvairītos no diskriminējošas attieksmes, formāli (pēc pasē norādītās informācijas) sevi pieskaita pie latviešiem, krieviem vai poļiem, tad Nodarbinātības valsts aģentūras dati nesniedz pilnīgi precīzu situācijas atspoguļojumu, tomēr tendenču identificēšanai tie ir pietiekami reprezentatīvi. Būtiski piebilst, ka Nodarbinātības valsts aģentūras dati jebkurā apkopotās informācijas griezumā atspoguļo tikai NVA attiecīgajā laika periodā reģistrēto bezdarbnieku situāciju.

Rādītāju salīdzināšanai šajā nodaļā tiks izmantoti arī Centrālās statistikas pārvaldes veiktā darbaspēka apsekojuma¹⁸ laikā iegūtie dati, kas iepriekš minētā argumenta dēļ arī nav pilnīgi precīzi, bet tajā pašā laikā ir vienīgais regulārais nodarbinātības monitorings, kas mēģina aptvert gan reģistrēto, gan neregistrēto bezdarbu. Tā kā neregistrētais bezdarbs ir īpaši aktuāla problēma tieši nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām, tad problēmas fiksēšanai šis statistiskais fons ir ļoti būtisks.

Svarīgi ir arī precizēt svarīgāko rādītāju definējumu:

Iedzīvotāji darbaspējas vecumā – iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 64 gadiem (starp-
tautiski biežāk izmantotais standarts, ko lieto, piemēram, Eiropas Savienības
Statistikas birojs – Eurostat – un Starptautiskā Darba organizācija – SDO);

Bezdarbnieki ir iedzīvotāji (vecumā no 15 līdz 74 gadiem – CSP darbaspēka apse-
kojuma ietvaros un vecumā no 15 līdz 64 gadiem – NVA pieejā), kas apsekojuma
laikā nestrādā (nav arī pagaidu prombūtnē no darba), aktīvi meklē darbu un darba
atrašanas gadījumā ir gatavi uzsākt strādāt tuvāko divu nedēļu laikā;

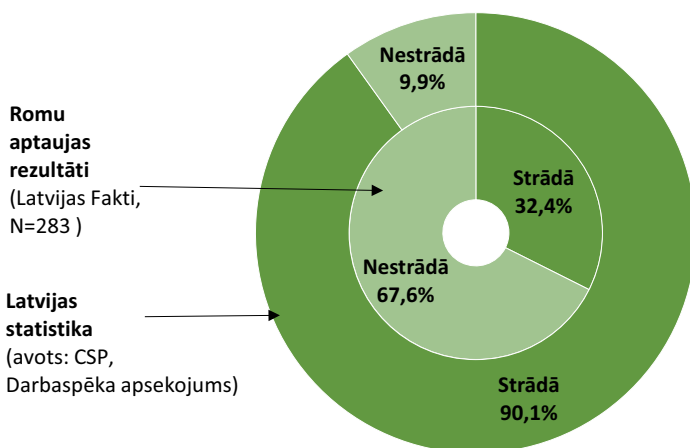
Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji – nodarbinātie un bezdarbnieki (gan reģistrētie
Nodarbinātības valsts aģentūrā, gan neregistrētie), kuri meklē darbu;

Bezdarba līmenis – bezdarbnieku īpatsvars procentos attiecīgās vecuma grupas
ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā.

¹⁸ Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Latvijas nepārtrauktā darbaspēka izlases veida apsekojums*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/nodarbinatiba-un-bezdarbs-36895.html> (sk. 12. 09. 2015.)

Salīdzinājumā ar 2003. gada situāciju, kad, pēc pētījuma „Čigānu stāvoklis Latvijā” autoru pētnieku aplēsēm, 90–95% darbaspējīgo čigānu bija reģistrēti vai neregistrēti bezdarbnieki¹⁹, 2015. gada atvasarā (augusts–oktobris) veiktā 365 romu kvantitatīvā aptauja rāda pozitīvas izmaiņas romu nodarbinātības jomā un liecina par nodarbināto skaita pieaugumu no 5–10% 2003. gadā līdz 32,4% no ekonomiski aktīvo romu kopskaita 2015. gadā.

4.1.att. Bezdarbnieku (gan reģistrēto, gan neregistrēto) īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā (vecumā 15-74 gadi): CSP veiktā Darbaspēka apsekojuma datu un “Latvijas Faktu” veiktās romu aptaujas rezultātu salīdzinājums (2015.gada augusts/septembris)

Avoti: CSP „Latvijas nepārtrauktā darbaspēka izlases veida apsekojums”;
“Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Lai gan ir pozitīva tendence situācijai uzlaboties, jāatzīst, ka strādājošo un nestrādājošo iedzīvotāju skaita atšķirības romu un kopējā Latvijas sabiedrības auditorijā ir ļoti būtiskas – **romu vidū strādājošo skaits ir trīs reizes mazāks nekā vidēji Latvijā**. Saskaņā ar Nodarbinātības valsts aģentūras publicēto informāciju reģistrēto bezdarbnieku īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā Latvijā 2015. gada augusta beigās bija 8,5%²⁰. Romu etniskai minoritātei piederīgo kopā NVA reģistrēto bezdarbnieku rādītājs bija ļoti līdzīgs – 8,7%.

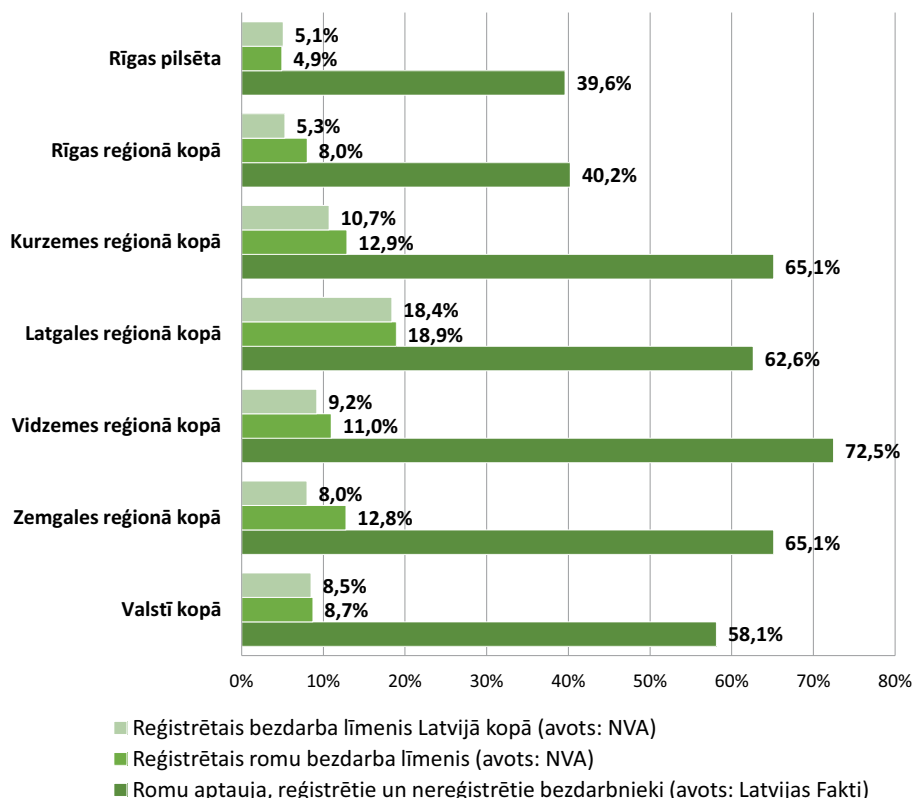
Tomēr aprēķinot un salīdzinot romu reģistrētā bezdarba īpatsvaru atsevišķi pa reģioniem un lielajām pilsētām, var novērot tendenci – vietās ar samērā lielāku romu etniskās minoritātes pārstāvju koncentrāciju (kā Ventspils, Jūrmala, Jelgava, Jēkabpils) bezdarba līmenis romu auditorijā ir augstāks par kopējo pašvaldības rādītāju, un ir

¹⁹ Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. (2003). *Čigānu stāvoklis Latvijā*. 37. lpp.

²⁰ Nodarbinātības valsts aģentūra. (2015) *Aktuālā informācija*. Pieejams: http://m.nva.gov.lv/LV/aktuala_informacija/aktualitates/4070registreta_bezdarba_limenis_valsti_pazeminajies_lidz_85.html (sk. 12. 09. 2015.)

pamats izvirzīt pieņēmumu, ka pastāv atšķirības starp dažādu tautību iedzīvotāju pozīcijām darba tirgū, un romiem tās ir vājākas.

4.2.att. **Galvenie bezdarba rādītāji reģionos vecumā 15-64 gadi (2015.gada 1.jūlijā):**
NVA reģistrētā bezdarba rādītāju un "Latvijas Faktu" veiktās romu aptaujas rezultātu salīdzinājums

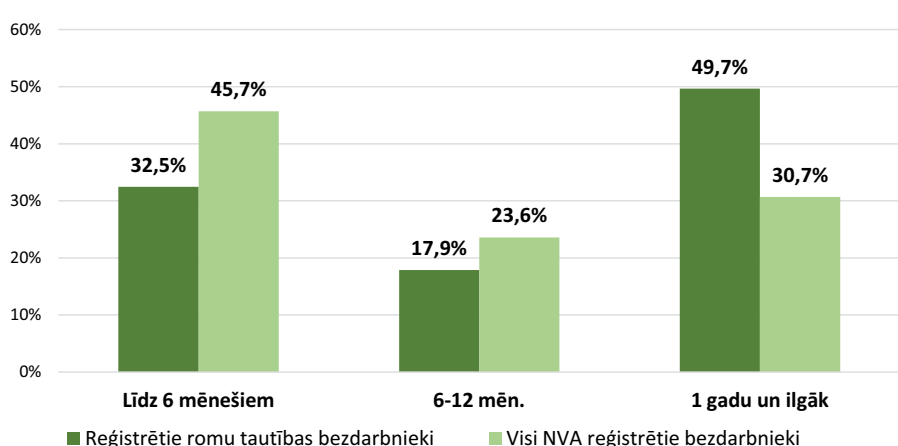
Avoti: NVA (2015); "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Lai arī Rīgā kā valsts ekonomiskās attīstības centrā un Pierīgas reģionā, kur paaugstinātas darba iespējas nodrošina Rīgas tuvums, ir vērojama samērā labāka romu nodarbinātības situācija, tomēr neoficiālā bezdarba īpatsvars, kas vairākkārt pārsniedz oficiālā bezdarba rādītājus, atsedz būtiskas ēnu ekonomikas vājās puses – maznodrošināto un neizglīto grupu atkarību, vieglo ievainojamību un sociālo neaizsargātību.

Būtiski atzīmēt, ka salīdzinājumā ar vispārējo situāciju Latvijas darba tirgū romu bezdarbnieku grupā izteikti dominē ilgstošs bezdarbnieku īpatsvars, kas ilustrē romu nodarbinātības sociālo aspektu un apliecina romus kā marginālas sociāli atstumtas

grupas statusu, un ir pietiekams pamats tam, lai, izstrādājot programmas īpašām riska grupām, iekļautu to skaitā arī romus (vismaz tajās teritorijās, kurās ir lielāks romu tautības iedzīvotāju skaits).

4.3.att. Reģistrēto romu tautības bezdarbnieku sadalījums
salīdzinājumā ar kopējo NVA reģistrēto bezdarbnieku sadalījumu grupās **pēc bezdarba ilguma** 2015.gada 31.augustā

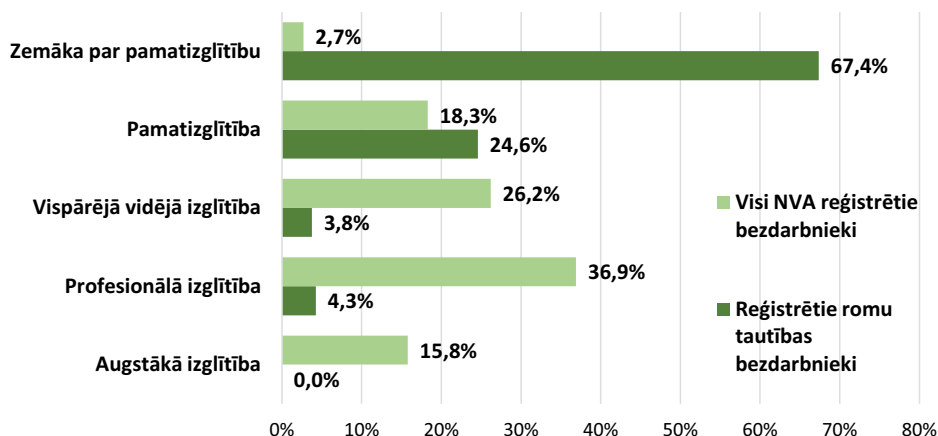

Avots: NVA (2015)

Romu tautības iedzīvotāju līdzvērtīgas iespējas iesaistīties darba tirgū kavē zems izglītības līmenis, kas vairāk nekā divas trešdaļas romu Latvijā praktiski izslēdz ne tikai no darba tirgus, bet arī ierobežo piekļuvi nodarbinātības veicināšanas atbalsta pasākumiem, jo NVA piedāvātajiem profesionālās izaugsmes un prasmju apguves kursiem kvalificējas tikai bezdarbnieki ar izglītības līmeni, kas ir augstāks par pabeigtām septiņām klasēm.

Saskaņā ar NVA datiem 2015. gada 31. augustā **67,4% visu NVA reģistrēto romu tautības bezdarbnieku izglītības līmenis ir zemāks par valstī noteikto obligāto pamatizglītību** (salīdzinājumam vidēji valstī tādu ir tikai 2,7%), t. sk. apmēram 20% nav lasīt un rakstīt prasmju.

4.4.att. **Reģistrēto romu tautības bezdarbnieku sadalījums** salīdzinājumā ar kopējo NVA reģistrēto bezdarbnieku sadalījumu grupās pēc sasniegtā izglītības līmeņa 2015. gada 31.augustā

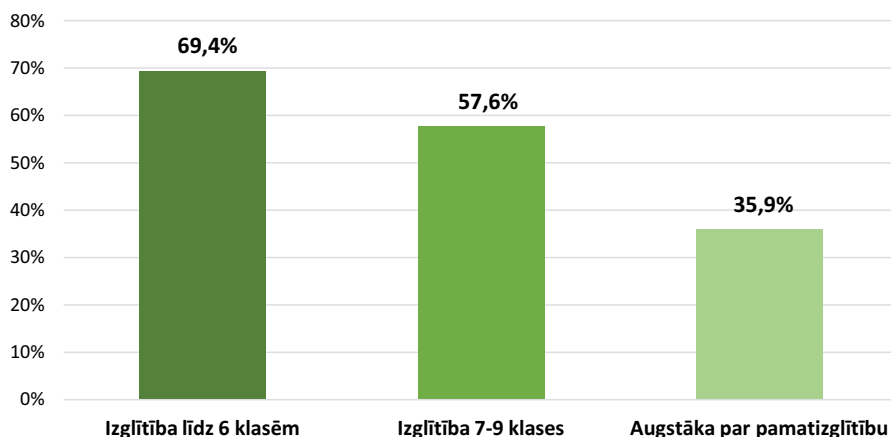

Avots: NVA (2015)

Arī kvantitatīvā romu aptauja liecina par to, ka lielāks bezdarbnieku īpatsvars ir tieši respondentu grupās ar samērā zemāku izglītības līmeni: divas trešdaļas romu ar izglītības līmeni līdz sešām klasēm un 58% romu ar 7–9 klašu izglītību, kuri aptaujas veikšanas laikā bija bez darba.

4.5.att. **Bezdarbnieku (reģistrēto un neregistrēto) īpatsvars romu tautības iedzīvotāju grupās pēc izglītības līmeņa**

(Bāze = reģistrēti, neregistrēti bezdarbnieki un mājsaimnieces; N=191)

Avots: „Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Apmēram divas trešdaļas ekonomiski aktīvo romu kvantitatīvās aptaujas dalībnieku (64,6%) beidzamo triju gadu laikā ir bijuši situācijā, kad aktīvi meklējuši darbu.

Darba meklēšanā, līdzīgi kā jebkura cita pakalpojuma saņemšanai, romi priekšroku dod tiešajai komunikācijai – divas trešdaļas (65%) darba meklētāju bija personīgi kontaktējušies ar potenciāliem darba devējiem, bet neredzējās vairāk nekā puse (56%) izmantojuši radu un draugu palīdzību. Trešais biežāk minētais darba meklēšanas veids ir CV un motivācijas vēstules nosūtīšana darba devējiem un NVA nodrošināto darba piedāvājumu izpēte, ko nosauc neredzējās vairāk nekā 40% darba meklētāju. Lai arī darbā iekārtojušos reģistrēto romu tautības bezdarbnieku skaits nav liels (saskaņā ar NVA datiem 2015. gada astoņos mēnešos tādi ir 98) un NVA darbinieku viedokļos dominē uzskats, ka romiem ir vāja izpratne un zināšanas par NVA pakalpojumiem un to sniegtajām iespējām, tomēr respondentu atbildes apliecina NVA kā nozīmīga vidutāja lomu noteiktas romu tautības iedzīvotāju daļas darba meklēšanas praktiskajās izpausmēs.

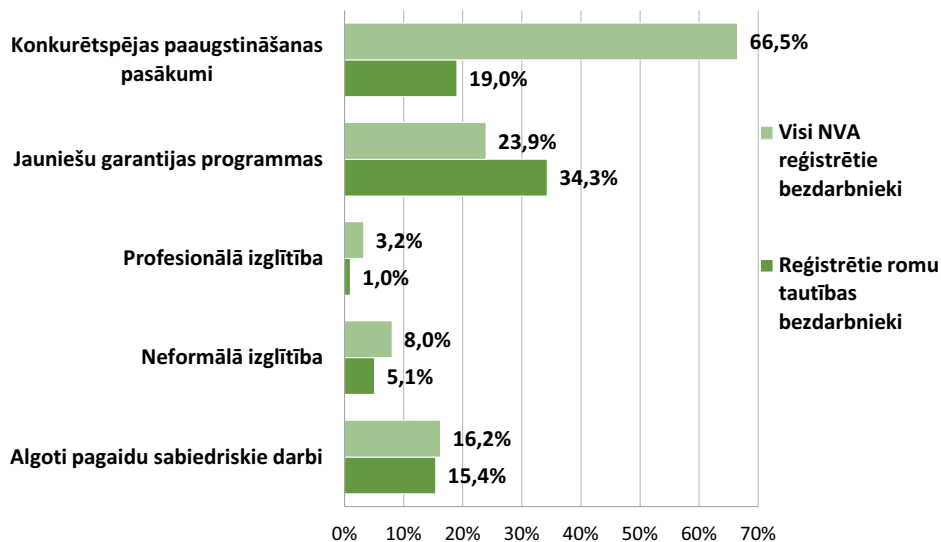
Romi, kas aktīvi izmanto NVA pakalpojumus, ir:

- trūcīgās vai maznodrošinātās personas, kuriem NVA piedāvā četru mēnešu ilgu iztikas avotu – algotus pagaidu sabiedriskos darbus;
- jaunieši vecumā no 15 līdz 29 gadiem, kuri nestrādā un nemācās, ar pabeigtu pamatzglītību piedalās „Jauniešu garantijas” pasākumos;
- motivēti romi ar pozitīvu iepriekšēju darba pieredzi un savam izglītības un prasmju līmenim atbilstošām nodarbinātības ambīcijām (attiecībā uz darba saturu un atalgojumu).

Viens no iemesliem, kāpēc romi izmanto samērā šauru nodarbinātības pakalpojumu loku (pamatā algotus pagaidu sabiedriskos darbus un jauniešu garantiju programmu), ir tas, ka romi (arī gadījumos, kad izglītības līmenis viņiem to ļauj), aizbaidinoties ar sadzīves jautājumu nesakārtotību („*nav, kas pieskata bērnu*”; „*nevarēšu regulāri izbraukāt*” u. tml.), kā arī neticību iespējai pēc tam atrast darbu, nepiesakās citiem pakalpojumiem, piemēram, profesionālajām mācībām un kursiem.

NVA pakalpojumu izmantošana romu vidū galvenokārt aprobežojas ar minimālu garantētu iztikas līdzekļu nopelnīšanu algotajos pagaidu sabiedriskajos darbos un „obligāto” karjeras plānošanas konsultāciju apmeklēšanu, bet trūkst motivācijas (un daudzās pašvaldībās arī atbilstošu iespēju, jo mācību piedāvājums nav visur vienāds) izglītības līmeņa celšanai, kas savukārt ir galvenais pamatnosacījums tam, lai bezdarbnieks varētu pilnvērtīgi pretendēt un iekļauties NVA piedāvāto nodarbinātības veicināšanas pakalpojumu iespēju izmantošanā.

4.6.att. NVA aktivitātēs piedalījušos reģistrēto romu tautības bezdarbnieku īpatsvars salīdzinājumā ar kopējo dalību NVA aktivitātēs 2015.gada augustā

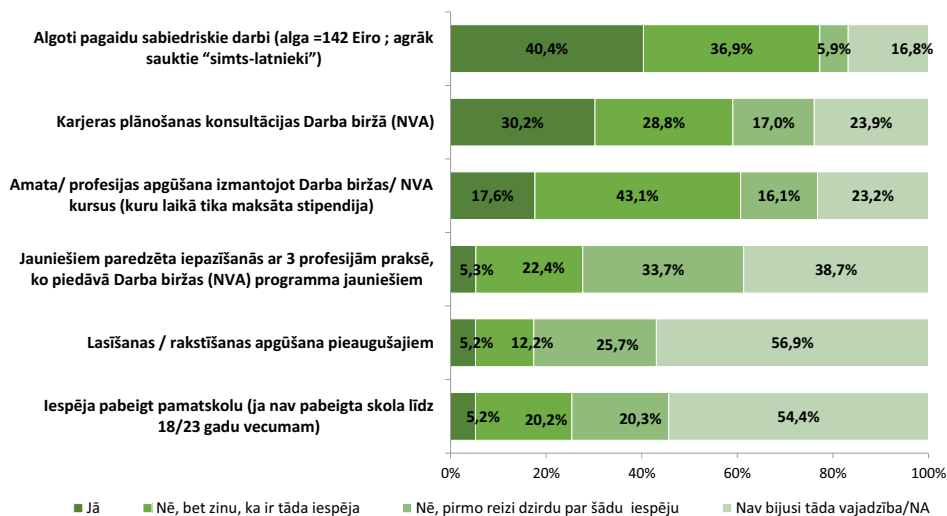

Avots: NVA (2015)

Gan interviju laikā dzirdētie pakalpojumu sniedzēju pārstāvju viedokļi, gan arī romu aptaujas rezultāti liecina, ka romi ir informēti par NVA (viņi gan to atpazīst pēc nosaukuma „Darba birža”) kā vidutāja lomu nodarbinātības jautājumu risināšanā. Visbiežāk tas notiek ar sociālo darbinieku starpniecību, jo 72% gadījumu romu grupā ar izglītības līmeni līdz sešām klasēm un 48% romu ar pabeigtu pamatzglītību **bezdarba problēma tiek identificēta kopā ar maznodrošinātās vai trūcīgās personas statusa piešķiršanu**, kā rezultātā reģistrēšanās NVA šiem iedzīvotājiem tiek noteikta kā viens no pamatnosacījumiem sociālās palīdzības un pabalstu (piem., pabalstu garantētā minimālā ienākumu līmeņa nodrošināšanai, GMI) saņemšanai. Tādējādi atklājas viena no būtiskākajām ilgstošo bezdarbnieku problēmām (tas attiecas vienlīdz lielā mērā uz romiem, kā arī citu tautību pārstāvjiem) – bezdarbnieks dodas uz NVA, nevis lai atrastu darbu, bet reģistrēties, lai kvalificētos sociālo pabalstu saņemšanai. Tas samazina nodarbinātības veicināšanas pakalpojumu klāsta pilnvērtīgu izmantošanu, kas savukārt ir saistāma ar NVA pakalpojumu apzināšanu, izpratni un identificēšanu kā savām vajadzībām atbilstošu, – NVA iesaista bezdarbniekus pasākumos, uz kuriem konsultāciju laikā viņi piesakās.

4.7.att. Vai beidzamo trīs gadu laikā jūs vai kāds no jūsu ģimenes locekļiem ir saņēmis jebkādu palīdzību no pašvaldības, valsts iestādes vai kādas organizācijas nodarbinātības jomā?

(Bāze ir visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: „Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Ceturtdaļa (25,2%) kvantitatīvās romu aptaujas dalībnieku apgalvoja, ka šobrīd viņiem ir darbs (t. sk. pagaidu darbs). Zemais izglītības līmenis arī nodarbināto romu pozīcijas darba tirgū padara nestabilas un apdraudētas un palielina to riska grupas faktoru – zināšanu un kvalifikācijas trūkums neļauj pretendēt uz stabilām un labi atalgotām darbavietām, un romiem ir grūti ātri pielāgoties jaunām situācijām. Zemo ienākumu dēļ viņiem trūkst finanšu līdzekļu (ceļa izdevumiem un ēšanai), lai pretendētu uz vakancēm darbavietās, kas atrodas tālākās apkārtnēs, viņiem ir grūti virzīties augšup pa karjeras kāpnēm, tas savukārt ilgstošā periodā izraisa neapmierinātību ar darba saturu un motivācijas strādāt zudumu:

„Sākumā abi ar sievu strādājām zivju fabrikā Talsos. Abiem bija jābraukā. Es, lai taupītu naudu, braucu mājās nedēļā reizi, galu galā man tas vairs nebija izdevīgi, jo sievai bērna dēļ bija regulāri jābraukā uz mājām, bet man bija jāpērk pārtika, lai tur paēstu, un transports negāja tā, kā man vajadzēja, tad nācās kādam maksāt, lai aizved, beigu beigās neko nenopelnīju, tāpēc pametu darbu. Nebija nekādas jēgas. Tagad sieva iet tepat mežā ogas lasīt, un es saņemu pabalstu, tas iznāk izdevīgāk.” (Romu vīrietis Sabilē.)

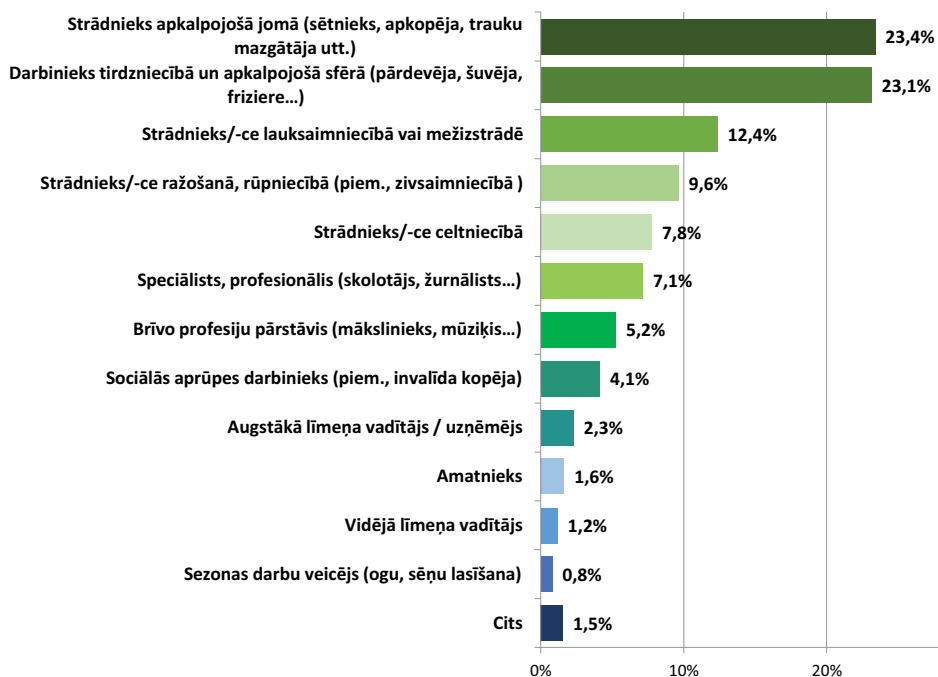
Tieši izglītības trūkumu par galveno barjeru romu nodarbinātībā pauda uzrunātie darba devēji:

„Lielākā problēma ir šo cilvēku izglītības līmenis, jo liela daļa šo cilvēku neprot ne lasīt, ne rakstīt. Principā šādi cilvēki var strādāt tikai ļoti mazkvalificētu darbu, viņi ir gatavi strādāt fizisku darbu. Tik zema līmeņa darbu mums nav, ko viņiem piedāvāt. Mēs sākumā nemaz to neapzinājāmies, un tikai vēlāk sapratām, ka analfabētisms ir ļoti liela problēma viņu vidē. Redzējām, ka viņiem ir grūti aizpildīt dažādas anketas, ka viņi viens otram palīdz. Tas kopumā apgrūtina viņu darbu kā tādu, jo tomēr – ja darbs saistīts ar vistas gaļas produkcijas fasēšanu, tad jāsaprot, cik ir kilogramu, cik gramu, kilogramu ir vajadzīgi attiecīgajā fasējumā, mācēt nolasīt un svērt. Maz ir tādu, kas var darīt tādu darbu. Vēlme strādāt ir liela, bet viņu spējas nav īpaši lielas – maz tādu, kuru kvalifikācija atbilst tam, lai viņi varētu šādu darbu darīt.” (Personāldaļas vadītāja ražošanas uzņēmumā Pierīgā).

Samērā zema izglītības līmenis ir galvenais iemesls tam, kāpēc romu tautības pārstāvji pārsvarā ir nodarbināti mazkvalificētās profesijās.

4.8.att. Kāda ir jūsu pašreizējā pamata nodarbošanās?

(Bāze = strādājošie respondenti; N=92)

Avots: „Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Izglītības un nodarbinātības jomā aptaujāto profesionāļu viedokļi liecina par romu katastrofāli zemajam izglītības līmenim (analfabētisms, kas nereti ir sastopams pat gadījumos, kad personai ir dokumenti, kas apliecina sešu, septiņu vai astoņu klašu izglītību) atbilstošu programmu nodrošinājuma trūkumu. Netiek piedāvāti regulāri un sistemātiski lasīt un rakstīt prasmju apguves kursi (neformālas izglītības iespējas) analfabētiem un cilvēkiem ar vāji attīstītām minētajām prasmēm. Tāpat **trūkst “otrās iespējas” izglītības risinājumi tiem, kuriem izglītības līmenis ir zemāks par pabeigtām sešām klasēm** un ir visai fragmentāras zināšanas daudzās pamata priekšmetos, kā arī trūkst kursu vienkāršu praktisku iemaņu (piemēram, kurpnieka, lūku groziņu pinēja u. tml.) apguvē, kas varētu būt risinājums personām ar apgrūtinātu teorētisku zināšanu uztveri un apguvi. Izglītības iestādes (t. sk. vakarskolas) nav piemērotākās cilvēkiem, kuri ilgstoši atradušies ārpus formālā izglītības procesa. Tāpat trūkst neformālu risinājumu no formālās izglītības programmu atšķirīgu mācību metožu un pieeju piedāvājuma, ko varētu realizēt nevalstiskās organizācijas, kas specializējas izglītības pakalpojumu sniegšanā.

Trūkst programmu (sistemātiskas pieejas) romu bezdarbnieku primārā motivēšanas līmenī, t. i., personām, kuras ilgstoši atradušās ārpus darba tirgus – saskaņā ar NVA datiem romu bezdarbnieku auditorijā ilgstošo (vairāk par gadu) bezdarbnieku īpatsvars ir par apmēram 20% lielāks nekā vidēji valstī (uz 2015. gada 31. augustu) – 50% romu pret 31% vidēji valstī, ir grūti rast pašmotivāciju situācijas mainīšanai un visgrūtākais ir to ilgstoši uzturēt aktīvu. Šādos gadījumos, lai „izrautu” bezdarbnieku no apātijas, „vispārējas nekam neticības” un tā dēvētā “apburtā loka”, ir nepieciešams lēns un sistemātisks individuāls „*solī pa solim*” darbs ar attiecīgo personu, lai radītu motivāciju „*gribēt dzīvot citādāk*”, „*gribēt strādāt*” un „*gribēt iekļauties sabiedrībā*”, tā sagatavojot viņu tālākajam darbam ar NVA speciālistiem, kas savukārt jau strādās nākamajā motivācijas līmenī, kura mērķis būtu attīstīt vēlmi „*gribēt darīt kādu noteiktu darbu vai apgūt kādu profesiju*”.

Gan aptaujātie Nodarbinātības valsts aģentūras darbinieki, gan dažāda līmeņa politikas veidotāji, gan darba devēji par būtiskāko romu tautības iedzīvotāju nodarbinātības veicināšanas pasākumu minēja „labo prakšu” un pozitīvo piemēru izplatīšanu darba devēju vidū, apgalvojot, ka tieši negatīvie stereotipi un neuzticēšanās romu tautības darba ņēmējiem ir galvenais bremsējošais faktors romu iesaistei darba tirgū:

“Labo prakšu/piemēru celšana gaismā ir pirmais solis, kas turklāt neprasa nozīmīgus naudas resursus. Jāmeklē tie kanāli, kā piekļūt galvenai mērķauditorijai, šajā gadījumā tie ir darba devēji/ uzņēmēji. Mūsu pieredzē ir gadījumi, ka šādas kampaņas “atver acis darba devējiem”, viņi pat nekad nebija paskatījušies uz saviem darbiniekiem attiecīgā rakursā.” (Politikas veidotāja Rīgā.)

“Ir vietējā līmeņa uzņēmēju klubiņi, kur labprāt ieklausās NVA darbiniekos. Jautājums, vai ir kāds, kas iet un stāsta uzņēmējiem par šīm lietām, reģionos šim darbam jābūt plašākam. Nacionālais līmenis ir svarīgs, bet domāju, ka lielāks uzsvars jāliek uz vietējiem

lokāliem pasākumiem, piem., vietējiem vakanču gadatirgiem, kur nodotā informācija veiksmīgi strādā.” (Politikas veidotājs Rīgā.)

“Tas ir arī jāprot pasniegt uzņēmējiem, pamatojot, kāpēc viņiem tie romi būtu izdevīgi, un tikpat svarīgi ir atbilstoši to pasniegt romiem. Varbūt arī paši romi ir īpašāk jāuzrunā, jāmeklē ceļi, kā viņiem nodot šo informāciju ... jo „vakanču gadatirgos” romi praktiski nepiedalās, varbūt viņi par tiem nemaz nezina vai arī domā, ka tas ir kaut kas ekskluzīvs...” (Politikas veidotāja Rīgā.)

„Vairāk būtu nepieciešama informācija par pozitīviem piemēriem, jo negatīvais stereotips ir ļoti dziļi ieskaņojies. Tas, ko mēs, es kā personāla daļas vadītāja, mani kolēģi un paši strādnieki, arī pašlaik darām – mēs kopīgi pārliecinām uzņēmuma vadību, ka romi “tādi nav”, ka viņi var sasniegt labus rezultātus, jo pretējā gadījumā vadība nebūs ieinteresēta viņus nodarbināt, kur nu vēl finansēt transportu no mājām līdz darbam. Būtu labi redzēt un dzirdēt, ka ir pozitīva pieredze, jo ikdienā mēs reti redzam šos cilvēkus. Es redzēju vienu pārdevēju SKY lielveikalā, un man arī sākumā bija neliels šoks, bet tad es padomāju, ka tas taču ir gana prestižs veikals, un es uzticējos... un beigu beigās sapratu, ka nebūt netiku sliktāk apkalpota kā gadījumā, ja to būtu darījis latvietis. Romiem ir ļoti vajadzīga šī pozitīvā pieredze un atsauksmes. Šādas atsauksmes varētu būt internetā, ja es tādas būtu izlasījis un zinātu, ka arī citiem ir laba pieredze un ka romi var strādāt labi, un viņiem var uzticēties, tad tas arī mani motivētu pamēģināt. Vai Nodarbinātības valsts aģentūras mājaslapā vai kaut kādās citās mājaslapās. Daudzi no viņiem ir strādājuši gaļas pārstrādes ražotnēs ārzemēs, tā tad viņiem ir šī darba pieredze, bet mēs jau to nezinām, tāpēc informācijas apmaiņai ir ļoti liela nozīme, un otrs, protams, ir mūsu domāšanas, priekšstatu par viņiem un stereotipu maiņai.” (Personāldaļas vadītāja ražošanas uzņēmumā Pierīgā).

Diametrāli atšķirīgi viedokļi tika pausti, runājot par iespēju uzņēmumiem, kuri nodarbina romu tautības iedzīvotājus, saņemt finansiālu valsts atbalstu. Nodarbinātības speciālisti un politikas veidotāju nostāja bija skeptiska:

„Tik daudzas grupas prasa subsidētās darbavietas un nodokļu atlaides, ka, ņemot vērā ēnu ekonomikas apjomu, tas vairs nav risinājums. Nodokļu atlaides jau tāpat ir ļoti lielas.” (Politikas veidotājs Rīgā.)

“Esmu pret subsidētām darbavietām, jo tās neveicina nodarbinātību – ja darba devējs nevēlēsies ņemt darbā romu, viņš pēc subsidētā finansējuma izbeigšanās tik un tā viņu atlaidīs, tā tad tas neko neatrisina. Būtībā tā ir vēl lielāka nevienlīdzīgu apstākļu radīšana. Tas ir izmantojams cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanā, jo viņi veselības stāvokļa dēļ (bieži slimo, bieži ņem slimības lapas) rada zaudējumus darba devējam, tad subsidētā darbavieta darbojas kā zināma veida „zaudējumu kompensēšanas mehānisms”, bet romu gadījumā neredzu tam pamatojumu. (Nodarbinātības speciālists Rīgā.)

„Subsidētās darbavietas nav veiksmīgs risinājums, jo birokrātija ir tik liela, ka maziem uzņēmumiem ar vienu vai divām vakancēm tas nemaz nav izdevīgi.” (Nodarbinātības speciāliste Pierīgā.)

„Subsidētās darbavietas romiem – tā būtu latviešu diskriminācija darba tirgū!” (Politikas veidotājs Zemgalē; nodarbinātības speciālists Latgalē.)

Savukārt aptaujātie darba devēji un arī paši romi uzskatīja, ka valsts līdzfinansējums (jeb subsidētās darbavietas) būtiski atbalstītu uzņēmējus un palielinātu romu iespējas darba tirgū, padarot tās līdzvērtīgas citu sociālo grupu iespējām darba tirgū:

„Ja būtu kaut kāds finansiālais atbalsts tiem, kas nodarbina romu tautības cilvēkus, protams, ka interese par viņu nodarbināšanu būtu lielāka. Ja valsts atbalstītu kaut vai tikai minimālās algas apmērā, tas jau būtu pietiekami. Jo mēs viņiem samaksājam transportu, un tā izmaksas nav mazas. Mēs viņiem esam teikuši, ka mūsu attieksme pret viņiem ir tāda pati kā pret citu tautību strādniekiem un viņi saņem tādu pašu algu, kādu visi pārējie, turklāt šiem vēl kompensējam transportēšanu, kas nav maz. Mūsu gadījumā viņu pašizmaksa līdz ar to ir augstāka salīdzinājumā ar citiem strādniekiem, līdz ar to finansiāls atbalsts no valsts puses atslogotu mūs kā darba devēju. Līdzfinansējumam būtu jābūt vismaz sešus mēnešus, jo tas ir laiks, kamēr viņi apgūst pamatiemaņas, kas nepieciešamas šajā darbā, un tad būtu jāvelta arī laiks lasīt/rakstīt pamatprasmju apguvei. Pēc tam jau viņu situācija nostabilizētos.” (Personāldaļas vadītāja ražošanas uzņēmumā Pierīgā.)

„Subsidētās darbavietas būtu ļoti motivējošas darba devējiem ņemt romus darbā, jo nodarbinātība ir galvenā joma, kur mūs diskriminē, un mēs neesam vienlīdzīgā situācijā ar citu tautību pretendentiem uz darbavietām, bieži vien mums pat neļauj pamēģināt. Tie daži mēneši, kad uzņēmumam nebūtu pašam jāmaksā, vismaz motivētu paņemt romu un ļaut viņam pierādīt sevi.” (Romu sieviete Jelgavā.)

Ņemot vērā to, ka romu zemais izglītības līmenis un prasmju trūkums, kā arī kadru mainība (samērā augstāks to pretendentu īpatsvars, kuri nespēj pielāgoties darba devēju prasībām, – nespēj strādāt ilgstoši monotonu darbu, ilgas darba stundas, manipulē ar nepamatotu darba nespējas lapu izmantošanu – šādas problēmas pēc divu mēnešu darba arvien biežāk nācās risināt putnu fabrikas „Ķekava” personāla daļas speciālistiem) prasa no darba devēja puses lielākus personāla (līdz ar to arī finanšu) resursu ieguldījumus izglītošanās procesā, kā arī papildu komunikācijas darbu ar esošo personālu, „laužot stereotipus” (2 respondentes, kas bija pieņēmušas darbā romu tautības pārstāvjus, bija saskārušās ar „šantāžu” no personāla: „es nestrādāšu kopā ar čigānu... tad es eju prom”), romu tautības iedzīvotāju nodarbināšana darba devējam ir saistīta ar paaugstinātiem riskiem un papildu izmaksām, kas ir pamats tam, lai tiktu izskatītas iespējas un izstrādātas programmas, kas papildus motivētu un finansiāli atslogotu darba devējus, nodarbinot romu tautības ilgstošus bezdarbniekus, kā arī romu tautības iedzīvotājus ar nepabeigtu pamatzglītību un bez iepriekšējas darba pieredzes.

Labās prakses piemēri

Uzņēmumi, kuru nodarbināto vairākumu veido romu tautības darba ņēmēji, – romi komfortabli jūtas, strādājot kopā, parādās savstarpējā konkurence, motivācija un paaugstinās darba produktivitāte.

- Ventspils ostā darbojas uzņēmums, kas nodarbojas ar kravas vagonu tīrīšanu un mazgāšanu. Tajā strādā lielākoties tikai romi, un tas tiek dēvēts par „čigānu uzņēmumu”. Tas ir spējis ar darba kvalitāti un ātrumu izkonkurēt visus iespējamus sāncenšus.
- AS “Ventspils zivju konservu kombināts” pamatā ir nodarbinātas romu tautības sievietes. Kombināta vadība, rēķinoties ar sava personāla iztikas līdzekļu ieguves veidu – ogošanu un sēņošanu –, vasaras nogalē un rudens sākumā rīko ražošanas pārtraukumu un iekārtu remontu.

Pozitīvs mentoringa piemērs darbojas Jūrmalā – sadarbojoties romu Dienas centra vadītāji ar AS “Putnu fabrikas Ķekava” personāldaļu, tika uzsākts sadarbības projekts, kura ietvaros nodrošinātas darba iespējas 17 romu tautības iedzīvotājiem no Jūrmalas. Darbiniekiem tiek nodrošināts transports nokļūšanai no Jūrmalas līdz Ķekavai.

Rekomendācijas nodarbinātības veicināšanai

/ Ieteikumi Labklājības ministrijai un Ekonomikas ministrijai

Gan statistikas, gan romu aptaujas dati apliecina romu sociālās atstumtības, diskriminācijas un nevienlīdzības eksistenci nodarbinātības jomā, kā arī identificē romus kā bezdarba un līdz ar to arī nabadzības riskam pakļautu sociālo grupu, kas ir pietiekams pamats tam, lai šai grupai tiktu izstrādātas un piemērotas atsevišķas programmas, lai veicinātu darba devēju ieinteresētību nodarbināt romus līdzvērtīgi citu tautību pārstāvjiem, kā arī attīstīt viņu prasmes un kapacitātes, tā veicinot iekļaušanos darba tirgū:

Atsaucoties uz ilgstošas sociālās atstumtības rezultātā izveidojušos romu kopienas vairākumam piemītošā primārā līmeņa pašmotivācijas trūkumu, aktuāla ir **individualizētu sociālās iekļaušanās motivācijas programmu izveide un īstenošana**, kas vispirms saistāma tieši ar nodarbinātību, jo tā nodrošina pieejamību iztikas līdzekļiem. Tādēļ esošajā situācijā par aktuālu un perspektīvu ir vērtējams pašlaik vēl NVA izstrādes procesā esošais projekts – *ilgstošo bezdarbnieku aktivizēšanas programma*, kurai paredzētais finansējuma avots ir Eiropas Sociālais fonds. Tās ietvaros plānota mentoringa (individualizēta starpnieka) piesaistīšana NVA reģistrētajiem ilgstošajiem

bezdarbniekiem, lai attīstītu un uzturētu ilgstošu un pastāvīgu motivāciju dalībai darba tirgū, kā arī praktiski palīdzētu atrisināt ikdienas situācijas un grūtības, kuras pašam bezdarbniekam informācijas vai izglītības trūkuma rezultātā šķiet nepārvaramas vai aizņem tik ilgu laiku, ka zūd motivācija aktivitātei kā tādai. No pētījuma rezultātiem izrietošas rekomendācijas minētās programmas izstrādei un ieviešanai:

- Mentora aktivitāšu rezultativitātes pamatnosacījums sadarbībā ar romiem būs veiksmīga kontakta nodibināšana ar potenciālo bezdarbnieku. Romu gadījumā īpaša nozīme ir emocionālajai saskarsmei, tāpēc mentoram svarīgi izprast romu kultūras un sociālās īpatnības, raksturīgos uzvedības modeļus. No iepriekš minētā izriet ieteikums **pēc iespējas lokalizēt reģionāli mentoringa pakalpojumu iepirkumus un pašu mentoru piesaisti**, tādā veidā nodrošinot pēc iespējas kvalitatīvāku un konkrētajai kopienai atbilstošāku mentoru atlasī.
- Pašvaldībās, kurās saskaņā ar NVA reģistrēto bezdarbnieku uzskaiti romu tautības ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars pārsniedz vidējo rādītāju, situācijas līdzsvarošanai un vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai ieteicams noteikt romu kvotu, kas ir jāiesaista mentoringa programmā. Pašvaldībās, kurās konstanti viena kalendārā gada periodā ir vairāk nekā 20 ilgstošo romu tautības bezdarbnieku, mentoru atlasē piesaistīt vismaz vienu speciālistu ar pieredzi darbā ar romu tautības cilvēkiem.
- Mentora pienākumos būtu svarīgi iekļaut kontaktu veidošanu ar potenciālajiem darba devējiem, atgriezeniskās saiknes veidošanu un uzturēšanu ar potenciālajiem un esošajiem darba devējiem, kas palīdzētu identificēt diskriminācijas gadījumus vai tās pazīmes vakancu aizpildes situācijās un sākotnējā darba uzsākšanas periodā.

Nemot vērā faktu, ka NVA reģistrēto bezdarbnieku kopā ir identificēti analfabētisma gadījumi (romu kopā – 8%) un personas ar vājām lasīt un rakstīt prasmēm (pēc NVA aplēsēm 2015. gada septembrī – apm. 400 personu kopā, 12% romu kopā), LM Apmācību komisijai ieteikt **izskatīt iespēju iekļaut lasīt un rakstīt prasmju mācības NVA piedāvāto neformālās izglītības programmu klāstā**, paralēli veicinot atbilstošu programmu izstrādi nevalstiskajā sektorā, samazinot birokrātisko slogu un nepiemērojot rezultatīvo pieeju (vienas vienības izmaksas pieeju) šo programmu īstenošanā (t. i., neizvirzot konkrētu minimālo rakstīt/lasīt prasmi apguvušo skaitu, kas pie mērķa grupas sarežģītības pakāpes ir grūti prognozējams, tāpēc pats par sevi darbojas kā šķērslis programmu izstrādei, tā vietā rezultativitātes sasniegšanai, ja tas ir iespējams, piemērot mentoringa programmā izmantot rezultativitāti veicinošo bonusu programmu – pašlaik izstrādes procesā).

Ņemot vērā faktu, ka 2015. gada augusta beigās NVA reģistrēto bezdarbnieku kopskaitā bija 2166 bezdarbnieku ar nepabeigtu pamatizglītību (40,3% no reģistrētajiem romiem nav pabeiguši septiņas klases), LM Apmācību komisijai izskatīt iespēju iekļaut **praktisku iemaņu mācības** (kurpnieku, groziņu pinēju u. tml.) **NVA piedāvāto neformālās izglītības un prasmju apguves programmu klāstā**, paralēli veicinot atbilstošu programmu izstrādi nevalstiskajā sektorā, samazinot birokrātisko slogu programmu nodrošinātājiem un nepiemērot rezultātīvo pieeju programmas efektivitātes veicināšanai, bet, ja tas ir iespējams, piemērot mentoringa programmā izmantot rezultativitāti veicinošo bonusu programmu, kura pašlaik izstrādes procesā.

Sadarbībā ar Ekonomikas ministriju un sociālajiem partneriem (piem., Latvijas Darba Devēju konfederāciju) **veikt pasākumus negatīvo stereotipu par romu tautības darba ņēmējiem mazināšanā, veicinot labo praksi popularizēšanu romu nodarbinātībā**, kā arī izglītojot potenciālo darba devēju personāla nodaļu speciālistus par darba specifiku un risinājumiem, nodarbinot ilgstoši sociālās atstumtības riskam pakļautas personas. Zināšanas mazina bailes no riska un palielina iespēju mēģināt.

Izstrādāt atbalsta mehānismus, iekļaujot finanšu instrumentus darba devēju motivēšanai romu tautības bezdarbnieku nodarbināšanā (pētījuma gaitā izskanēja pretrunīgi viedokļi jautājumā par subsidēto darbavietu nodrošināšanu laikā no 3 līdz 6 mēnešiem roma nodarbināšanas gadījumā, lai iedrošinātu darba devējus ļaut potenciālajam romu tautības kandidātam parādīt savas spējas, attieksmi pret darbu un spēju respektēt darba laiku, kā arī darba devēja izvirzītos iekšējās kārtības noteikumus. Subsidēto darbavietu ieviešanas ideju fokusa grupu diskusijās visaktīvāk atbalstīja paši romi, pamatojot par viņu diskrimināciju un darba devēju neuzticēšanos viņu tautības pārstāvjiem. Tā kā problēmas esamību apstiprināja arī NVA speciālisti, tikai nespējot piedāvāt praktisku tās risinājumu, tad ieteikums ir izpētīt un izvērtēt citu valstu pieredzi, lai rastu efektīvāko veidu.

ES PADOMES IETEIKUMI par efektīviem romu integrācijas pasākumiem dalībvalstīs (2013/C 378/01) (2013. gada 9. decembris) 1.4. punkts: **“Veikt efektīvus pasākumus, lai nodrošinātu vienlīdzīgu attieksmi pret romiem saistībā ar piekļuvi darba tirgum un nodarbinātības iespējām.”**

/ 5.Veselības aprūpe

Latvijas Republikas Satversmes 111. pants nosaka, ka *“valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu”*, tomēr tieši piekļuve veselības aprūpes pakalpojumiem ir galvenais faktors, lai runātu par kvalitatīvas veselības aprūpes saņemšanu.

5.1. Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība un sadarbība ar veselības aprūpes personālu

Viens no pamata rādītājiem, kas kopumā raksturo valsts iedzīvotāju piekļuvi veselības aprūpes pakalpojumiem, kā arī vispārējo sadarbības līmeni ar veselības aprūpes speciālistiem un personālu, ir reģistrēšanās pie ģimenes ārsta. Romu kvantitatīvās aptaujas rezultāti liecina, ka **gandrīz visi jeb 98,2% aptaujāto romu uz jautājumu – „Vai Jums ir savs ģimenes ārsts?” – atbildēja apstiprinoši**, tikai 7 romu tautības pārstāvjiem jeb 1,8% no aptaujātajiem respondentiem sava ģimenes ārsta nebija. Romu aptaujas dati maz atšķiras no 2008. gadā Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūras (VOAVA) un kompānijas „Data Serviss” veiktā pētījuma ietvaros iegūtās informācijas par Latvijas iedzīvotājiem kopumā. Minētā pētījuma mērķis bija noskaidrot Latvijas iedzīvotāju viedokli par iespējām saņemt valsts apmaksāto veselības aprūpi un Latvijas iedzīvotāju informētību par pakalpojumiem, kas pacientiem tiek garantēti no valsts budžeta līdzekļiem, – pētījuma dalībnieki, atbildot uz jautājumu, vai viņi ir informēti, kas ir viņu ģimenes ārsts, 1,3% gadījumu norādīja, ka viņiem ģimenes ārsta nav²¹.

Pēdējā Latvijas Cilvēktiesību centra 2011. gadā sagatavotajā publikācijā „Diskriminācijas novēršana Latvijā II” norādīts, ka saskaņā ar Veselības inspekcijas sniegto informāciju līdz šim (t. i., 2011. gada augustam) nav saņemts neviens iesniegums vai sūdzība par iespējamiem diskriminācijas gadījumiem uz rases vai etniskās piederības, reliģijas, dzimuma, vecuma, invaliditātes vai seksuālās orientācijas pamata²², līdz ar to formāli etniskā izcelsme un piederība romu tautībai nav uzskatāma par šķērslī, lai piekļūtu ģimenes ārsta sniegtajiem pakalpojumiem, – to uzsvēra arī vairāki veselības aprūpes speciālisti padziļināto interviju laikā:

„Mūsu uzdevums ir palīdzēt pilnībā visiem, nešķirojot pēc tautībām. [...] Protams, pret visiem ir vienāda attieksme. Pie mums netiek pacienti šķiroti. Ja tu esi nācis pēc palīdzības, tad mums ir jāsniedz šī palīdzība.” (Slimnīcas galvenais ārsts Zemgalē.)

„Mēs nodrošinām vienlīdzīgu attieksmi pakalpojumu pieejamībā un pakalpojumu sniegšanā visām personām, kam tā pienākas neatkarīgi no tautības. [...] Atšķirīga attieksme ir pieļaujama tikai medicīnisku indikāciju dēļ.” (Slimnīcas galvenais ārsts Kurzemē.)

²¹ Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūra un Data Serviss. (2008). *Pētījums par iedzīvotāju apmierinātību ar veselības aprūpes pakalpojumiem un to saņemšanas iespējām.*, 102.lpp.

²² Latvijas Cilvēktiesību centrs. (2011). *Diskriminācijas novēršana Latvijā II.*, 30.lpp.

Lai gan LR likumdošana neparedz īpaši izdalīt kādu tautību veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanas procesā, kā arī fiksēt tautību medicīnisko dokumentu lietvedībā un visi pētījumā intervētie veselības aprūpes speciālisti apstiprina vienlīdzīgas attieksmes paušanu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamībā neatkarīgi no tautības un etniskās piederības, faktiski situācija ir atšķirīga. Kādas padziļinātās intervijas laikā izskanēja slēptās diskriminācijas piemērs, kad tieši romu tautība ir bijusi tiešs šķērslis bērna reģistrēšanai pie ģimenes ārsta:

„Es jau biju sagatavojusi visus nepieciešamos dokumentus un sazvānījusies ar ģimenes ārstu, sarunājusi vizītes laiku. Taču diemžēl, tiklīdz saprata, ka pie viņiem aizgājusi čigāniete, tad atradās iemesls, kāpēc divus mēnešus vecu bērniņu tomēr nepiereģistrēt – esot jau pietiekami liels cilvēku skaits piereģistrējies pie konkrētā ārsta. Iepriekš šādu iebilžu nebija.” (Sociālā darbiniece Rīgā.)

Turklāt pētījumā tika konstatēts, ka ne visi veselības aprūpes speciālisti ir brīvi no aizspriedumiem un stereotipiem, – pat tad, ja diskriminējoša attieksme netiek klaji pausta vai izrādīta, atsevišķos gadījumos veselības aprūpes speciālisti pēc iespējas izvairās kontaktēties ar romu tautības iedzīvotājiem:

„Izveidojusies tāda kā tradīcija, ja reiz esi aprūpējusi čigānieti, tad kolēģi nākamajā reizē, kad cita romu sieviete ir atnākusi stāties uzskaitē, mani mudina – ej tu, tu taču ar viņām labāk saproties, tev lielāka pieredze. Daļēji jau kolēģus var saprast, jo čigāni – tā vienkārši ir lielāka noņemšanās. Viņi ir skaļi. Dzemdētāju bieži pavada radnieku pulks.” (Dzemdību speciāliste Rīgā.)

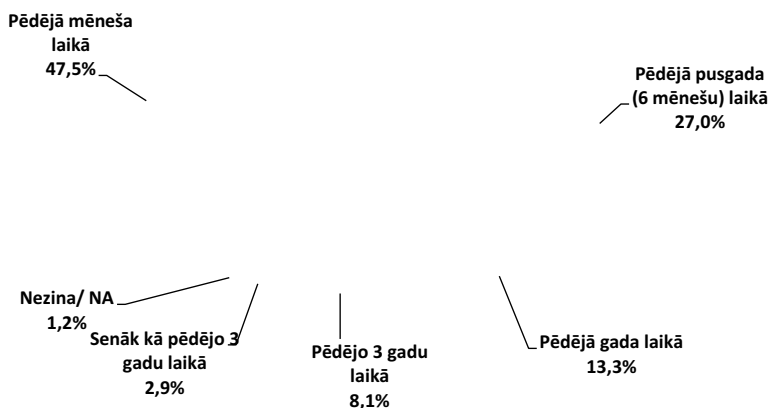
Tā kā primāro veselības aprūpi, kura ir pirmais saskarsmes posms starp pacientu un veselības aprūpes speciālistu un kurā tiek risinātas galvenās iedzīvotāju veselības problēmas, galvenokārt nodrošina ģimenes ārsti, tad viens no būtiskajiem rādītājiem, kas raksturo iedzīvotāju sadarbību ar veselības aprūpes speciālistiem, ir tieši ģimenes ārsta apmeklēšanas biežums. Kvantitatīvās romu aptaujas dati atklāj, ka **beidzamā gada laikā saistībā ar savas vai bērnu veselības jautājumiem pie ģimenes ārsta ir vērsušies 87,8% respondentu** – to skaitā gandrīz puse jeb 47,5% beidzamā mēneša laikā.

Samērā biežāk beidzamā mēneša laikā ģimenes ārstu ir apmeklējušas sievietes (54,4%), aptaujas dalībnieki vecuma grupā no 30 līdz 39 gadiem (56,4%) un vecākiem par 60 gadiem (61,8%), kā arī respondenti, kuriem ir bērni (49,1%).

Pētījumā iegūtie dati apstiprina, ka biežāk pie ģimenes ārsta dodas gados vecāki respondenti, kuriem līdz ar zināma vecuma sasniegšanu pasliktinās vispārējais veselības stāvoklis. Fakts, ka tieši romu sievietes samērā bieži beidzamā mēneša laikā ir apmeklējušas ģimenes ārstus, skaidrojams, pirmkārt, ar augstāku sieviešu īpatsvaru kopumā (51,71 %) un, otrkārt, ar tradicionālo dzīvesveidu, saskaņā ar kuru tieši romu sievietes, nevis vīrieši uzņemas galvenās rūpes par bērniem (tajā skaitā – sazināšanos un kontaktus ar veselības aprūpes speciālistiem).

5.1.1.att. Kad pēdējo reizi jūs apmeklējāt savu ģimenes ārstu (apmeklējāt saistībā ar savas vai savu bērnu veselības jautājumiem)?

(Bāze = respondenti, kuriem ir savs ģimenes ārsts; N=358)

Avots: „Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Kopumā romi ne retāk kā citi Latvijas iedzīvotāji apmeklē savu ģimenes ārstu. Salīdzinājumam – 2008. gadā VOAVA un Data Serviss veiktā pētījuma rezultāti parāda, ka ģimenes ārstu beidzamā gada laikā ne reizi nebija apmeklējuši 27% aptaujāto Latvijas iedzīvotāju²³, kas ir apmēram 2,5 reizes vairāk (!) nekā romu kopienas ietvaros.

Senāk nekā pirms gada ģimenes ārstu ir apmeklējuši vien 11% aptaujāto romu tautības pārstāvju jeb 39 respondenti. Samērā biežāk tie bija vīrieši (18,8%) un respondenti vecumā no 20 līdz 29 gadiem (19,2%) – tātad personas, kam vecuma dēļ potenciāli varētu būt mazākas problēmas ar veselību, kā arī vīrieši, kam kopumā vairāk raksturīga vēlme izvairīties no veselības aprūpes speciālistu apmeklēšanas. To apstiprina arī padziļināto interviju datu analīze:

„Sievietes jau ir tās, kuras biežāk nāk. Kad bērni saslimuši vai kas vajadzīgs no zālēm – mātes un vecmāmiņas nāk, bet vīriešus bieži neredz. Tas viņiem nav pierasts.” (Ģimenes ārsts Kurzemē.)

„Ja kādam no čigāniem vajag receptes, tad drīzāk sieva paņems priekš vīra nekā otrādi.” (Ārsts Kurzemē.)

Lai gan par pozitīvu atzīstams fakts, ka gandrīz visiem romiem (98,2%) ir savs ģimenes ārsts, un beidzamā gada laikā saistībā ar savas vai bērnu veselības jautājumiem pie ģimenes ārsta vērsušies lielākā daļa jeb 87,8% respondentu, tomēr romu tautības pārstāvju atšķirīgie priekšstati par uzvedības normām, lielāka vai mazāka neatbilstība sabiedrībā pieņemtajiem saskarsmes modeļiem, kā arī atsevišķu iemaņu trūkums –

²³ Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūra un Data Serviss. (2008). *Pētījums par iedzīvotāju apmierinātību ar veselības aprūpes pakalpojumiem un to saņemšanas iespējām.*, 10.lpp.

neprasme organizēt laiku, zināms haotiskums, vienaldzīga attieksme pret termiņiem un laika grafiku – rada papildu problēmas iekļauties vispārējā veselības aprūpes sistēmā un pieejamo pakalpojumu pilnvērtīgā izmantošanā, papildus rosinot neiecietīgas attieksmes paušanu no citiem sabiedrības locekļiem:

„Čigāni nesaprot, ko nozīmē pierakstīšanās pie ārsta, kā kopumā strādā veselības aprūpes sistēma. Ja viņiem pieraksts ir uz šodien pulksten 14.00, viņi var atnākt arī rītdien no rīta. Tā nav ļaunprātība, vienkārši nevērība, nezināšana un neiedziļināšanās.” (Ģimenes ārsts Kurzemē.)

„Atceros gadījumu, kad pēc dzemdībām čigānu meiteni kopējā palātā atnāca apciemot viņas radnieces. Čigānietes mierīgi sasēdās neaizņemtajās gultās – un tas nekas, ka tās saklātas, gaidot jaunās māmiņas, – skaļi sarunājās, emocionāli žestikulēja. Es jau saprotu, ka tas nav ļauni domāts, bet citas māmiņas varbūt tajā laikā grib atpūsties. Un viņas kļūst dusmīgas vai neiecietīgas.” (Dzemdību speciāliste Rīgā.)

Padziļināto interviju laikā veselības aprūpes speciālisti tomēr atzina, ka, par spīti iepriekšminētajām grūtībām, romi īpašu uzmanību pievērš savu bērnu veselībai, kas salīdzinājumā ar pārējo kopienas locekļu veselības stāvokli viņu skatījumā ir prioritāte:

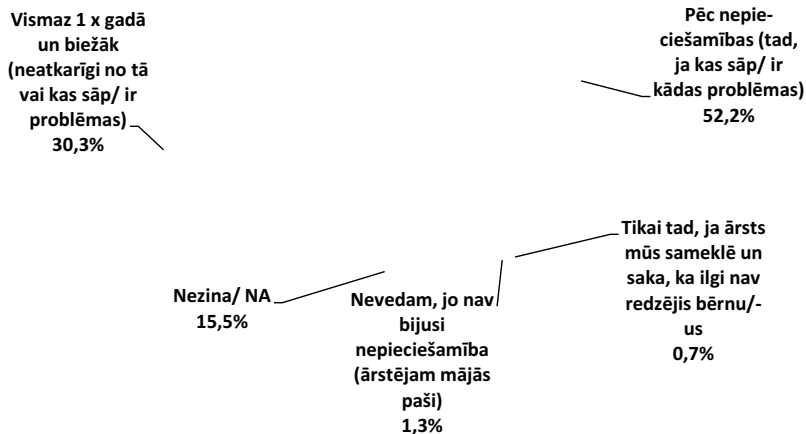
„Čigāns var ikdienā neiet uz poliklīniku, taču, tiklīdz kaut kas notiek bērniem, viņi tūdaļ ir klāt. Romi neriskē ar savu bērnu veselību. Tad jau latvieši, kas aizraujas ar „zaļo domāšanu”, drīzāk izmēģinās homeopātiskos vai tautas līdzekļus, kamēr čigāns dosies pie ģimenes ārsta.” (Ģimenes ārsts Kurzemē.)

„Jā, par bērniem viņi [romi] rūpējas. Bērni viņiem ir pat daudz svarīgāki nekā pašu veselība. Paši viņi var nodarboties ar pašārstēšanās, bet bērnus, protams, ved ikreiz, kad bērnam ir slikti vai kāda saaukstēšanās, klepus vai potes ir jātaisa. Par bērniem viņu rūpes ir ļoti lielas.” (Ģimenes ārsts Latgalē.)

Kaut arī romu tautības iedzīvotāju aptaujā mazliet vairāk nekā puse (52,2%) respondentu norādīja, ka kopā ar savām atvasēm pediatru jeb bērnu ārstu apmeklē tikai nepieciešamības gadījumā, gandrīz trešdaļa aptaujāto romu (30,3%) apgalvoja, ka pediatrs tiek apmeklēts vismaz reizi gadā neatkarīgi no tā, vai bērnam kaut kas sāp/ ir kādas problēmas.

5.1.2.att. Cik bieži jūsu bērns/-i apmeklē pediatru (bērnu ārstu)?

(Bāze = respondenti, kuriem ģimenē ir bērni vecumā līdz 18 gadiem; N=251)

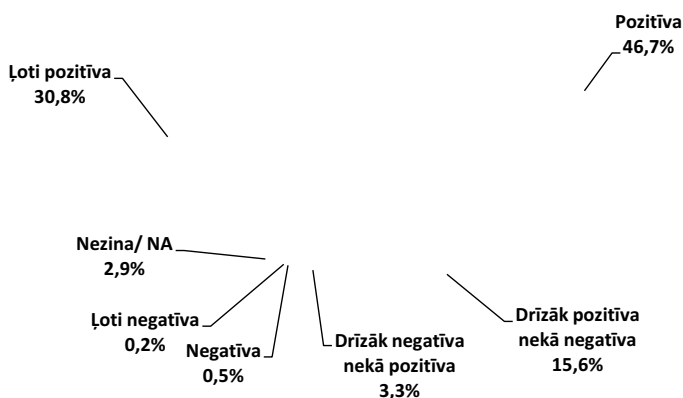

Avots: „Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Kvantitatīvās romu aptaujas datu analīze atklāj, ka vairāk nekā trīs ceturtdaļas jeb 77,5% aptaujāto romu sadarbību ar savu ģimenes ārstu vērtē pozitīvi (summēti atbilde varianti „ļoti pozitīvi” – 30,8%, „pozitīvi” – 46,7%). Statistiski nozīmīgas atšķirības dažādās sociāli demogrāfiskās grupās (pēc dzimuma, vecuma, izglītības un ienākumu līmeņa) nav vērojamas.

5.1.3.att. Kā jūs vērtējat sadarbību ar savu ģimenes ārstu? Tā ir....

(Bāze = respondenti, kuriem ir savs ģimenes ārsts; N=358)

Avots: „Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Jāatzīmē, ka VOAVA un Data Serviss 2008. gada pētījumā iegūtie dati ir līdzīgi – 35% no aptaujātajiem Latvijas iedzīvotājiem bija pilnībā apmierināti ar savu ģimenes ārstu un viņa veikto darbu, 42% – drīzāk apmierināti. Tomēr jānorāda, ka Latvijas iedzīvotāju vidū ir lielāks neapmierinātā īpatsvars nekā romu kopienā – ja 16% no aptaujātajiem 2008. gadā bija paiduši neapmierinātību (pilnībā un drīzāk neapmierināti) ar ģimenes ārsta darbību, tad romu kvantitatīvās aptaujas rezultāti liecina, ka tikai 4% aptaujāto romu sadarbību ar ģimenes ārstu vērtēja vairāk vai mazāk negatīvi. Pozitīvais sadarbības vērtējums sakņojas ārsta attieksmē pret saviem pacientiem. Padziļināto interviju datu analīze liecina, ka jau tas vien, ka ārsts laipni uzklausā un pievērš nedalītu uzmanību romu pacientam, šķiet pozitīva vērtējuma cēlonis. Citiem vārdiem sakot, tipiska vizīte pie ģimenes ārsta romu acīs tiek vērtēta pietiekami augstu, kamēr citu tautību pārstāvji uzskatītu, ka ārsts vienkārši veicis savus tiešos pienākumus. Romiem kopumā ir zemāks pretenziju un pašapziņas līmenis kā citu tautību pārstāvjiem, tas izskaidrojams ar zemo izglītības līmeni, informācijas trūkumu par samērā elementārām ikdienas lietām, kā arī slēpti diskriminējošo attieksmi gadu gaitā:

„Reizēm liekas, ka aiz skaļās izturēšanās tiek maskēti kādi kompleksi. Nu nepatīk viņiem garas rindas. Viņi baidās no tām, jo nav pierasts, ka kaut kas jāgaida. Arī par izmeklējumiem reizēm ilgi jāskaidro, kāpēc vajadzīgs, jo citādi izturas ar neuzticību. Un, ja vien slimais nav bērns, tad var aiziet pavisam prom.” (Ģimenes ārsts Kurzemē.)

„Ja tu pret viņiem [romiem] izturies laipni un labi, tad viņi to ļoti novērtē un atcerēsies ilgi. Latvieši tas būtu pats par sevi saprotams, ka ārstam jābūt iejūtīgam, un viņa varētu iet sūdzēties, ja kaut kas nepatīktu. [...] Romi nesūdzas, no vienas puses, viņi it kā jau apriori gaida, ka būs slikta attieksme un, no otras, ir ļoti lepnī. Ja nepatīks kaut kāds sīkums – neko neteiks, bet aizies.” (Dzemdību speciāliste Rīgā.)

Padziļināto interviju laikā ar sociālajiem darbiniekiem un veselības aprūpes speciālistiem tika pausts arī uzskats, ka romi īpaši jūtīgi uztver izturēšanos pret sevi:

„Ir bijis piemērs, kad tika nokavēts vizītes laiks vai arī ārsts nevarēja pieņemt, tāpēc atnākušie čigāni vienkārši pagriezās un aizgāja. Piedevām nevilcinoties samaksāja palielu naudas summu citam speciālistam, kas bija gatavs pieņemt uzreiz.” (Sociālā darbiniece Kurzemē.)

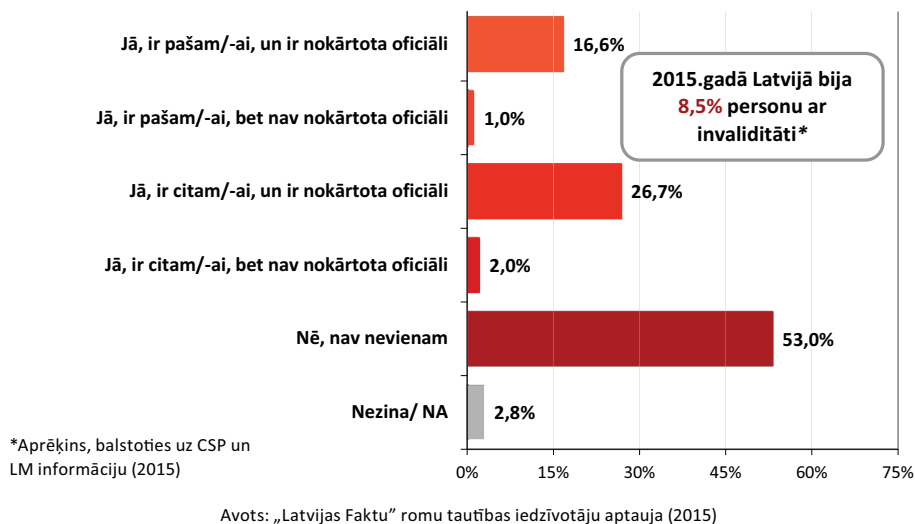
„Ar romiem ir jābūt pacietīgam. Jā, viņi ir skaļi un trokšņaini. Uzreiz var dzirdēt, ka atnākuši uz pieņemšanu. Turklāt – jānāk būtu vienam cilvēkam, vienai māmiņai ar bērnu, bet līdzī atnākušas arī radnieces un draudzenes. Un pamēģini aizrādīt, lai uzvedas klusāk, tad apvainojas. Krievs vai latvietis, pirmkārt, tā neuzvestos un, otrkārt, arī neapvainotos. [...] Visi aizrādījumi ir jātaisa kā ar samta cimdiem. Tad būs labi.” (Ģimenes ārsts Latgalē.)

5.2. Invaliditātes riski

Viens no negatīvi vērtējamiem aspektiem romu veselības aprūpes kontekstā ir neproporcionāli augstais invalīdu īpatsvars. Latvijā 2015. gada vidū 8,5% no visiem iedzīvotājiem bija personas ar invaliditāti²⁴, savukārt kvantitatīvajā romu aptaujā iegūtie dati liecina, ka **16,6% aptaujāto romu ir oficiāli noformēta invaliditāte**, turklāt 26,7% respondentu atzina, ka invaliditāte ir noformēta citam ģimenes loceklim.

5.2.1.att. Vai jums pašam/-ai, vai arī kādam no jūsu tuviem ģimenes locekļiem ir invaliditāte?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Romu kvantitatīvajā aptaujā iegūtie dati apliecina Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra jau 2003. gadā veiktā pētījuma laikā izskanējušo neoficiālo informāciju, ka invalīdu īpatsvars romiem ir augstāks nekā valstī kopumā – romu biedrības “Gloss” Tukuma nodaļas vadītājs Anatolijs Berezovskis apgalvoja, ka 20–25% no čigāniem ir invalīdi.²⁵

Minētās disproporcijas starp statistiskajiem datiem par Latvijas iedzīvotājiem kopumā un romu pētījuma rezultātiem daļēji skaidrojamas ar lielāku romu ieinteresētību invaliditātes statusa iegūšanā, jo tā paredz pabalsta saņemšanu, kas bieži var kalpot par būtisku mājāsaimniecības ienākumu papildu avotu vai pat vienu no galvenajiem ienākumu avotiem:

„Viņi [romi] nekautrējas par invaliditātes statusu, viņi to izmanto kā ieganstu, lai saņemtu pabalstus.” (Sociālā dienesta vadītāja Latgalē.)

²⁴ Aprēķins veikts, balstoties uz 2015. gada CSP datiem un LM mājaslapā publicēto informāciju par invalīdu skaitu 2015. gadā: <http://www.lm.gov.lv/news/id/6627>

²⁵ Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. (2003). *Čigānu stāvoklis Latvijā*. Rīga., 43.lpp.

„Čigāni ātri saprot visas lietas un aspektus, kas saistīti ar pabalstu vai citu labumu gūšanu. [...] Viņus neuztrauc apzīmējums „invalids” – galvenais, ka ir iespēja saņemt pabalstu, jo mums ir ģimenes, kas bez pabalstiem neiztiktu.” (Sociālais darbinieks Kurzemē.)

Šī ir būtiska atšķirība no citu tautību pārstāvjiem, kur vērojama pat pretēja tendence – cilvēki nevēlas kārtot dokumentus un iziet *Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu komisiju* invaliditātes iegūšanai arī gadījumos, kad tā pienākas, baidoties no potenciālām problēmām nākotnē ar darba devējiem.

Kā atzīst padziļinātajās intervijās aptaujātie dažādu jomu eksperti (kopā 11), paaugstināts invaliditātes risks ir raksturīgs ar iespējamu ģenētiskas iedzimtības riska, neveselīga dzīvesveida un dzīves apstākļu dēļ:

„Romiem ir lielāka varbūtība, ka bērnam būs iedzimta invaliditāte, jo dzimumattiecības bieži tiek uzturētas pārāk tuvu radnieku lokā. Arī tad, ja sievietēm par to saka, viņas neuztver šo informāciju pietiekami nopietni, ar domu – „kā būs, tā būs.” (Bāriņtiesas vadītāja Kurzemē.)

“Neviens jau to skali nesaka, bet visiem tāpat ir skaidrs, kāpēc romiem biežāk ir kādas redzes problēmas, invaliditāte vai citas kaites. Viņiem ir tradīcija precēties ar savējiem – bet tā kopiena jau nemaz nav tik liela, un sanāk arī tā, ka savā starpā radnieki saprecas. Un tad arī ir šis rezultāts.” (Politikas veidotāja Latgalē.)

„Romu vispārējā attieksme pret sevi un savu veselību ir samērā bezatbildīga. Tu vari stāstīt topošai māmiņai, ka smēķēšana ir kaitīga, viņa to noklausīsies, bet tāpat neņems vērā. [...] Viņas nedomā uz priekšu. Tas pats attiecas uz agrīnu dzimumattiecību uzsākšanu vai dzimumattiecībām ar pārāk tuviem radniekiem [...] var stāstīt, ka tas ir bīstami un bērniņam var būt kāda iedzimta kaite, taču to vērā neņem.” (Dzemdību speciāliste Zemgalē.)

5.3. Ģimenes plānošana, pirmsdzemdību un pēcdzemdību aprūpes pieejamība

Par vienu no būtiskiem aspektiem veselības aprūpes jomā uzskatāms sieviešu veselības stāvoklis – tās ir grūtības ar ģimenes pieauguma plānošanu un informācijas trūkums par kontracepcijas līdzekļiem un metodēm, tas savukārt bieži rezultējas agrīnā grūtniecībā. Lai gan romu dzimstības līmenis Latvijā samazinās, joprojām saglabājas tendence romu sievietēm būt lielākam dzemdību skaitam salīdzinājumā ar citu tautību sievietēm, kā arī dzemdības meitenēm 15–17 gadu vecumā:

„Jā, čigānu meitenes nāk pie mums arī ļoti jaunas. [...] Reizēm, kā saku, tieši no skolas sola. Nav jau tā, ka viņas būtu vienīgās, gadās arī latviešu vai krievu māmiņas, kam iestājusies agrīna grūtniecība, bet čigānu meitenes tomēr biežāk.” (Dzemdību speciāliste Kurzemē.)

Kopumā vairāk nekā puse jeb 53,2% aptaujāto abu dzimumu romu tautības pārstāvju uzskata, ka bērnu skaits ģimenē nav jāplāno, un uz jautājumu – „*Vai bērnu skaits ģimenē ir jāplāno vai arī jāatstāj Dieva vai dabas ziņā – cik Dievs bērnus dod, tik arī jādzemdē un jāaudzina?*” – atbildēja apstiprinoši. Samērā biežāk tie bija respondenti vecāki par 60 gadiem – 66,4% (citas statistiski nozīmīgas atšķirības dažādās sociāli demogrāfiskās grupās – pēc dzimuma, izglītības un ienākumu līmeņa – nav vērojamas).

5.3.1.att. Vai, jūsuprāt, bērnu skaitu ģimenē ir jāplāno, vai arī tas jāatstāj Dieva/ dabas ziņā – “cik Dievs bērnus dod, tik arī jādzemdē un jāaudzina”?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: „Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Tomēr iepriekšminētajam jautājumam piemīt emocionāls un subjektīvs raksturs. Sniedzot atbildes vispārējā formā, tiek pausts viedoklis par lietu un norišu dabu, to, kā „*vajadzētu būt*”, kas savukārt izriet no attiecīgām romu tradīcijām, paražām, reliģiskās piederības un vispārējās dzīvesziņas. Tiklīdz jautājumi skar konkrētu rīcību vai atbalsta paušanu noteiktām aktivitātēm, situācija mainās, un romi samērā biežāk rīkojas, praktisku apsvērumu vadītī. Šāda neatbilstību starp „teoriju un praksi” atklāj kvantitatīvās romu aptaujas datu analīze – lai arī tikai 42,4% aptaujāto romu uzskata, ka bērnu skaits ir jāplāno, kontracepcijas līdzekļu izmantošanu atbalsta lielāks romu skaits – 46%.

5.3.2.att. Vai jūs atbalstāt kontracepcijas līdzekļu (līdzekļi, kas ļauj izvairīties no grūtniecības iestāšanās - piemēram, pretapaugļošanās tabletes, prezervatīvs, spirāle...) izmantošanu?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: „Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Samērā biežāk atbalstu kontracepcijas līdzekļu lietošanai pauduši aptaujas dalībnieki vecumā no 20 līdz 29 gadiem (63,7%), sievietes (50,9%), respondenti no Kurzemes un Zemgales reģioniem (attiecīgi 66,9% un 47,8%), kā arī tie romi, kuru vidējais ienākumu līmenis uz vienu ģimenes locekli mēnesī ir lielāks par 137 EUR (60,9%). Vērojama statistiski nozīmīga sakarība starp respondentu pausto nostāju par kontracepcijas līdzekļu izmantošanu un viņu vecumu – jo vecāks respondents, jo konservatīvāka attieksme, tikai četri no aptaujātajiem romiem vecākiem par 70 gadiem atbalsta kontracepcijas līdzekļu izmantošanu.

Uz jautājumu, vai ir lietots kāds no kontracepcijas/izsargāšanās līdzekļiem, piemēram, pretapaugļošanās tabletes, prezervatīvi, spirāle, tikai trešdaļa jeb 33% no aptaujātajām romu sievietēm atbildēja apstiprinoši.

5.3.3.att. Vai jūs esat lietojusi kādu no kontracepcijas/ izsargāšanās līdzekļiem, piemēram, pretapaugļošanās tabletes, prezervatīvs, spirāle...?

(Bāze = sievietes; N=194)

Avots: „Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Samērā biežāk kontracepcijas līdzekļus ir lietojušas sievietes vecumā līdz 40 gadiem (45,6%), turklāt vērojama tendence – **jo jaunākas respondentes, jo biežāk atzina, ka ir lietoti kontracepcijas līdzekļi**. Aptaujātās romu tautības sievietes no Zemgales un Kurzemes biežāk nekā respondentes no citiem reģioniem sniedza apstiprinošu atbildi (attiecīgi 47,6% un 39%). Šādi uzskati un rīcības modelis reģionālajā griezumā lielā mērā skaidrojams ar liberālāku uztveri nekā, piemēram, Latgalē, kur reliģiskās pārliecības dēļ tiek pausts konservatīvāks viedoklis.

Ģimenes pieauguma plānošanas un kontraceptīvo līdzekļu izmantošanas kontekstā vislielākā uzmanība pievēršama izglītības aspektam. Bieži vien romiem trūkst pamatzināšanu vai izpratnes par kontraceptīvo līdzekļu būtību, lietošanu un radītajām sekām. Fokusu grupu diskusijā ar romu pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem pat izskanēja viedoklis, ka „*hormonālās tabletes taču ir grēks [..], jo tas ir tā, it kā tu pats savu bērnu nogalinātu*”. (Romu mediators, fokusu grupu diskusija Rīgā.) Minētais izteikums vēlreiz uzskatāmi pamato veselības mācības vai dzimumaudzināšanas nepieciešamību skolās. Turklāt veselības mācības vai dzimumaudzināšanas stundas kā pieaicinātiem vieslektoriem būtu jāvada tieši veselības aprūpes speciālistiem

(piemēram, ginekologiem, ģimenes ārstiem), nevis pedagogiem. Kā norādīja veselības aprūpes speciāliste Zemgalē:

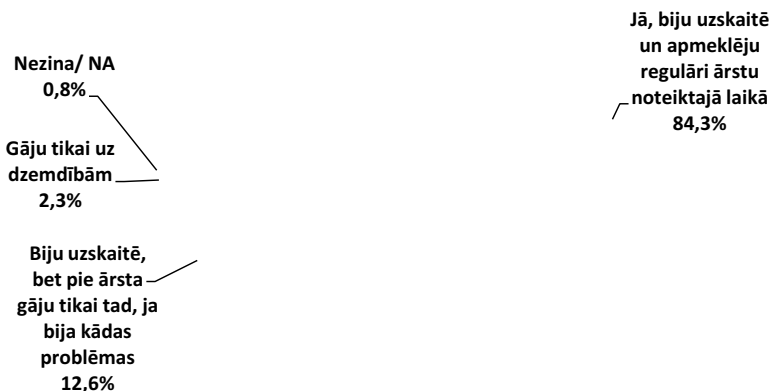
„Skolotājas pašas nevar kvalitatīvi vadīt veselības mācības stundas. Kad es senāk biju uzaicināta uz stundu skolā, tad visšokētākā par maniem līdzī paņemtajiem uzskates līdzekļiem un materiāliem bija pati skolotāja. [...] Es pati nebiju gaidījusi tik atklātus jautājumus no skolēniem. Tie tika iesniegti rakstveidā, taču šaubos, vai skolnieces tādus jautājumus atļautos uzdot skolotājai. Turklāt skolotāja pati mulsa vēl vairāk nekā visas meitenes kopā.” (Veselības aprūpes speciāliste Zemgalē.)

Veselības aprūpes speciālists, balstoties uz savām praktiskajām zināšanām un līdzšinējo darba pieredzi labāk par pedagogu spēj sniegt informāciju, kas saistīta ar veselības mācības vai dzimumaudzināšanas stundu saturu, jo skolotāja zināšanas šajā jomā vērtējamas kā teorētiskas. Minēto apsvērumu dēļ ir būtiski, ka izglītības iestādes uzsāktu un attīstītu sadarbību ar veselības aprūpes speciālistiem, organizējot nepieciešamās dzimumaudzināšanas lekcijas vai veselības mācības stundas.

Kopš 2003. gada, kad tika veikts Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra pētījums „Čigānu stāvoklis Latvijā”, vērojama uzlabošanās dzemdniecības jomā: ja iepriekš informācija par romu sievietes stāšanos grūtniecības uzskaitē tika vērtēta krasi pretrunīga un tika norādīts, ka „atsevišķu pilsētu slimnīcās gandrīz visas čigānietes ir bijušas uzskaitē un iestājušās laikus (līdz grūtniecības 12. nedēļai), bet citu – ka pārsvarā uzskaitē nestājas un atnāk tikai uz dzemdībām”²⁶, tad 2015. gadā īstenotās romu kvantitatīvās aptaujas dati atklāj, ka **lielākā daļa jeb 84,3% aptaujāto romu sieviešu, kurām ir bērni vecumā līdz 13 gadiem, pēdējās grūtniecības laikā bija stājušās uzskaitē** un regulāri apmeklējušas ginekologu vai dzemdību speciālistu:

5.3.4.att. Vai PĒDĒJĀS GRŪTNIECĪBAS laikā jūs bijāt stājusies uzskaitē un apmeklējāt ginekologu vai dzemdību speciālistu?

(Bāze = sievietes, kurām ir bērni vecumā līdz 13 gadiem; N=92)

Avots: „Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

²⁶ Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. (2003). *Čigānu stāvoklis Latvijā.*, 44.lpp.

Tikai divas no kvantitatīvajā pētījumā aptaujātajām sievietes atzina, ka dzemdību specialistu iepriekš nav apmeklējušas un ir gājušas vienīgi uz dzemdībām. Viens no veselības aprūpes speciālistiem uzsvēra, ka romu sievietes, ja reiz ir iegūta informācija par pieejamajiem pakalpojumiem dzemdniecībā, tos izmanto pilnā apjomā, turklāt šeit tiek ievēroti ārsta noteiktie termiņi:

„Meitenes jau nebrauc uz slimnīcu nedēļu iepriekš. Viņām ārsti, mātes un vecmammās ir nodevušas informāciju, kas ar tevi būs, kas jādara, ja tu jūties tā vai citādi. Meitene ieklausās sava ķermeņa izjūtās un brauc pie mums tad, kad tas patiešām ir nepieciešams.”
(Dzemdību speciāliste Rīgā.)

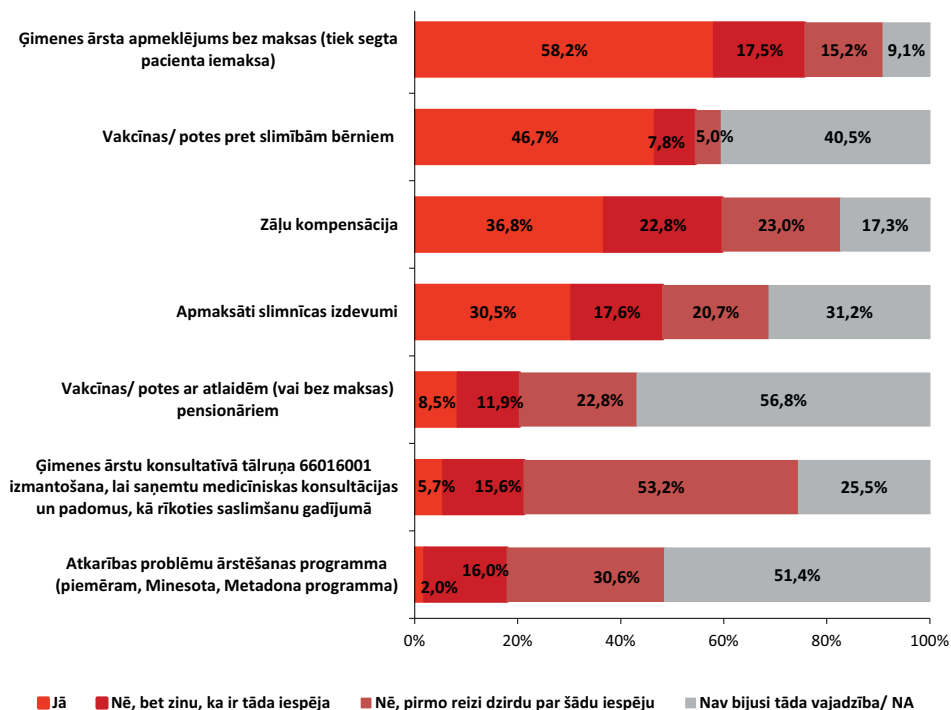
5.4. Palīdzība veselības aprūpes jomā

Profilaktiskās veselības aprūpes pakalpojumus iedzīvotājiem ir iespējams saņemt katrā Latvijas pašvaldībā. **Romu zināšanas par pieejamajiem veselības aprūpes pakalpojumiem vērtējamas par nepilnīgām.** Vienīgi ģimenes ārsta apmeklējumu, kad tiek segta pacienta iemaksa, beidzamo triju gadu laikā ir izmantojuši 58,2% romu tautības pārstāvju, vēl 17,5% no aptaujātajiem atzina, ka ir informēti par šādu iespēju. Samērā biežāk bezmaksas ģimenes ārsta apmeklējumu ir izmantojuši romi ar trūcīgās vai maznodrošinātās personas statusu (73,7%), respondenti, kuru māsaiņniecības vidējais ikmēneša ienākums uz vienu ģimenes locekli nepārsniedz 136 EUR (67,5%), sievietes (65,5%), kā arī ģimenes ar bērniem (65,6%).

Iespēju **saņemt vakcīnas un potes pret slimībām bērniem beidzamo triju gadu laikā ir izmantojuši gandrīz puse aptaujāto romu visā Latvijā jeb 46,7%** respondentu. Minētais pakalpojums nav bijis aktuāls 40,5% aptaujas dalībnieku, no kuriem vairākums ir bez bērniem un mazbērniem. Tikai 12,6% no aptaujātajiem romu tautības iedzīvotājiem, kuru ģimenēs ir bērni vai mazbērni, pauda viedokli, ka nav bijusi vajadzība pēc šāda pakalpojuma. Savukārt pensionāriem domātās vakcīnas un potes, kas pieejamas ar atlaidēm vai bez maksas, beidzamo triju gadu laikā bija izmantojuši vien 8,5% kvantitatīvajā pētījuma dalībnieku, un par šādu iespēju pirmo reizi uzzinājuši – 22,8%. Minētie dati vēlreiz apliecina, ka romi pauž lielākas rūpes par savu bērnu veselības stāvokli un cenšas izmantot viņiem zināmos un pieejamos veselības aprūpes pakalpojumus. Attieksme pret pieaugušo romu kopienas un ģimenes locekļu veselību vērtējama samērā vienaldzīgāka un bezatbildīgāka. Arī trīs veselības aprūpes speciālisti padziļinātajās intervijās uzsvēra, ka romiem bieži ir nostāja „kā būs, tā būs” un ka romiem maz piemīt plānveida, strukturēta un uz nākotni vērsta domāšana. Tikai nonākot krīzes situācijā, kad nepieciešama tūlītēja rīcība, roms rīkosies nekavējoties. Šādu domāšanas veidu veicina nezināšana par valsts vai pašvaldības piedāvātajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, kā arī neizpratne par veselības aprūpes sistēmu kopumā.

5.4.1.att. Vai beidzamo triju gadu laikā jūs vai kāds no jūsu ģimenes esat saņēmuši jebkādu palīdzību no pašvaldības, valsts iestādes vai kādas organizācijas VESELĪBAS APRŪPES JOMĀ?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: „Latvijas Fakti” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Zāļu kompensāciju un apmaksātus slimnīcas izdevumus beidzamo triju gadu laikā ir izmantojuši attiecīgi 36,8% un 30,5% aptaujāto romu tautības pārstāvju. Apmēram piektdaļa aptaujāto par iespēju, ka tiek kompensētas zāles un apmaksāti slimnīcas izdevumi, uzzināja pirmo reizi (23% un 20,7%).

Vairāk nekā puse aptaujāto romu tautības pārstāvju (53,2%) pirmo reizi uzzināja par iespēju izmantot ģimenes ārsta konsultatīvo tālruni aptaujas laikā, lai gan minētais pakalpojums Latvijā ir pieejams jau kopš 2011. gada. Turklāt statistiski būtiskas atšķirības dažādās sociāli demogrāfiskās grupās (pēc dzimuma, vecuma, izglītības un ienākumu līmeņa) nav vērojamas. Tas liecina, ka veselības problēmsituāciju gadījumos ārpus ģimenes ārsta darba laika papildu noslodze jāuzņemas ātrajai medicīniskajai palīdzībai arī gadījumos, kad nav nepieciešama akūta ātrās palīdzības sniegšana. Balstoties uz pētījumā iegūto padziļināto interviju ar veselības aprūpes speciālistiem datu analīzi, tika iegūts apstiprinājums pieņēmumam, ka daļai romu tautības iedzīvotāju nav pietiekama izpratne un zināšanas, lai izvērtu, vai kāds simptomu saasinājums ir bīstams dzīvībai

un tādēļ nepieciešams izsaukt neatliekamo medicīnisko palīdzību, vai arī vispirms tomēr būtu jāsagaida ģimenes ārsta pieņemšanas laiks un jāvēršas pie tā. Lai atslodotu neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta darbu, visā Latvijā nepieciešams īstenot romu tautības iedzīvotāju informēšanas pasākumus par iespēju izmantot ģimenes ārstu konsultatīvo tālruni. Diemžēl ierastie komunikācijas kanāli – bukleti aptiekās un/vai ģimenes ārstu praksēs, reklāmas un sociālās kampaņas plašsaziņas līdzekļos u. tml. – darbojas nepietiekamā līmenī vai nedarbojas vispār. Vienīgā metode, kas pēc ekspertu domām uzskatāma par pietiekami efektīvu – tiešā saziņa jeb individuāls darbs ar katru romu un romu ģimenēm katras pašvaldības ietvaros.

„Ar čigāniem ir jārūnā un jāstāsta. Informatīvas vēstules šeit nepalīdzēs, ir vajadzīga īpaša pieeja.” (Sociālā dienesta pārstāvis Zemgalē.)

„Katru reizi, kad pacients atnāk, mēs viņam arī paši stāstām par mūsu pieejamajiem pakalpojumiem. Arī sociālie darbinieki ir informēti, un, romu gadījumā, ja viņi iet pie sociālajiem darbiniekiem, tad turpat uz vietas viņi var arī saņemt informāciju. Cita lieta, vai romi tai pievērš uzmanību un vai ņem par nopietnu, bet mēs no savas puses darām visu, lai visi būtu informēti.” (Slimnīcas galvenais ārsts Zemgalē.)

Gan pašvaldību sociālajiem darbiniekiem, gan ģimenes ārstiem ieteicams veikt informatīvu iepazīstināšanu ar minēto pakalpojumu, uzskaitot priekšrocības un labumus, ko romi varētu iegūt (piemēram, ja nepamatots neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta izsaukums, tad par to ir jāmaksā, taču, piezvanot uz tālruni, var saņemt konsultāciju bez maksas).

Romu kvantitatīvās aptaujas datu analīze atklāj, ka kritiski ir vērtējama situācija ar romu dalību atkarības problēmu ārstēšanas programmās (piemēram, Mine-sota, Metadona programma). Joprojām narkomānijas izplatība ir neproporcionāli augsta tieši romu tautības pārstāvju vidū. Slimību profilakses un kontroles centra 2014. gadā īstenotajā pētījumā par narkotiku lietošanas paradumu tendencēm Latvijā tika konstatēts, ka “no citām mazākumtautībām narkotiku lietotāju vidū visvairāk ir romu tautības respondentu, kas ievērojami pārsniedz narkotiku lietotāju skaitu šajā etniskajā grupā salīdzinājumā ar citām mazākumtautībām. No tiem, kas nav norādījuši piederību nedz latviešu, nedz krievu tautībai, aptuveni trešdaļa (31,7%) ir romu tautībai piederīgi, 24,4% – baltkrievu, bet 17,7% – lietuviešu.”²⁷ Romu aptaujas dati atklāj, ka gandrīz trešdaļa no aptaujas dalībniekiem **(30,6%) par iespēju piedalīties iepriekš minētajās programmās uzzināja pirmo reizi aptaujas laikā, un tikai 2% jeb 7 respondenti bija izmantojuši iespēju piedalīties kādā no atkarības problēmu ārstēšanas programmām.** Kā atzina četri padziļinātajās intervijās aptaujātie veselības aprūpes speciālisti, intravenozo narkotiku lietošana ir galvenais inficēšanās ar HIV cēlonis romu

²⁷ Slimību profilakses un kontroles centrs. (2014). *Narkotiku lietošanas paradumi un tendences Latvijā*. 16.–17.lpp.

vīriešu vidū, tomēr romi pauž samērā lielu skepsi pret līdz šim realizētajiem HIV un AIDS ierobežošanas projektiem, ar neuzticību izturoties pret iespēju, piemēram, apmainīt lietotās šļirces:

„Romi narkomāni bieži vien arī dzīvo antisanitāros apstākļos, lieto kopējas šļirces, viņi nerūpējas par savu veselību. Tāda sajūta, ka viņiem tas nerūp. Arī tad, kad mēs viņam paziņojam, ka viņam ir tāda un tāda saslimšana, viņš to pieņem par pašsaprotamu. Protams, viņš cenšas ārstēties, bet tāda sajūta, ka viņam ir pilnīga vienaldzība pret savu veselību. Tāpēc arī viņi mirst daudz biežāk un lielākā skaitā nekā, piemēram, latvieši vai krievi. Jo citām tautībām ir tomēr kaut kāda atbildības sajūta pret savu veselību. Viņš atturas no apšaubāmām lietām, kas varētu kaitēt viņu veselībai, bet roms ir roms.”
(Veselības aprūpes speciālists Zemgalē.)

Labās prakses piemēri

Pateicoties sociālās darbinieces uzņēmībai un pašiniciatīvai, **Rīgā** izdevās panākt jaunas romu māmiņas bērna reģistrāciju pie ģimenes ārsta, kas vairāk nekā divus mēnešus pēc bērna piedzimšanas nevarēja atrast ģimenes ārstu, kas piekristu to pierēģistrēt. Lai gan telefona sarunās ar sociālo darbinieci ārsti piekrita pieņemt jauno māti, klātienē jaunajai māmiņai reģistrēšanās tika atteikta, par formālo atteikuma iemeslu minot jau pietiekamo pacientu skaitu. Faktiski slēpto diskriminācijas gadījumu izdevās atrisināt, pateicoties sociālās darbinieces uzņēmībai.

Pēc **Kandavas** novada sociālā dienesta iniciatīvas 2013./2014. gadā tika veikta informatīva kampaņa romu sieviešu vidū par HIV/AIDS profilaksi. Kampaņa tika īstenota, ņemot vērā romiem piemērotāko komunikācijas veidu, tas ir, runājot individuāli ar katru ģimeni, ar katru sievieti, tika izskaidroti būtiskākie pamatprincipi, kas jāievēro sadzīvē, ja partneris ir inficēts ar HIV/AIDS.

Rekomendācijas veselības aprūpes pakalpojumu veicināšanai

/ Ieteikumi Izglītības un zinātnes ministrijai un Veselības ministrijai

Ģimenes pieauguma plānošanas un kontraceptīvo līdzekļu izmantošanas kontekstā vislielākā uzmanība ir jāpievērš izglītošanas aspektam – pamatskolā vēlams ieviest veselības aprūpes speciālistu veidotās lekcijas veselības mācībā (to skaitā – dzimumaudzināšanas).

Veicināt Veselības un Izglītības un zinātnes ministrijas pakļautībā esošu valsts iestāžu un tādu nevalstisko organizāciju kā, piemēram, „Papardes zieds”, iniciatīvas līdzekļu piesaistē padziļinātas situācijas izpētes vajadzībām, kā arī potenciālas programmas izveidei pamatizglītību iegūstošo romu meiteņu atbalstam nākotnē. Sadarbojoties attiecīgo izglītības iestāžu pārstāvjiem (pamatskolas skolotājiem, skolotāju palīgiem-romiem) un veselības aprūpes speciālistiem (piemēram, ģimenes ārstiem), ir būtiski individuāli izvērtēt situācijas, kad nepieciešamības gadījumā tiktu iekļauta pilnīga vai daļēja kontracepcijas līdzekļu nodrošināšana līdz 9. klases absolvēšanai.

Pašvaldībās ar lielu romu īpatsvaru (vidēji vairāk par 60 romu tautības iedzīvotājiem vienā pašvaldībā) sadarbībā ar NVO un romu tautības mediatoriem vai citiem speciālistiem rast iespēju izglītot veselības aprūpes speciālistus par romu kultūras un uzvedības kodeksu īpatnībām, individuālas pieejas nepieciešamību u. c.

/ Ieteikumi pašvaldībām

Lai atslogotu neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta darbu no gadījumiem, kad nav nepieciešama akūta pirmā neatliekamā palīdzība, nepieciešami romu tautības iedzīvotāju informēšanas pasākumi visā Latvijā par iespēju izmantot ģimenes ārstu konsultatīvo tālruni. Diemžēl ierastie komunikācijas kanāli un veidi – bukleti aptiekās un/vai ģimenes ārstu praksēs, reklāmas un sociālās kampaņas plašsaziņas līdzekļos u. tml. – darbojas nepietiekamā līmenī vai nedarbojas vispār. Vienīgā metode, kas uzskatāma par efektīvu, – tiešā saziņa, kā arī individuāla pieeja tām romu ģimenēm, kas atrodas sociālā riska grupā (piemēram, ar maznodrošināto statusu, daudz bērnu ģimenes) katras pašvaldības ietvaros.

Nodrošinot romu tautības iedzīvotāju vidū nepieciešamās informācijas apriti veselības aprūpes jomā, ieteicams izmantot sociālos darbiniekus, tiem sadarbojoties ar attiecīgās pašvaldības veselības aprūpes speciālistiem – ģimenes ārstiem, ginekologiem, vecmātēm. Kā alternatīva pieeja sociālo darbinieku slodzes mazināšanā būtu minama padziļināta romu mediatoru iesaistīšanās informatīvo kampaņu īstenošanā – sākumā iepazīstoties ar nepieciešamo informāciju par romiem pieejamajiem pakalpojumiem (ne tikai ģimenes ārsta informatīvo tālruni, bet arī par vakcīnām/potēm bērniem vai gados vecākiem cilvēkiem, kompensējamiem medikamentiem, iesaistīšanos atkarības problēmu ārstēšanas programmās utt.) pie veselības aprūpes speciālistiem un pēc tam šo informāciju sniedzot tālāk romu kopienas pārstāvjiem.

Nemot vērā romu mediatoru iepriekšējo pozitīvo praksi un rezultātus sadarbības veicināšanā un informācijas aprites nodrošināšanā starp romu kopienas pārstāvjiem un valsts/pašvaldības institūcijām, kā arī veselības aprūpes speciālistiem, būtu nepieciešams pašvaldībām rast iespēju finansiāli atbalstīt romu mediatoru darbību un to skaita palielināšanu (attiecināms uz pašvaldībām, kurās dzīvo romi).

ES programma attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam (Eiropas Komisija, Brisele, 5.4.2011, COM(2011): „**Ja iespējams, kvalificēti romu iedzīvotāji ir jāiesaista veselības aprūpes programmās, kas ir paredzētas viņu kopienām.**”

/ 6. Mājokļa nodrošinājums

Ar mājokļa nodrošinājumu būtu jāsaprot ne tikai mājokļa pieejamība fiziskā nozīmē – iespēja īrēt vai iegādāties īpašumu –, bet arī pieeja komunālajiem pakalpojumiem un cilvēka cienīgu dzīves apstākļu nodrošinājumu. Lai arī šobrīd pastāv vairāki ES līmenī izstrādāti ES dalībvalstīm rekomendējoša rakstura regulējumi (piemēram, ES Padomes ieteikums par efektīviem romu integrācijas pasākumiem dalībvalstīs, ES programma attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam), kas aicina dalībvalstis domāt par romu piekļuvi mājokļiem, tomēr, kā liecina tiesībsarga 2012. gadā īstenotais “Pārskats par finanšu līdzekļu izlietojumu romu integrācijai periodā no 2007. līdz 2012. gadam”,²⁸ faktiski mājokļu pieejamības nodrošinājuma jomā sistemātiski uzlabojumi Latvijā līdz šim nav veikti, lai arī jau iepriekš veiktajos pētījumos²⁹ ir secināts, ka romu tautības iedzīvotājiem ir ierobežotāka piekļuve mājoklim un viņi dzīvo zemākas kvalitātes un labiekārtotības līmeņa mājokļos salīdzinājumā ar citiem Latvijas iedzīvotājiem.

6.1. Romu dzīves vietas apstākļi

Kopš pagājušā gadsimta 70. gadiem vairākums romu ir pārcēlušies uz dzīvi lielākajās Latvijas pilsētās – Rīgā, Ventspilī, Jelgavā, Daugavpilī, Jūrmalā – un ir raksturojama kā urbanizēta sabiedrība. Pretstatā citām Eiropas valstīm, kā, piemēram, Bulgārijā, Rumānijā, Slovākijā³⁰, Latvijā nav identificēta romu mitināšanās atsevišķi nošķirtās teritorijās – geto vai apmetnēs, kur dzīvošana šādās apkaimēs izolē viņus no apkārtējās sabiedrības un ierobežo to piekļuvi dažādiem pakalpojumiem. Jānorāda – tā kā romu tautības iedzīvotājiem ir raksturīga vēlme turēties vienkopus, vairumā romu apdzīvoto pilsētu ir vērojama to koncentrēšanās vienā vai blakus esošās ēkās, tādējādi veidojot mājas vai pat ielas ar lielāku romu īpatsvaru. Tomēr jāuzsver, ka romi Latvijā neveido ģeogrāfiski nošķirtas kopienas.

Saskaņā ar Eurostat datiem lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju mitinās dzīvokļos, kas ir trešais augstākais šādā mājokļa veidā dzīvojošo rādītājs Eiropā (64,4%)³¹. Pētījumā intervētie publiskā sektora pārstāvji nereti norāda, ka, izņemot tādas lielās pilsētās kā Rīga, Jelgava, Daugavpils, kurās lielāko daļu dzīvojamā fondu veido tieši daudzdzīvokļu mājas, romiem vairāk raksturīga ir dzīvošana nelielās dzīvokļu mājās, un retāk viņi izvēlas

²⁸ Latvijas Republikas tiesībsargs. (2012). *Pārskats par Eiropas Savienības finanšu instrumentu un valsts budžeta līdzekļu izlietojumu romu integrācijai pārskata periodā no 2007. gada – 2012. gadam*, 10.lpp.

²⁹ Piemēram, 2009. gadā īstenotais pētījums “Latvia RAXEN National Focal Point Thematic Study Housing Conditions of Roma and Travellers” un 2003. gadā Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra īstenotais pētījums “Čigānu stāvoklis Latvijā”

³⁰ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. (2012). *Living conditions of the Roma: Substandard housing and health*. Eurofound, 34.–35.lpp., Pieejams: http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2012/02/en/1/EF1202EN.pdf

³¹ Eurostat Statistics Explained. (2015). *Statistika par mājokļiem*. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_statistics/lv#M.C4.81jok.C4.BCa_veids

mitināties lielos daudzdzīvokļu namos (mājā ar 10 un vairāk dzīvokļiem). Latvijā romi dzīvo arī privātās vienģimeņu mājās, sociālajos dzīvokļos, kā arī daļēju ērtību dzīvokļos (ar to saprotot zema labiekārtojuma mājokļus bez kāda no pamata labierīcību veidiem – ūdensvada, tualetes ar ūdens novadi, tualetes vai vannasistabas), un reizēm telpās, kuras nav piemērotas pastāvīgai dzīvei. Pētījumā intervētie speciālisti romu mājokļus raksturo šādi:

“Romi grib dzīvot individuālās mājās, jo viņiem ir šis brīvības gars, un viņi grib sev pagalmiņu, bet pašvaldībai jau nav iespēju ko tādu nodrošināt.” (Pašvaldības darbiniece Pierīgā.)

“Bija mums viena sieviete, kas pieprasīja tikai un vienīgi privātmāju. Un nekur citur nebija gatava iet – esot liela ģimene, un dzīvoklī viņi nevarot, tas traucēšot kaimiņiem.” (Mājokļu speciāliste Latgalē.)

“Viņiem vajag individuālu telpu. Viņi iet cits pie cita, viesojas un čupojas. Tāds kā taboriņš regulāri mājās. Un tur, kur viņi ir sākuši dzīvoties un gājuši, pāri nekas vairs nepaliek.” (Pašvaldības darbiniece Kurzemē.)

Raksturojot mājokļu pieejamību romu tautības iedzīvotājiem, viens no būtiskajiem rādītājiem ir tā īpašumtiesību statuss, proti, vai tas ir privāts, pašvaldības īpašums vai arī tiek izīrēts.

6.1.1.att. Vai mājoklis, kurā jūsu mājsaimniecība dzīvo... ?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: “Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Saskaņā ar romu aptaujas datiem 42,5% mājoklis pieder respondentam vai kādam no māsasaimniecības locekļiem, no kuriem 38,2% tas pilnībā pieder aptaujātajam vai kādam no māsasaimniecības, bet 4,4% vēl aizvien par to tiek maksāts kredīts. Nedaudz mazāk nekā piektdaļa aptaujāto romu (18,6%) mājokli izīrē no cita īpašnieka, **savukārt ievērojama romu daļa mitinās pašvaldības uzturētos mājokļos** – kopumā vairāk nekā trešdaļa aptaujas dalībnieku (**35,6%**), no kuriem 27,9% mājokļos, kas pieder valstij un pašvaldībai un par kuru ir jāmaksā pilna īres maksa, 7,5% dzīvokļos sociālajā mājā, kurā daļēji jāsedz īres maksa, un 0,2% patversmē (sk. 6.1.1. att.). Romu iedzīvotāju mājokļa piederības struktūras salīdzinājumam ar pārējiem Latvijas iedzīvotājiem var izmantot 2011. gadā CSP īstenotās Tautas skaitīšanas datus, kas ir pēdējais apjomīgākais Latvijā īstenotais pētījums par mājokļa apstākļiem. Tautas skaitīšanas datu un romu kvantitatīvās aptaujas rezultātu salīdzinājums liecina, ka **romiem mājoklis privātā īpašumā ir vidēji retāk nekā pārējiem Latvijas iedzīvotājiem** un viņi biežāk izmanto pašvaldības dzīvojamo fondu: Latvijā 2011. gadā privātā īpašumā esošu mājokļu īpatsvars kopējā mājokļu daudzumā bija 58,8%, izīrēti mājokļi tika 12,6%, bet cita mājokļa piederības forma tika norādīta 28,6%³².

Romu aptaujas datu analīze atklāj, ka ir novērojama cieša sakarība starp mājokļa īpašumtiesību statusu (tas ir privāts, tiek īrēts vai ir pašvaldības uzturēts) un māsasaimniecības locekļu ienākumu līmeni – jo augstāki ir ģimenes kopējie ienākumi, jo biežāk mājoklis ir privātīpašumā. Turklāt atšķirības mājokļa piederības struktūrā ir novērojamas arī reģionālā griezumā – gandrīz puse aptaujāto romu Latgales (49,7%) un Zemgales (45,1%) reģionos dzīvo privātajos mājokļos, savukārt Rīgā biežāk nekā vidēji mājokļi tiek izīrēti no privātpersonām (33,2%).

Balstoties uz mājokļu speciālistu un pašvaldības darbinieku intervijās sniegto informāciju, romu mājokļu piederības struktūra vairākās apdzīvotās vietās ir veidojusies vēsturiski. Piemēram, Kuldīgā liela daļa romu mitinās savulaik privatizētos privātos mājokļos, un retāk mājokļi tiek īrēti no citām privātpersonām, jo to īres maksas ir pārāk augstas viņu ienākumu līmenim. Savukārt Jelgavā pēc pašvaldības darbinieku vērtējuma, romi salīdzinājumā ar citiem pilsētas iedzīvotājiem atrodas *“īpaši privilēģētā stāvoklī, jo vairākums romu jau no pirmsākuma dzīvo pašvaldībai piederošos mājokļos, kuri netika nodoti privatizācijai un kurus šobrīd pašvaldība ir spiesta apsaimniekot.”* (Pašvaldības darbiniece Jelgavā.) Rīgā mājokļus romi biežāk īrē, tas ir saistīts ar nepietiekamu sociālo dzīvojamo fondu un augstām īres maksām privātajā sektorā.

Gan speciālistu intervijās, gan romu fokusu grupu diskusijās tika konstatēts, ka **pieeju mājoklim kavē arī tādi subjektīvi faktori kā pašas kopienas prasības pēc noteiktas dzīvesvietas**. Pirmkārt, to nosaka romu tautības iedzīvotāju izteiktā vēlme pēc dzīvesvietas pilsētas vai pašvaldības centrā vai arī tādās vietās, kur jau koncentrējas lielāks romu īpatsvars. To ir norādījuši 10 Sabīlē, Kuldīgā, Valmierā, Kandavā un Jūrmalā

³² HousingEurope. (2015). *The State of Housing in the EU 2015. A Housing Europe Review*. Pieejams: www.housingEurope.eu/resource-468/the-state-of-housing-in-the-eu-2015 (sk. 20.09.2015.)

intervētie publiskā sektora pārstāvji, akcentējot, ka romi vēlas atrasties tuvāk vietām, kur notiek aktīva pilsētas sociālā dzīve un nereti atsakās no labākas kvalitātes piedāvātajiem mājokļiem perifērijās. Tas tiek skaidrots ar romu tautības iedzīvotāju izteikto vēlmi būt notikumu centrā:

“Brīvi dzīvokļi ir pa visu novadu – kad piedāvājam, piedāvājam visus rindā esošos dzīvokļus. Tikai Kandavu vajag! Nedomājiet, ka čigānu dabūs ārā no Kandavas! Pilsēta, burzma, dzīvīgums cits!” (Pašvaldības darbinieks Pierīgā.)

“Kuldīgā īsti nevaram piedāvāt, jo ir pietiekami garas rindas. Varam piedāvāt attālākā Kuldīgas novadā. Bet parasti jau viņi negrib iet prom no Kuldīgas centra [...] Dodu atslēgas, saku – lūdzu, tev dzīvoklis, tikai tas atrodas mazā ciematiņā 20 km no pilsētas. Bet viņi negrib tik tālu doties. Kaut gan tur ir arī bibliotēka, ambulance, veikals, iespēja izglītoties un socializēties. Negrib, un viss.” (Mājokļu speciāliste Kurzemē.)

Otrkārt, **romu mājokļa vietas izvēli reizēm nosaka arī pašu romu savstarpējās attiecības** – nereti vienā apdzīvotā vietā mitinās divas atšķirīgas romu kopienas, un romi, baidoties, ka netiks pieņemti, un vairīdamies no iespējamajiem konfliktiem, atsakās no dzīvošanas šādās apkaimēs. Kāda romu sieviete no Daugavpils, raksturojot pilsētā dzīvojošās dažādās romu kopienas, nepārprotami norāda uz to nespēju savstarpēji sadzīvot: *“Viņi ir melnie, bet mēs taču esam baltie čigāni! Mēs ar viņiem nedzīvojam kopā!”* (Romu fokusu grupu diskusija Daugavpilī.) Arī intervijas ar speciālistiem atklāj, ka, piešķirot pašvaldības dzīvojamo platību, romi mājokļu speciālistiem lūdz respektēt šo atšķirīgo kopienu attiecības. Pētījumā intervētā mājokļu specialiste no Jūrmalas norāda, ka *“tie, kas dzīvo Dubultu galā, noteikti negrib dzīvot Slokas galā. Tur ir cita kompānija, un viņiem ir nesaskaņas”*, savukārt kāds pašvaldības darbinieks no Jēkabpils pilsētā mītošos romus raksturo šādi:

“Mums ir divas kopienas Jēkabpilī, kas savā starpā nesatiek – krievvalodīgie čigāni, kas bāzējas mūsu nelabvēlīgajā rajonā Krustpils pusē, un ir otra ar latvisko ievirzi – un viņi nesatiek savā starpā. Piemēram, ja viņš nāk prasīt dzīvokli no Jēkabpils puses un mēs dodam Madonas ielā, kur ir ne pārāk labi dzīvokļi, viņš neiet uz turieni un saka, ka tur viņu nepieņems un draudēs. Formāli, protams, šāda rīcība nav fiksēta, bet mēs to ļoti labi jūtam.” (Pašvaldības darbinieks Jēkabpilī.)

Lai arī romu tautības iedzīvotājiem ir vairāk raksturīga dzīvošana vienkopus, pētījumā tika identificēti atsevišķi gadījumi, kad romi ir izteikuši vēlmi dzīvot attālināti no savas tautības pārstāvjiem, saistot to ar vēlēšanos “izrauties” no kopienas negatīvās ietekmes un uzsākt pastāvīgu dzīvi. Kāda pašvaldības darbiniece no Limbažiem, raksturojot vienu no vairāk romu apdzīvotajām pilsētas ielām, norāda, ka *“ir ļoti grūti tikt no turienes prom, bet, ja viņiem izdodas tikt no tās ielas prom, viņi ir paši priecīgi”*. (Pašvaldības darbiniece Limbažos.) Grūtības izdarīt izvēli par dzīvesvietas maiņu un nolemt dzīvot šķirti no savas tautības pārstāvjiem akcentē arī Rīgas sociālā dienesta darbiniece: *“Viņa atnāca pie mums uz sociālo dienestu un teica, ka negrib nodarboties ar māsas biznesu –*

ar narkotikām –, ka viņai ir mazs bērniņš un viņai rūp sava bērna liktenis, un ka viņa vēlas citu dzīvesvietu. Un viņa ļoti labi apzinājās, ka tiks izslēgta no ģimenes.” (Sociālā darbiniece Rīgā.)

6.2. Iespēja īrēt vai iegādāties mājokli

Gandrīzi visi pētījumā intervētie mājokļu speciālisti un daži sociālo dienestu darbinieki (kopumā 15) akcentē, ka romu kopiena mājokļu pieejamības kontekstā nav aplūkojama kā vienots veselums, norādot, ka mājokļa nodrošinājums lielākoties par problemātisku ir uzskatāms tieši trūcīgo romu tautības iedzīvotāju vidū, – pēc speciālistu aplēsēm grūtības ar mājokļa pieejamību un tā kvalitatīvu nodrošinājumu ir vidēji 75% – 80% Latvijā dzīvojošo romu tautības ģimeņu, kas galvenokārt ir skaidrojams ar zemo un neregulāro romu nodarbinātību un nepietiekamu ienākumu, un materiālo resursu trūkumu:

“Ne jau visiem ir problēmas ar dzīvošanu. Ir mums bagāti un pat ļoti bagāti romi, kas dzīvo lepnās privātmājās un nekad nav bijuši sociālā dienesta pārraudzības lokā. Bet tomēr vairākumam romu ir grūtības nodrošināt mājokli. Es teiktu, ka tādi ir vismaz 75% no mūsu novada romiem.” (Mājokļu speciāliste Kurzemē.)

“Viss ir savā starpā ļoti saistīts – izglītības nav, līdz ar to arī nav darba un līdzekļu, par ko uzturēt dzīvokli, un nākas dzīvot lētākos un apšaubāmas kvalitātes mājokļos bez labierīcībām. Un tādu romu vidū ir daudz – vairums, kādi 80% no visiem, kuri cīnās un nespēj nomaksāt komunālos maksājumus.” (Sociālā dienesta darbiniece Zemgalē.)

Arī romu aptaujas rezultāti liecina, ka viens no būtiskākajiem šķēršļiem mājokļa pieejamības nodrošināšanā ir nepietiekamie ienākumi. Lai arī romu kvantitatīvajā aptaujā netika atsevišķi iekļauts jautājums par mājokļa uzturēšanas izdevumiem un tā nesniedz ieskatu par faktiski atvēlētajiem līdzekļiem mājokļa izdevumu segšanai, tomēr, aplūkojot pētījumā aptaujāto romu mājsaimniecību ģimeņu ienākumu sadalījuma struktūru, ir secināms, ka **lielai daļai romu mājokļa uzturēšanas iespējas ir ierobežotas**, – atbilstoši romu aptaujas datiem 35,6% vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī ir līdz 60 EUR, 33% no 60–136 EUR un tikai 14,2% – vairāk par 137 EUR; vairāk nekā pusei aptaujāto romu (53,7%) ir piešķirts maznodrošinātās vai trūcīgās personas statuss. Saskaņā ar CSP ikgadēji īstenotā pētījuma par ienākumu statistikas jautājumiem „Statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem” (*EU Statistics on Income and Living Conditions* – saīsināti EU-SILC³³) datiem 2014. gadā vidēji viena mājsaimniecība par mājokļa

³³ Centrālā statistiskās pārvalde. (2015). *Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2014. gadā. Statistikas datu krājums*. Rīga. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_14_ienakumi_un_dzives_apstakli_latvija_2014_15_00_lv_en.pdf

uzturēšanu Latvijā tērēja 138 EUR mēnesī³⁴ – balstoties uz šī pētījuma un romu aptaujā iegūtajiem datiem par ģimenes vidējiem ienākumiem, var secināt, ka vairākam romu māsaimniecību nepieciešamības gadījumā ir grūtības mēnesī atvēlēt šāda apjoma summu esošā mājokļa uzturēšanai, tas attiecīgi liedz iespēju nodrošināt sadzīves apstākļus izvēlētajā mājoklī atbilstoši vajadzībām un vēlmēm. Arī 15 pētījumā intervētie publiskā sektora pārstāvji ir norādījuši, ka **zemie un neregulārie ienākumi ir viens no būtiskākajiem mājokļa pieejamību ierobežojošiem faktoriem**, un tādēļ biežāk romi izvēlas lētākus mājokļus bez labierīcībām un vidēji biežāk nekā citi Latvijas iedzīvotāji dzīvo pašvaldībai piederošos īpašumos un sociālajos mājokļos:

“Ziniet, viņi parasti lētāko variantu meklē, piemēram, sociālos dzīvokļus, vai izmanto radniecību, mantojumu. Reti, bet gadās, ka arī nopērk kādas lētas mājas. Laikam pirms diviem gadiem bija pēdējais pirkšanas gadījums.” (Pašvaldības darbinieks Latgalē.)

“Viņi negrib jaunās mājas. Izvēlas labāk āra tualeti nekā jauno māju. Devām vienai ģimenei atslēgu dzīvoklim ar labiekārtotu tualeti un vannasistabu, bet viņi atteicās, jo baidījās, ka būs par dārgu.” (Mājokļu speciāliste Kurzemē.)

“Romi dzīvo sliktāk salīdzinājumā ar pārējiem Ventspils iedzīvotājiem. Viņi reti dzīvo labiekārtotos dzīvokļos, jo viņu ienākumi ir sezonāli – kad iet ogās, viņi ir bagātāki un pērk dārglietas, kuras pēc tam var ieķīlāt un nopārdot. Bet tā viņi dzīvo mājokļos bez ērtībām vai daļējām ērtībām.” (Mājokļu speciāliste Kurzemē.)

Speciālistu pausto viedoklis apstiprina arī kāds romu fokusu grupu diskusijas dalībnieks no Tukuma, norādot, ka *“no privātā jau tā īres maksa ir milzīga. Un vēl jau par elektrību jāmaksā. Mums jau nemaz nav tik daudz, tāpēc labāk dzīvojam tā. [...] Ir jau grūti nest to ūdeni. Ziemā pavisam traki, kad aizsals ūdens. Un neviens mums nepalīdz. Bet naudiņas mums nav labākam dzīvoklītim”*.

Pētījums atklāj, ka būtisks mājokļa pieejamību ierobežojošs faktors ir **sabiedrībā pastāvošie aizspriedumi par romiem kā nevēlamiem īrniekiem un kaimiņiem**, uz ko uzmanību vērš ne tikai intervētie speciālisti, bet arī paši romi fokusu grupu diskusijās, norādot, ka sabiedrībā pastāv stingri iesakņojušies priekšstatī par romiem kā sociālo grupu, kas dzīvo nabadzīgi, izturas nesaudzīgi pret citu īpašumu, piekopj dzīvesveidu, kas neatbilst sabiedrībā pieņemtajām uzvedības normām, ar saviem ikdienas paradumiem traucē kaimiņus. Kopumā 13 pētījumā intervētie speciālisti, kā arī kāds romu fokusu grupas dalībnieks ir norādījuši, ka šie stereotipi ierobežo romu piekļuvi privātajam īres sektoram:

³⁴ Centrālā statistikas pārvalde. (04.03.2015). *Māsaimniecības mājokļa uzturēšanai vidēji tērē 138 eiro mēnesī*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/majsaimniecibas-majokla-uzturesanai-videji-tere-138-eiro-menesi-41763.html>

“Cilvēki ne īpaši vēlas izīrēt dzīvokļus romu tautības pārstāvjiem, jo ir stereotipi un iedomas, ka būs problēmas, un līdz ar to sanāk tā, ka romu tautības iedzīvotāji ir uz ielas. Un ir tā, ka citreiz viņi pat ir gatavi maksāt par dzīvokli, bet tā dēļ, ka nav, ko īrēt, paliek uz ielas.” (Pašvaldības darbiniece Kurzemē.)

“Ar romiem ir sarežģītāk atrast to, kas izīrēs. Dažreiz ir klusie telefoni un sabiedrībā pastāv stereotipi. Tukums ir mazs, un gadās, ka tā ģimene ir kaut ko pastrādājusi, un tad tas plekītis velkas līdzī un dzīvokli atrast ir ļoti grūti.” (Sociālā darbiniece Pierīgā.)

“Negrib mums neviens izīrēt. Kā uzzina mūsu uzvārdu vai ierauga mūs, tā izrādās, ka dzīvoklis ir jau citam izīrēts. Kā tad! Viņi vienkārši negrib mums dot!” (Romu fokusu grupu diskusija Tukumā.)

Piekļuvi mājoklim nereti kavē arī pašu **romu neprasme to atrast un pilnvērtīgi izmantot pieejamos informācijas veidus**, kas ir saistīti ar samērā zemu romu tautības iedzīvotāju izglītības līmeni un bieži pat lasītprasmes trūkumu (saskaņā ar kvantitatīvās aptaujas rezultātiem 48,9% respondentu izglītība ir zemāka par pamatskolu, 34% ir pamatzglītība un 17,2% augstāka par pamatskolu), zemajām datorlietošanas prasmēm un ierobežoto piekļuvi internetam. Tas liedz iespēju izmantot tradicionālos īres mājokļu meklēšanas veidus un būtiski sašaurina mājokļa atrašanas iespējas. Palīdzība tādos gadījumos tiek lūgta kādai no romu uzticības personām – vietējai autoritātei vai romu mediatoram, nereti arī sociālo dienestu darbiniekiem vai atsevišķās pašvaldībās mājokļu speciālistiem, tā radot papildu slodzi pašvaldību darbiniekiem viņu problēmsituāciju risināšanā. Problemātiska situācija ir Rīgā, kur mājokļu speciālisti ir novērojuši, ka šādos gadījumos romu tautības iedzīvotājiem nereti nav, kur vērsties pēc palīdzības – intervētie speciālisti augstu vērtē tāda cilvēka nepieciešamību pašvaldībā, kas attīstītu romu mājokļa meklēšanas prasmes un palīdzētu risināt ar mājokļa nodrošinājumu saistītas problēmsituācijas.

Svarīgs mājokļa pieejamību raksturojošs rādītājs ir arī tā iegādāšanās iespējas. Tā kā Latvijā netiek regulāri (ik gadu) apkopoti dati par mājokļu īpašnieku sociālo un etnisko piederību un viņiem piederošo mājokļu skaitu un saimniecības lielumu, kā arī iegādāto mājokļu daudzumu, ieskatu var sniegt dati par patlaban dzīvojošo skaitu mājokļos, par kuriem tiek maksāts hipotekārais kredīts vai aizdevums, pieņemot, ka daļa mājokļu tiek iegādāti tieši ar bankas aizdevuma palīdzību. Romu kvantitatīvās aptaujas rezultātu analīze liecina, ka **4,4% aptaujāto romu dzīvo mājokļos, kurš pieder viņam pašam vai kādam citam mājāsaimniecības loceklim un par kuru vēl aizvien tiek maksāts kredīts, kas ir retāk nekā vidēji Latvijā** – saskaņā ar CSP īstenotā pētījuma EU-SILC datiem 2014. gadā 9,4% Latvijas iedzīvotāju dzīvoja mājokļos, par kuriem tiek maksāts hipotekārais kredīts vai aizdevums³⁵. Būtiskākais iemesls, kāpēc romi

³⁵ Eurostat Statistics Explained. (2015). *Statistika par mājokļiem*. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_statistics/lv

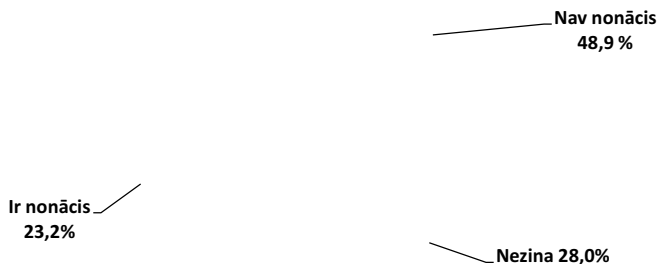
vidēji retāk nekā citi ir izmantojuši mājokļa kreditēšanas iespējas, ir saistīts ar samērā zemiem un neregulāriem šīs etniskās grupas ienākumiem un arī finanšu iekrājumu neesamību, kas liedz iespēju ne tikai iegādāties īpašumu, bet arī izveidot pirmās iemaksas uzkrājumu mājokļa kreditēšanas gadījumā (tikai 9,4% pētījumā aptaujāto romu ir uzkrājumi neparedzētiem tēriņiem, kas būtu lielāki par 250 EUR). Arī 2015. gadā realizēto valsts atbalsta programmu ģimenēm ar bērniem pirmā mājokļa iegādei ("Mājokļu galvojuma programma")³⁶, kas paredz pirmās iemaksas aizdevuma galvojumu, vairākums romu ģimeņu ar bērniem nevar izmantot, jo lielākajai daļai to nav iespēja veikt noteikto minimālo iemaksu no pieprasītā bankas aizdevuma mājoklim. Otrkārt, pašu romu vidū ir novērojama izteikta neuzticība banku sniegtajiem pakalpojumiem un nevēlēšanās uzņemties kredītsaistības. Fokusu grupu diskusijās ar romiem izskanēja izteikti noraidošs viedoklis par iespēju iegādāties mājokli ar bankas aizdevuma palīdzību: *"Tikai ne bankas kredītu", "No tā mēs mūkam kā velns no krusta!"* vai *"Mēs parādos negribam! Čigāns parādos nepaliek!"* (romu fokusu grupu diskusijas Tukumā un Krāslavā), kas galvenokārt ir skaidrojams ar romu tradīcijām un dzīves uztveri – dzīvošanu vienai dienai.

Interesantu aspektu atklāj romu kvantitatīvās aptaujas rezultāti – romiem aptaujā tika lūgts precizēt, vai viņi paši vai viņu tuvi ģimenes cilvēki ir nonākuši situācijās, kad romiem viņu tautības dēļ nav iespējams saņemt kredītu bankās un iegādāties preces līzīngā. Lai arī puse aptaujas dalībnieku norādīja, ka nav saskārušies ar šādu situāciju, gandrīz **ceturtdaļa (23,2%) aptaujāto romu atzina, ka paši vai kāds cits ģimenes loceklis ir nonākuši situācijā, kad romiem tautības dēļ nav bijis iespējams saņemt kredītu bankā vai preces līzīngā** (sk. 6.2.1. att.). Tomēr šie dati būtu jāvērtē piesardzīgi, jo tie raksturo romu subjektīvās sajūtas par finanšu pakalpojuma nesaņemšanas iemeslu, kura pamats, iespējams, ir nevis diskriminācija uz etniskās piederības pamata, bet gan lielas daļas romu tautības iedzīvotāju finansiālā nespēja, proti, zemie un neregulārie ienākumi un uzkrājumu neesamība.

³⁶Detalizētu informāciju par Mājokļu galvojuma programmu skatīt: http://www.hipo.lv/lv/attistibas_programmas/majoklu_galvojumu_programma

6.2.1.att. Sakiet, lūdzu, vai jūs pats /-ti vai jūsu tuvākie ģimenes locekļi beidzamo triju gadu laikā esat bijis nonācis situācijā, kad romiem/ čigāniem tautības dēļ nav iespējas SAŅEMT KREDĪTU bankās vai IEGĀDĀTIES PRECES līzingā?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Pētījuma datu analīze atklāj, ka **daļai romu ir zemas mājokļu apsaimniekošanas prasmes**, no vienas puses, tas ir saistīts ar viņu samērā zemo izglītības līmeni un neprasmī rīkoties ar finanšu resursiem, no otras puses, ar romu dzīves uztveri – dzīvošanu vienai dienai, nedomājot ilgtermiņā. Tā kāds no intervētajiem Ventspils pilsētas publiskā sektora darbiniekiem norādījis, ka *"romi par nākotni nedomā, bet gaida palīdzību no pašvaldības. Kad stāstām, no kā veidojas budžets, no kā varam palīdzēt, viņi nesaprot un saka, lai tik iedod dzīvokli"*. Liela daļa mājokļu speciālistu (kopā 8) par problemātisku uzskata tieši pašu romu tautības iedzīvotāju attieksmi par mājokļa uzturēšanas nepieciešamību – romiem nereti trūkst apzinīguma un izpratnes par komunālo pakalpojumu maksāšanas nepieciešamību, un šādi mājokļa uzturēšanas izdevumi tiek uzskatīti par *"liekiem tēriņiem"*:

"Vispār reti kura romu ģimene uzskata, ka par komunālajiem pakalpojumiem ir jāmaksā. Viņiem vienkārši nav saprašanas, ka par kaut ko ir jāmaksā. Jā, atslēdz elektrību, un tad viņi nāk un stāsta, ka mājās nav elektrības un bērns nevar pamācīties. Un sociālajam dienestam nekas neatliek, kā meklēt kaut kādu naudu un šo ģimeni uzturēt." (Sociālā dienesta darbinieks Latgalē.)

"Ļoti bieži ir tie, kuri ir saņēmuši dzīvokli, un viņiem ir ģimenes pieaugums, viņi nāk un prasa, ka viņiem vajag kaut ko lielāku. Bet tad tu sāc runāt un atver viņu vēsturi, tad tu redzi, ka netiek maksāts par šo dzīvojamo platību. Nemaksāšana vairāk ir attieksmes jautājums, tāda ir viņu apziņa." (Mājokļu speciāliste Pierīgā.)

Īpašu uzmanību komunālo pakalpojumu nemaksāšanas problemātikai ir pievērsusi Jelgavas pilsētas pašvaldība, izvirzot uzdevumu veidot romu vidū izpratni un izglītēt viņus par nepieciešamību norēķināties par saņemtajiem pakalpojumiem – ūdeni, siltumu, elektrību, mājokļa īri, *"lai cilvēkiem veidotos apzinīgums un izpratne par to,*

kāpēc tas ir jādara” (politikas veidotāja Jelgavā), uzsverot dialoga ar kopienu veidošanas nepieciešamību un iesaistot aktīvākos romu kopienas pārstāvjus pārvaldībā:

“Jāsaka, ka mums Jelgavā tas rezultāts ir kaut necik labāks nekā citām pašvaldībām tāpēc, ka mums ar kopienu ir dialogs jau desmit gadu garumā. Nepārtraukti. Haralds Didžus [autoru piebilde – aktīvs romu kopienas pārstāvis Jelgavā] ir iekļauts arī administratīvajā komisijā tieši tāpēc, ka viņš vislabāk zina informāciju par ģimenēm, kas nav pieejama citām institūcijām. Tieši tāpēc, lai veidotos šis dialogs.” (Pašvaldības darbiniece Zemgalē.)

6.3. Sociālo mājokļu pieejamība

Viens no pašvaldību nodrošinātajiem palīdzības veidiem mājokļu jautājumu risināšanā ir mājokļu nodrošinājums, sniedzot iespēju īrēt pašvaldībai piederošu dzīvojamo platību vai sociālo mājokli (uz laiku līdz sešiem mēnešiem), kā arī īslaicīgu patvērumu patversmē. Šādas palīdzības nodrošināšana mājokļu jomā ir īpaši aktuāla krīzes situācijās nonākušām ģimenēm – kuras ir bez darba un nespēj nodrošināt pamatvajadzības, to skaitā mājokli –, kā arī sociāli neaizsargātām iedzīvotāju grupām. Tā kā līdz šim īstenotie pētījumi, kā arī romu kvantitatīvās aptaujas dati liecina, ka liela daļa romu tautības iedzīvotāju Latvijā ir uzskatāmi par nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautu iedzīvotāju grupu, kā arī viņiem retāk īpašumā ir mājoklis, tad nereti vienīgā iespēja romiem ir cerēt uz pašvaldības sniegtu atbalstu, kas ir tiesīga piešķirt dzīvesvietu sociālajās dzīvojamajās mājās.

Latvijā sociālie mājokļi (ar sociālo mājokli saprotot sociālos dzīvokļus un sociālās dzīvojamās mājas) tiek izīrēti, izmantojot tā dēvēto ierobežojošo pieeju, kur sociālie mājokļi tiek piešķirti sociāli maznodrošinātām un sociāli mazaizsargātām un atstumtām personām, stingri nosakot personu kategorijas, kurām tie tiek izīrēti. Sociālo mājokļu izīrēšanas kārtību nosaka likums “Par sociālajiem dzīvokļiem un sociālajām dzīvojamām mājām”, kā arī pašvaldību saistošie noteikumi, kas nosaka personu kategorijas, kurām ir tiesības īrēt sociālo dzīvokli, – visbiežāk tās ir maznodrošinātas vai trūcīgas ģimenes, personas ar invaliditāti, vecāka gada gājuma cilvēki un daudz bērnu ģimenes. Nevienā no pašvaldību saistošajiem noteikumiem **romi netiek izdalīti kā atsevišķa personu kategorija, kurai ir tiesības īrēt sociālo mājokli un tas tiek piešķirts vispārējā kārtībā**, tādējādi formāli nodrošinot nediskriminējošu piekļuvi sociālajam mājoklim:

“Neviens normatīvais akts neparedz šķirot personas pēc nacionalitātes. Līdz ar to visi ir vienādi normatīvo aktu priekšā – visas tautības un jebkura vecuma. Likums paredz citas kategorijas, kuras ir prioritāras uz dzīvokļa piešķiršanu, – invalīdi, pensionāri un daudz bērnu ģimenes – un jāsaka, ka romi biežāk nekā citi iekļaujas kādā no šīm kategorijām.” (Mājokļu speciāliste Latgalē.)

“Viņi [romi] tiek iekļauti kopējā rindā un, ja ir vērtējami kā ārkārtas situācija, kuriem ir jāpiešķir ārkārtas kārtā, tad tiek iekļauti atkal gaidīšanas rindā kopā ar visiem. Netiek vērtēti pēc sejas, bet pēc situācijas.” (Sociālā darbiniece Pierīgā.)

Lai arī pašvaldību darbinieki neapkopo datus par piešķirto sociālo mājokļu personu etnisko piederību un nav iespējams noteikt precīzu romu skaitu, kas dzīvo mājās, kuras apsaimnieko pašvaldība, pētījuma rezultāti liecina, ka **romi vidēji biežāk nekā citi iedzīvotāji izmanto iespēju mitināties sociālajos mājokļos, kā arī dzīvo pašvaldībai piederošā īpašumā**. Saskaņā ar romu kvantitatīvās aptaujas datiem 35,6% aptaujāto romu dzīvo pašvaldību uzturētos mājokļos (7,5% sociālajā mājā, kur daļēji jāmaksā īre, 27,3% mājoklī, kas pieder valstij vai pašvaldībai, par kuru jāmaksā pilna īre, un 0,2% patversmē; Latvijā saskaņā ar 2011. gadā CSP īstenotās Tautas skaitīšanas datiem citu mājokļa formu, izņemot privātīpašumu un mājokļa izīrēšanu no privātpersonām, norādījuši 28,6% iedzīvotāju³⁷). Šāds liels pašvaldības uzturētos mājokļos dzīvojošo romu īpatsvars ir skaidrojams, pirmkārt, ar romu kā maznodrošināto personu lielāku īpatsvaru salīdzinājumā ar citām etniskajām grupām Latvijā, un, otrkārt, kā atzīmējuši vairāki intervētie mājokļu speciālisti (kopā 6), romi vidēji biežāk nekā pārējās etniskās grupas Latvijā atbilst noteiktajām personu kategorijām, kurām ir tiesības pretendēt uz palīdzību mājokļu jautājumu risināšanā, proti, tās ir maznodrošinātas ģimenes ar maziem bērniem, arī invalīdi.

Viens no pētījumā identificētajiem šķēršļiem, kas kavē piekļuvi sociālajam mājoklim, ir **pretendenta neatbilstība pašvaldības noteiktajiem pamatnosacījumiem palīdzības saņemšanai**. Pretendentam uz sociālo mājokli jāatbilst sociāli maznodrošinātas vai trūcīgas personas statusam. Trūcīgas ģimenes statusu var iegūt personas, kas atbilst MK noteikumu Nr. 299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” prasībām, savukārt maznodrošinātās personas statusa piešķiršanas kārtību nosaka katras pašvaldības izstrādātie saistošie noteikumi, kas, pirmkārt, nosaka atšķirīgu ienākumu līmeni personai, kura pretendē uz maznodrošinātas ģimenes statusu, un, otrkārt, pašvaldību ietvaros atšķirīgi tiek vērtēts personai piederošais īpašums. Pētījumā vairākkārt tika konstatēti gadījumi, kad mazvērtīgs īpašums, kā arī pašu romu neapdomība, nesakārtojot ar īpašumu saistītas formalitātes, ir liegusi iespēju iegūt maznodrošinātas personas statusu, lai pēc tam pretendētu uz pašvaldības sniegtu palīdzību mājokļa jomā un sociālo dzīvokli. Piemēram, kāda Zemgalē dzīvojoša romu tautības sieviete nespēj leģitīmi iegūt maznodrošinātas personas statusu, jo uz viņas vārda ir reģistrēts viņai faktiski nepiederošs īpašums – savulaik, izpalīdzējama kādam citam romam, sieviete uz sava vārda ir reģistrējusi piecas automašīnas, pati viņas tās nekad nav lietojusi, bet šobrīd no uzskaites noņemt nevar, jo viņas rīcībā nav ne automašīnu dokumentu, ne to numuru zīmju. Pētnieki arī saskārās ar situāciju, kad finansiāli mazvērtīga īpašuma dēļ vientuļš romu pensionārs nevar saņemt dzīvokļa pabalstu – tā kāda Kurzemes mazpilsētā dzīvojoša sieviete izvēlējās savu īpašumu atdāvināt pašvaldībai, jo tā sliktā stāvokļa dēļ tas vairs nebija apdzīvojams un arī pārdot to neizdevās, tā kā formāli īpašums sievietei piederēja, pašvaldības saistošie noteikumi

³⁷ HousingEurope. (2015). *The State of Housing in the EU 2015. A Housing Europe Review*. Pieejams: www.housingeurope.eu/resource-468/the-state-of-housing-in-the-eu-2015 (sk. 20.09.2015.)

neparedzēja piešķirt maznodrošinātās personas statusu, kas attiecīgi arī liedza saņemt no pašvaldības palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā.

Intervētie speciālisti ir saskārušies arī ar situācijām, kad **romu tautības iedzīvotāji neizprot pašvaldību noteikto dzīvokļu piešķiršanas kārtību un nav ieinteresēti kārtot formalitātes**, it īpaši maznodrošinātās personas statusu. Dažkārt romiem trūkst uzņēmības un disciplīnas, kā arī ir raksturīga izvairīšanās no birokrātisku jautājumu risināšanas:

“Šādos gadījumos romi aizbaidinās ar to, ka viņi neko nesaprot un ka viņi nemāk rakstīt, un viņiem tāpat viss pienākas.” (Pašvaldības darbinieks Kurzemē.)

“Viņiem no savas puses ir jāveic kādi pienākumi, lai varētu tikt izskatīts jautājums par viņu uzņemšanu rindā, – jāvēršas Labklājības pārvaldē un jānokārto maznodrošinātās vai trūcīgās personas statuss, un ar to arī sākas problēmas. Citi negrib, citi nespēj, citi nemāk un nekārto šos jautājumus. Atnāk, uzraksta iesniegumu, un ar to arī viss beidzas. Otra problēma ir tad, kad viņi ir izgājuši šo dokumentācijas procesu un dzīvoklis ir piešķirts, viņi nekārto tālāk formalitātes no savas puses. Sociālais dzīvoklis ir piešķirts uz laiku līdz sešiem mēnešiem, un tad atkal ir jākārt maznodrošinātā statuss, un uz to iestājas “bremze”. Apmēram 70% ir tādi, kas nekārto savas saistības.” (Pašvaldības darbiniece Pierīgā.)

Nereti pieejamību sociālajam dzīvojamajam fondam liedz **neatbilstība konkrētajā pašvaldībā noteiktajai iedzīvotāju kategorijai, kurai ir tiesības pretendēt uz pašvaldības dzīvokļiem vai sociālajiem mājokļiem**, kā arī ne vienmēr pretendents ir deklarējis dzīvesvietu attiecīgajā pašvaldības teritorijā pašvaldības saistošajos noteikumos noteiktajā ilgumā. Noteiktais dzīvesvietas deklarēšanas termiņš attiecīgās pašvaldības teritorijā dažādās pašvaldībās ir atšķirīgs, piemēram, Rīgā un Daugavpilī ir jābūt deklarētam vismaz 10 gadus, Jelgavā – piecus, bet Jēkabpilī deklarēšanās termiņš nav noteikts. Tādējādi tie romi, kuri nedzīvo vienā vietā un bieži pārdeklarē savu dzīvesvietu, nevar pretendēt uz pašvaldību sociālajiem dzīvokļiem. Kāda no Rīgas pašvaldības darbiniecēm norāda, ka *“problemātiska dzīvesvietas deklarēšana ir tiem, kas izīrē mājokļus no privātpersonām, jo nereti mājokļa īpašnieks ir aizliedzis deklarēties attiecīgajā dzīvesvietā”* – ar šādu problēmu biežāk saskaras tieši Rīgā dzīvojošie romi. Savukārt mājokļu speciāliste no Daugavpils uzsver, ka viņu pilsētā būtiskākā problēma ir romu nesavlaicīga deklarēšanās: *“Ir mums ļoti daudz tādu, kas dzīvo te jau gadu desmitiem, bet nav sakārtojuši formalitātes, nav deklarējušies un nevaram iekļaut rindā. Šodien pat vairāk atsakām, nevis apmierinām. Trūkst to nosacījumu, un atsakām.”* (Mājokļu speciāliste Latgalē.)

Tomēr **par būtiskāko kavējošo šķērslī sociālo mājokļu pieejamībā ir uzskatāms nepietiekamais un novecojušais sociālais dzīvojamais fonds** – mājokļi ir zemas kvalitātes un netiek atjaunoti. Sociālā dzīvojamā fonda īpatsvars no kopējā dzīvojamā fonda ir neliels, un pašvaldības ne vienmēr spēj nodrošināt sociālo dzīvokli visiem, kas ir iekļauti tā gaidīšanas rindā. Uz to uzmanību vērš vairāki intervētie speciālisti (kopā 11),

norādot, ka rindas uz sociālo dzīvokli ir garas – Rīgā gaidīšanas ilgums sasniedz pat vairākus gadus, arī citās pašvaldībās iespējas ir ierobežotas:

“Mums ir ļoti mazs dzīvojamais fonds – uzreiz nodrošināt vispār neesam spējīgi – tikai tad, ja atbrīvojas kāds dzīvoklis, kas nebija privatizēts – ja pēdējais īrnieks nomirst vai ir bijis tiesas spriedums par izlikšanu.” (Mājokļu speciāliste Latgalē.)

“Rīgā dzīvokli dabūt ir bezcerīgi! Mums gadiem cilvēki stāv rindā! Lai arī ceļ sociālos mājokļus un sociālais fonds tiek papildināts ar jauniem dzīvokļiem, šobrīd nevar apmierināt visu pieprasījumu. Rindas ir ļoti garas un virzās uz priekšu ļoti lēni.” (Sociālā dienesta darbiniece Rīgā.)

Saskaņā ar normatīvo regulējumu jautājumu par sociālo dzīvokļu un sociālo dzīvojamo māju veidošanu izlemj pašvaldība, ņemot vērā tās teritorijā dzīvojošo sociāli maznodrošināto un sociāli mazaizsargāto personu pieprasījumu, kā arī pašvaldības iespējas. Tomēr **ierobežotā finansējuma dēļ pašvaldībām nav iespējams paplašināt sociālo dzīvojamo fondu**, tikai Rīgas pašvaldība beidzamo gadu laikā ir īstenojusi vairāku sociālo māju būvniecību. Līdzīga situācija ir ar sociālā dzīvojamā fonda atjaunošanu – lai arī atsevišķās pašvaldībās ir veikta sociālo māju renovācija, tomēr kopumā Latvijā **sociālais dzīvojamais fonds ir novecojis un mājokļi ir zemas kvalitātes un netiek atjaunoti**. Seši no intervētajiem nevalstisko organizāciju un publiskā sektora pārstāvjiem atklāj, ka pašvaldības nereti piedāvā īres dzīvokļus, kas nav piemēroti dzīvošanai un tikai formāli atbilst likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 16. pantā noteiktajiem dzīvošanai derīgas telpas kritērijiem (tā ir apgaismojama, apkurināma telpa, kas piemērota ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojumam un atbilst MK noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām). Intervētie speciālisti un romi norāda, ka tiek izīrētas tādas pašvaldības dzīvojamās platības un sociālās mājas, kuras nav piemērotas dzīvošanai un kurās nav nodrošinātas elementāras pamatvajadzības vai kuras prasa lielus kapitālieguldījumus, kas, ņemot vērā maznodrošināto personu ierobežotos finanšu līdzekļus šādu remontdarbu veikšanai, tiem nav. Arī paši romi fokusu grupu diskusijās neslēpj neapmierinātību par pašvaldības piešķirto mājokļu kvalitāti. Kāds romu jauniešs no Talsiem pašvaldības piešķirto mājokli vērtē ļoti kritiski: *“Sienas nolupušas, ūdens nav, logam šķirbas, un grīda auksta. Nu, kā lai es te savu divus gadus veco bērnu laižu uz grīdas? Labi, ka vismaz krāsniņa ierīkota. Redzēs, kā būs ziemā.”* Pētījumā tika identificēta arī situācija, kad pašvaldība dzīvojamo platību tās pieprasītājam ir piešķirusi formāli, neiedziļinoties konkrētajā lietā un neizvērtējot bērnu pieeju izglītības un pirmsskolas izglītības iestādēm un to atrašanos sasniedzamā attālumā, tādējādi būtiski ierobežojot izglītības ieguves iespējas: *“Piešķīra ģimenītei dzīvokli 10 kilometrus aiz pilsētas – vairāki kilometri vēl aiz Pastendes. Bet tur jau nav bērnudārza! Rudenī jālaiž bērns dārziņā, bet nevar jau to izdarīt! Solīja, ka meklēsot darbu, krāšot naudu mašīnai, lai var izvadāt. Bet nezinu gan, vai tas viņiem sanāks.”* (Romu līderis Kurzemē.)

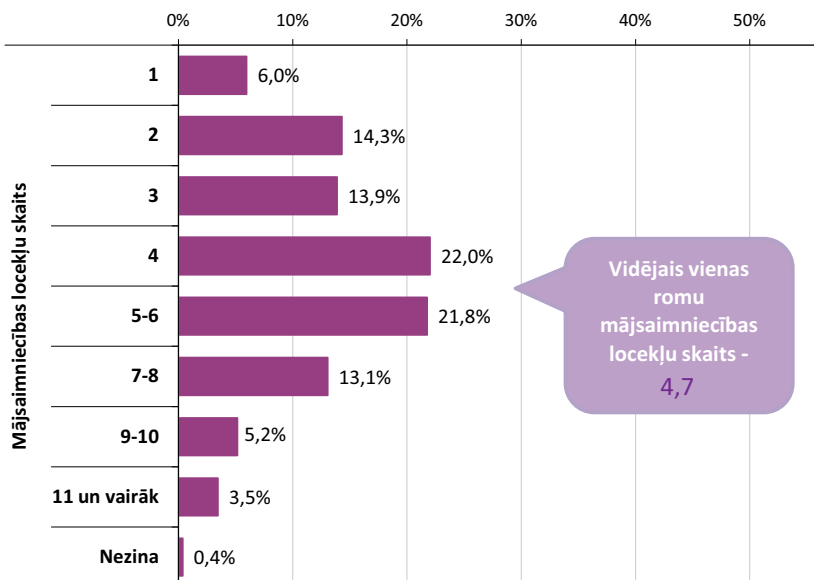
6.4. Mājokļu kvalitātes vērtējums

Mājokļa nodrošinājumā viens no būtiskajiem aspektiem ir tā kvalitāte, kuru raksturo, pirmkārt, tā *pietiekamība*, ar to saprotot pietiekamas dzīvojamās platības nodrošinājumu, otrkārt, tā *piemērotība dzīvošanai*, kas atspoguļo tādus sadzīves apstākļus raksturojošus aspektus kā mājokļa fiziskais nolietojums, tā labiekārtotība un pieeja komunālajiem pakalpojumiem.

Novērtējot dzīves apstākļu kvalitāti mājoklī, būtisks faktors ir pietiekama dzīvojamā platība. Saskaņā ar CSP īstenotā pētījuma EU-SILC datiem 2014. gadā vidējais vienas mājsaimniecības locekļu skaits Latvijā bija 2,4³⁸, savukārt romu aptaujas datu analīze liecina, ka **vidēji vienā romu ģimenē dzīvo uz pusi vairāk cilvēku (4,71) – tipiski tā ir 4–6 cilvēku liela ģimene, un vismaz piektdaļa dzīvo mājsaimniecībās, kurās zem viena jumta mīt trīs vai pat vairāk paaudžu**, kas liecina par iespējamu šo mājokļu pārapspiedošību. Jānorāda, ka pretstatā tradicionālai Latvijas mājsaimniecībai, kuras lielums parasti ir viena vai divas personas, romu vidū necīgs ir vienas personas mājsaimniecību skaits – tikai 6%.

6.4.1.att. Cik cilvēku kopā ar jums dzīvo jūsu mājoklī (dzīvoklī/ mājā)?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Fakti" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Saskaņā ar romu aptaujas datiem vislielākās mājsaimniecības ir Latgalē – vidēji 5,71, un Pierīgā – vidēji 5,40 mājsaimniecības locekļi vienā mājoklī. Mazākas ģimenes

³⁸ Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2014. gadā. Statistikas datu krājums*. Rīga.

ir Kurzemē un Rīgā, kurās vienā mājsaimniecībā dzīvo vidēji 4,27 un 4,31 personas. Vidzemē vienā mājoklī vidēji dzīvo 4,42, bet Zemgalē 4,44 mājsaimniecības locekļi.

Arī kvantitatīvās aptaujas rezultāti par romu izjūtām par mājokļa pietiekamību atklāj, ka trešdaļa (33,1%) aptaujāto uzskata, ka viņu mājoklī ir pārāk maz vietas un valda saspīestība – biežāk nekā vidēji to ir minējuši romi reproduktīvajā vecumā (20–49 gadi), kas ir saistīts ar bērnu un mazbērnu esamību mājsaimniecībā, kā arī romi ar ļoti zemiem ienākumiem, kas liecina, ka mājsaimniecības materiālajai nodrošinātībai ir būtiska saistība ar mājokļa pārapspīestības iespējamību. Lai arī pētījumā netika padziļināti pētīta pārapspīestība mājokļa ietekme uz indivīdu, divi pētījumā intervētie speciālisti ir vērsuši uzmanību, ka tā ir cieši saistīta ar dažādām veselības problēmām un veicina dažādu slimību, it īpaši infekcijas, palielinātu izplatības risku, kā arī ietekmē mājokļa iemītnieku miega kvalitāti un līdz ar to arī cilvēka vispārējās fiziskās spējas. Trīs izglītības jomas speciālisti norādīja, ka saspīestība būtiski ietekmē arī skolēnu sekmes, uzsverot, ka šādos mājokļos nereti romu bērniem nav ierīkota atsevišķa mācību vieta un mājas darbi tiek pildīti mācībām nepiemērotā vietā, piemēram, gultā vai uz grīdas.

Dzīvošana lielās ģimenēs tiek skaidrota ar romu kopienas tradīcijām vairākām paaudzēm dzīvot vienkopus. Tā pētījumā intervētā pašvaldības darbiniece no Ventspils norāda, ka *“viņiem ir sajūta, ka ir jādzīvo kopā vairākām paaudzēm. Tās ir viņu tradīcijas”*, arī mājokļu speciāliste no Kuldīgas atzīmē, ka *“gribējām vienai ģimenei piešķirt dzīvokli, bet viņi grib dzīvot kopā ar citiem radiem, tāpēc pieprasa lielas platības”*. Tomēr pētījums atklāj, ka ir novērojama tendence mazināties tradīciju ietekmei dzīvot vairāku paaudžu mājsaimniecībās, un jaunās romu ģimenes iespēju robežās labprāt izvēlas dzīvot atsevišķi – kāds jauns romu puisis no Krāslavas fokusu grupu diskusijā norāda: *“Es gribu atsevišķi, gribam paši savu dzīvokli. Ziniet, kā ir dzīvot daudziem – skaļš, vietas mazs, bet mums mazs bērns. Es tagad krāju naudiņu, biju arī sociālajā dienestā runāties, vai nevar piešķirt kādu dzīvoklīti. Ceram, ka sanāks.”* (Vīrietis, 24 gadi, Krāslava.) Arī kādas Kurzemes pilsētas sociālā dienesta darbiniece vērš uzmanību, ka *“nav jau vairs tā, ka tik ļoti dzīvo lielās ģimenēs kā agrāk – bērni, mazbērni, vecvecāki, brāļi un vēl citi radi. Nu tās ģimenes ir kļuvušas mazākas, bērni cenšas atsevišķi no vecākiem. Protams, ir joprojām kuplas ģimenes, bet ne tik daudz kā agrāk”*.

Tomēr pietiekama dzīvojamā platība ir tikai viens no mājokļa nodrošinājuma aspektiem, tādēļ turpinājumā raksturota romu apdzīvoto mājokļu kvalitāte, aplūkojot gan to labiekārtojumu un sadzīves ērtību līmeni, gan arī pieejamību komunālajiem pakalpojumiem. Salīdzinājumā ar citām Eiropas Savienības valstīm Latvijā dzīvojamās ēkas ir novecojušas un dzīvošanai pieejamo mājokļu kvalitāte ir zema – aptuveni 1/3 daļa ēku Latvijā ir būvētas pirms Otrā pasaules kara, un tās ir ar ievērojamu nolietojumu un neapmierinošā kvalitātē³⁹. Lai arī romu mājokļu kvalitātes un labiekārtojuma līmeni intervētie speciālisti vērtē atšķirīgi, no *“ekskluzīviem dzīvokļiem, kas ir tepiķos*

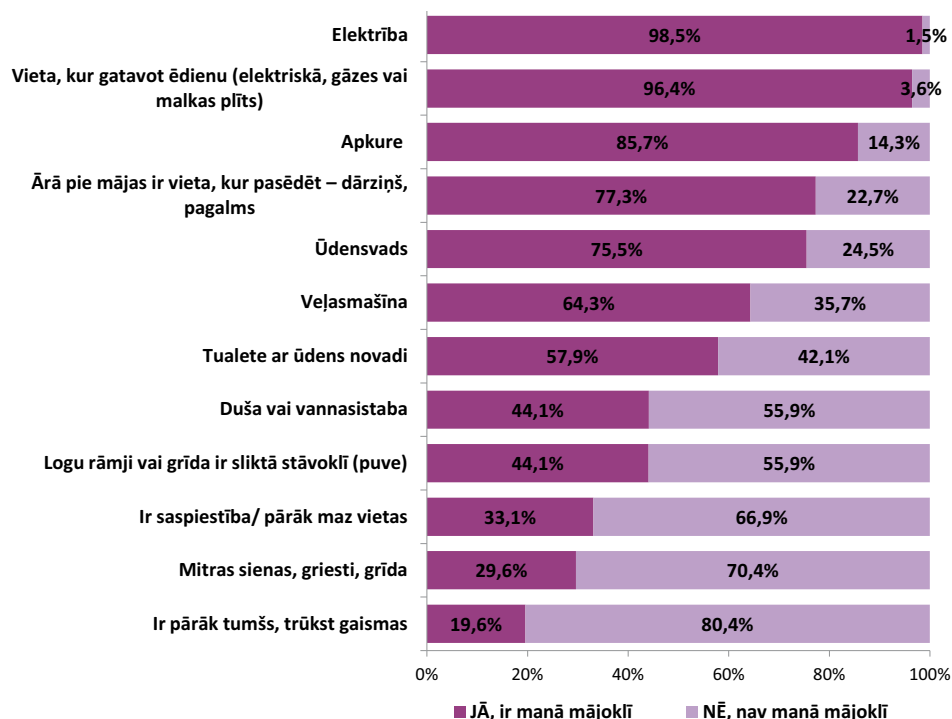
³⁹ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. (2012). *Living conditions of the Roma: Substandard housing and health*, 15.lpp. Pieejams: http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2012/02/en/1/EF1202EN.pdf

un spoguļos” (sociālā dienesta darbiniece Kurzēmē) līdz tādām vietām, kur *“jāmitinās kā stallī”* (romu līderis Kurzēmē) un kurās *“nav saprotams, kā vispār var kāds cilvēks dzīvot”* (mājokļu speciāliste Vidzemē), tiek norādīts, ko kopumā romi dzīvo mājas, kas ir nokalpojušas un atrodas kritiskā stāvoklī. Vairāku pētījumā intervēto mājokļu speciālistu un sociālo dienestu darbinieku (kopā 16) novērojumi liecina, ka romu mājokļi un dzīves apstākļi ir zemāki nekā vidēji pārējiem Latvijas iedzīvotājiem. To apstiprina arī romu kvantitatīvās aptaujas dati, kas atklāj, ka atsevišķu romu mājokļu kvalitātes, labiekārtojuma un sadzīves ērtību līmenis ir kritisks.

Iegūto datu analīze liecina, ka **gandrīz visos romu mājokļos ir pieejama elektrība** (98,5%), kas būtiski neatšķiras no vispārējā mājokļu elektrifikācijas līmeņa Latvijā. Viens no dzīvošanai piemērotu telpu nosacījumiem ir iespēja to apsildīt, izmantojot vai nu centralizēto siltumapgādes sistēmu, vai arī krāsns apkuri dzīvojamā telpā – kvantitatīvās aptaujas dati atklāj, ka **14,3% romu apdzīvoto mājokļu apkure tomēr nav pieejama**, kas aktualizē nozīmīgas romu ģimeņu daļas mājokļu apsildīšanas iespējas aukstajā sezonā. Saskaņā ar aptaujas datiem biežāk nekā vidēji apkure nav pieejama Kurzemes reģionā aptaujātajiem romiem (22,4%), kā arī Pierīgā (16,2%) un Vidzemē dzīvojošajiem romiem (16,1%).

6.4.2.att. Kas no tālāk uzskaitītā ir jūsu mājoklī?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: “Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Tomēr **par būtiskāko romu mājokļu problēmu ir uzskatāms to sanitārais aprīkojums** – 55,9% romu apdzīvoto mājokļu nav pieejama duša vai vannasistaba, un 42,1% mājokļos nav ierīkota tualete ar ūdens novadi. Ceturtajai daļai aptaujāto romu (26%) mājoklī nav pieejams ūdensvads, kas ir uzskatāms par būtisku dzīves apstākļu pasliktinošu apstākli. Arī paši romi fokusu grupu diskusijās atklāj, ka tieši ūdensvada neesamība mājoklī ir nozīmīgākais mājokļa nodrošinājuma trūkums – ziemā ūdens laukā aizsalst, līdz ar to ikdienā ir ierobežots arī higiēnas pamatvajadzību nodrošinājums – nav iespējams ne pašiem nomazgāties, ne izmazgāt veļu, palielinās arī saslimstību risks un sociālā izolētība. Tas būtiski ietekmē ģimenes ar maziem bērniem – kāda pašvaldības darbiniece no Pierīgas, akcentējot neatbilstoša mājokļa kvalitātes ietekmi uz skolas vecuma bērnu sociālās atstumtības risku, norāda, ka *“tie bērniņi taču ož, un loģiski, ka skolā viņi pēc tam tiek apcēlti”*.

Jānorāda, ka mājokļu labiekārtojuma pakāpe un tā sanitārais aprīkojums valstī ir nelīdzsvarots – Rīgā gandrīz visos romu mājokļos ir ierīkots gan ūdensvads, gan tualete ar ūdens novadi, taču pārējos reģionos tie ir pieejami ievērojami retāk.

2.tabula. Romu mājokļu labiekārtojums Latvijas reģionos

	Rīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale	Pierīga
Ir tualete ar ūdens novadi	96,3%	63,6%	47,0%	57,9%	61,1%	30,1%
Ir ūdensvads	100%	74,6%	69,2%	85,0%	72,1%	44,9%
Ir duša vai vannasistaba	68,4%	34,3%	35,4%	48,1%	51,3%	25,6%

Avots: “Latvijas Faktu” romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Visproblemātiskākā situācija mājokļa labiekārtojuma un sanitārā aprīkojuma nodrošinājumā ir konstatēta Pierīgas reģionā dzīvojošo romu māsaimniecībās – tikai ceturtdaļai (25,6%) aptaujāto romu mājokļu ir pieejama duša vai vannasistaba, 30,1% ir tualete ar ūdens novadi, un 44,9% ir ūdensvads. Samērā zemāks mājokļa sanitārais aprīkojums ir arī Kurzēmē dzīvojošo romu mājokļos – tikai nedaudz vairāk nekā trešdaļa (35,4%) aptaujāto romu ir norādījuši, ka viņiem ir ierīkota duša vai vannasistaba un 47% respondentu minējuši, ka viņiem ir tualete ar ūdens novadi. Retāk duša vai vannasistaba ir ierīkota arī Vidzemes (34,3%) un Zemgales (48,1%) reģionos dzīvojošo romu mājokļos. Būtiskas atšķirības mājokļa labiekārtojuma līmenī ir novērojamas arī starp apdzīvotās vietas lielumu – lielpilsētās mājokļi ir labiekārtoti ievērojami augstākā pakāpē nekā mazpilsētās un lauku teritorijās. Zemāks mājokļa labiekārtojums ir arī to romu mājokļos, kuru ienākumi ir zemi un ļoti zemi (līdz 136 EUR uz vienu ģimenes locekli).

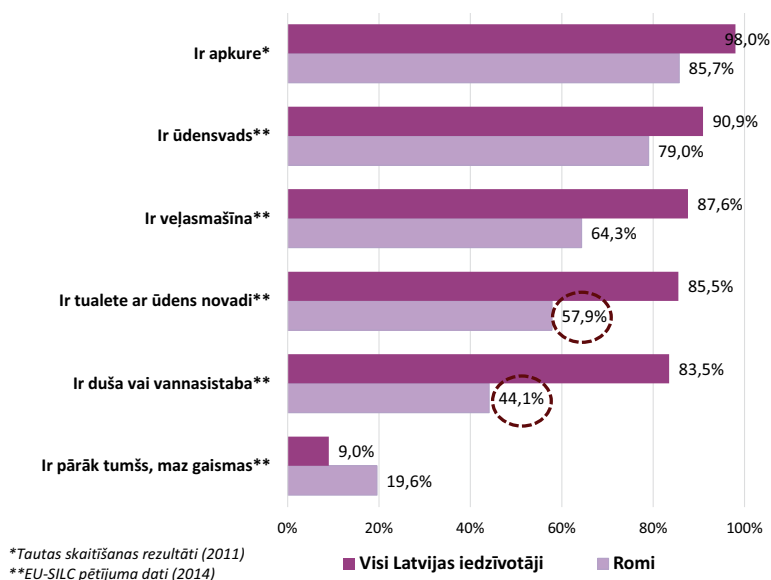
Romu mājokļa tehniskais stāvoklis ir vērtējams samērā zems – ievērojama daļa aptaujāto (44,1%) ir norādījuši, ka viņu mājoklī logu rāmji vai grīda ir sliktā stāvoklī (vai puvuši), un gandrīz trešdaļa ir minējuši, ka viņu mājoklī ir mitras sienas, griesti vai grīda

(29,6%), savukārt piektdaļa aptaujāto romu ir norādījuši, ka viņu mājoklī ir pārāk tumšs un trūkst gaismas (19,6%). Datu analīze liecina, ka būtiska saistība ar mājokļa apstākļiem ir ienākumu līmenim – turīgāki romi krietni retāk ir norādījuši uz kādu neapmierinošu mājokļa apstākli. Raksturojot romu mājokļu sadzīves ērtību līmeni, jānorāda, ka gandrīz visos romu mājokļos ir vieta, kur pagatavot ēdienu (elektriskā, gāzes vai malkas plīts – 96,4%), un divām trešdaļām aptaujāto mājoklī ir veļasmašīna (64,3%). Savukārt raksturojot mājokļa atrašanās vietas vidi, liela daļa aptaujāto ir norādījuši, ka viņiem ārā pie mājas ir vieta, kur pasēdēt – dārziņš vai pagalms (77,3%).

Vispārīgu ieskatu Latvijas iedzīvotāju dzīves un mājokļa apstākļos sniedz 2014. gadā CSP veiktais EU–SILC apsekojams ⁴⁰, kā arī 2011. gadā CSP īstenotās Tautas skaitīšanas dati par sadzīves ērtībām. Pieņemot, ka laika periodā no šo abu pētījumu veikšanas līdz romu kvantitatīvās aptaujas īstenošanai iedzīvotāju dzīves apstākļi būtiski nav mainījušies, šo pētījumu dati var tikt izmantoti vispārējam Latvijas un romu iedzīvotāju mājokļa apstākļu salīdzinājumam. Nākamajā grafikā (6.4.3. att.) atspoguļoti romu tautības iedzīvotāju aptaujas un iepriekš CSP īstenoto apsekojumu atsevišķu mājokļa labiekārtojuma rādītāju salīdzinājums.

6.4.3.att. Sadzīves ērtību un komunālo pakalpojumu nodrošinājums Latvijas iedzīvotāju un Latvijas romu mājokļos

Latvijas situācijas salīdzinājums ar romu aptaujas rezultātiem

Avots: "Latvijas Fakti" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015); CSP (2011); CSP (2014)

⁴⁰ Centrālā statistiskās pārvalde. (2015). *Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2014. gadā. Statistikas datu krājums*. Rīga.

Kā liecina atsevišķu sadzīves ērtību un komunālo pakalpojumu nodrošinājuma salīdzinājums, romi ir nelabvēlīgākā situācijā nekā iedzīvotāju vairākums Latvijā. Visbūtiskākās atšķirības ir vērojamas mājokļu sanitārajā aprīkojumā – romu mājokļos tualete ar ūdens novadi un dušu vai vannasistabu ir ievērojami retāk: 83,5% Latvijas iedzīvotāju un tikai 44,1% romu apdzīvotajos mājokļos ir ierīkota duša vai vannasistaba; 85,5% Latvijas iedzīvotāju un tikai 57,9% romu tautības iedzīvotāju mājokļos ir pieejama tualete ar ūdens novadi. Šāda situācija ir uzskatāma par būtisku dzīves apstākļu pasliktinošu apstākli un ierobežo higiēnas pamatvajadzību nodrošinājumu, radot negatīvu ietekmi uz romu veselības stāvokli un palielinot dažādu slimību izplatības risku.

6.5. Mājokļa uzlabošanas ieceres

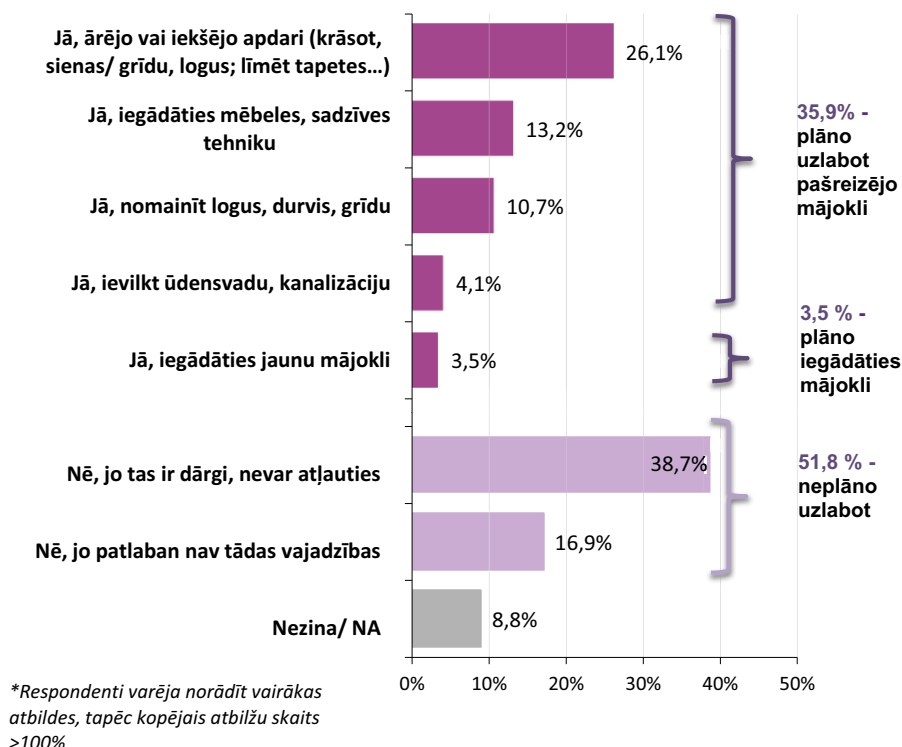
Kvalitatīva un dzīvošanai piemērota mājokļa nodrošinājumā nozīmīga loma ir paša indivīda iniciatīvai un vēlmei mainīt savus dzīves apstākļus, tādēļ būtiski ir izzināt pašu romu tautības iedzīvotāju viedokli par mājokļa nākotnes uzlabošanas iecerēm – vai un kādus mājokļa labiekārtojuma darbus ir iecerējuši veikt un kur plāno iegūt līdzekļus to īstenošanai, kā arī kādi ir būtiskākie šķēršļi, kas attur uzlabot mājokli.

Kvantitatīvajā romu aptaujā iegūtie dati liecina, ka **nedaudz vairāk nekā puse aptaujāto romu tuvākā gada laikā neplāno uzlabot savu mājokli** – 38,7% aptaujāto saista to ar finanšu trūkumu, norādot, ka tas ir dārgi un patlaban nevar to atļauties, bet 16,9 % minējuši, ka patlaban nav tādas vajadzības. Nedaudz vairāk nekā trešdaļa aptaujas dalībnieku (35,95%) nākamā gada laikā plāno uzlabot savu mājokli. Visbiežāk romi ir iecerējuši veikt kosmētisko mājokļa remontu un labiekārtojuma darbus, kas saistīti ar mazāku finanšu ieguldījumu – ārējo vai iekšējo mājokļa apdari, piemēram, sienu, grīdu vai logu krāsošanu, tapešu līmēšanu (26,1%), kā arī iegādāties jaunas mēbeles vai sadzīves tehniku (13,2%) (sk. 6.5.1. att.).

Novirzīt lielākus finanšu līdzekļus mājokļa labiekārtošanai, veicot logu, durvju vai sienu nomaiņu, ir iecerējuši 10,7% respondentu. Savukārt apjomīgus rekonstrukcijas darbus plāno īstenot pavisam neliela daļa romu – lai arī pētījuma rezultāti liecina, ka ceturtdaļai aptaujāto romu mājsaimniecību (26%) mājoklī nav ūdensvada un gandrīz pusei mājsaimniecību (42,1%) nav tualetes ar ūdensvadu, tā ierīkošanu tuvākā gada laikā plāno veikt tikai 4,1% respondentu. Būtiski, ka tikai 3,5% aptaujāto romu nākamā gada laikā plāno iegādāties jaunu mājokli – šāda iecere vairāk ir raksturīga gados jauniem respondentiem (15–29 gadi) un ir saistīta ar šīs vecuma grupas pārstāvju vēlmi uzsākt pastāvīgu dzīvi neatkarīgi no vecākiem un veidot ģimeni.

6.5.1.att. Vai tuvāko 12 mēnešu laikā jūs plānojat uzlabot savu mājokli?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

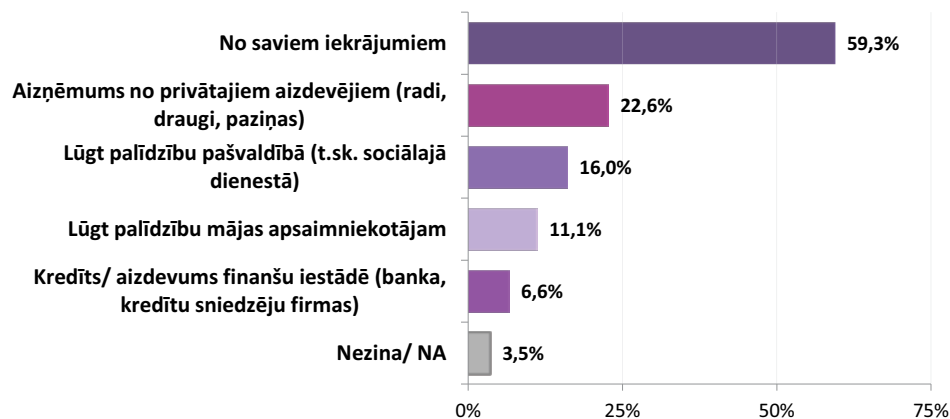
Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Romu aptaujas rezultātu analīze liecina, ka statistiski nozīmīgas atšķirības starp to respondentu atbildēm, kuriem mājoklis ir privātīpašumā, un tiem, kuri mājokli irē vai dzīvo pašvaldības uzturētos mājokļos, nav konstatētas. Arī mājsaimniecības ienākumu līmenis neietekmē romu mājokļa uzlabošanas plānus un nav identificētas statistiski nozīmīgas atšķirības starp dažādu ienākumu grupās esošu respondentu sniegtajām atbildēm.

Aptaujā romiem tika lūgts precizēt, kur viņi cer iegūt līdzekļus plānoto darbu īstenošanai, – iegūtie dati liecina par samērā lielu romu tautības iedzīvotāju pārliecinātību par iespējamo mājokļa labiekārtošanas finansējuma avotu – tikai 3,5% no visiem aptaujātajiem, kuri plāno nākamā gada laikā uzlabot savu mājokli, nevarēja norādīt, kur cer iegūt līdzekļus šo darbu veikšanai (sk. 6.5.2. att.).

6.5.2.att. Kur jūs plānojat dabūt līdzekļus iecerēto darbu veikšanai?

(Bāze = respondenti, kuri tuvāko 12 mēnešu laikā plāno uzlabot savu mājokli; N=131)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Romiem ir raksturīga paļaušanās uz savu ģimeni un kopieni – lielākoties aptaujātie mājokļa uzlabošanai plāno iegūt līdzekļus no saviem iekrājumiem (59,3%), savukārt nedaudz vairāk nekā piektdaļa plānoto mājokļa labiekārtošanas darbu veikšanā cer aizņemties līdzekļus no privātajiem aizdevējiem, piemēram, radiem, draugiem, paziņām (22,6%). Tomēr šīs ieceres un lielā romu individuālā ieguldījuma gatavība mājokļa apstākļu uzlabošanai ir jāvērtē piesardzīgi, jo aptaujas rezultāti liecina par ierobežotām romu iespējām īstenot apjomīgus mājokļa labiekārtošanas darbus, ņemot vērā šīs iedzīvotāju grupas zemos ienākumus un uzkrājumu trūkumu – nedaudz vairāk nekā divām trešdaļām aptaujāto romu vidējais ienākums uz vienu ģimenes locekli iepriekšējā mēnesī bija līdz 136 EUR (69%), un tikai 14% respondentu ir norādījuši, ka to ienākumi ir lielāki par 137 EUR uz vienu ģimenes locekli. Arī iekrājumi neparedzētu tērīņu segšanai, kas ir lielāki par 250 EUR, ir tikai 9,4% aptaujāto romu. Paši romu tautības iedzīvotāji fokusu grupu diskusijās norāda, ka cer uz stabilu darbu un ienākumiem nākotnē, no kuriem varētu novirzīt līdzekļus mājokļa labiekārtošanai, norādot, ka *"noplēnīšu! Gan jau man būs darbs!"* (fokusu grupu diskusija Dobelē) vai *"atradīšu darbu, sāksu strādāt un varēšu izremontēt"* (fokusu grupu diskusija Tukumā), divi romu fokusu grupu dalībnieki izteica pieņēmumu, ka paši vai kāds cits no ģimenes dosies peļņā uz ārzemēm (fokusu grupu diskusijas Krāslavā un Daugavpilī). Tomēr, neskatoties uz romu ciešajām kopienas saitēm un paļāvību citam uz citu, nedaudz vairāk nekā ceturtdaļa aptaujāto plāno iegūt līdzekļus mājokļa labiekārtošanas darbiem ārpus kopienas loka – lūgt palīdzību pašvaldībā, to skaitā sociālajā dienestā ir iecerējuši 16% aptaujāto, savukārt mājas apsaimniekotājam palīdzību plāno lūgt 11,1% romu. Tikai 6% aptaujāto romu cer iegūt aizdevumu finanšu iestādē vai bankā, kas ir saistīts ar romu tautības iedzīvotāju izteikto neuzticēšanos finanšu iestādēm un viņu zemo ienākumu līmeni.

6.6. Pieejamais atbalsts mājokļa jomā

Romi mājokļu pakalpojumu jomā netiek izcelti kā īpaša mērķa grupa, līdz ar to saņem pašvaldību un nevalstisko organizāciju nodrošināto atbalstu tādā pašā kārtībā kā pārējie iedzīvotāji, kuri spēj pašvaldību iestāžu darbiniekiem pamatot, ka netiek nodrošinātas viņu pamatvajadzības. Palīdzība mājokļa jautājumu risināšanā tiek sniegta, ievērojot pašvaldību saistošos noteikumus un likumdošanu vispārējā kārtībā, un tā ir orientēta uz maznodrošinātām un sociālā riska ģimenēm, nodrošinot dažādu pakalpojumu klāstu – izmitināšanas iespējas (iespēju krīzes situācijās dzīvot sociālajos mājokļos, patversmē), finansiālu atbalstu mājokļa uzturēšanai vai tā labiekārtošanai, kā arī higiēnas pakalpojumu pieejamību (veļas mazgāšanas un dušas izmantošanas iespēju).

Pētījums liecina, ka **romi aktīvi izmanto pašvaldību un nevalstisko organizāciju sniegto atbalstu mājokļu jomā**. Visbiežāk tiek izmantota iespēja no pašvaldības saņemt dzīvokļa pabalstu, kas ir finansiāls atbalsts dzīvojamās telpas īres vai pārvaldīšanas maksai un maksai par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu vai segšanu. Kā norāda 16 pētījumā intervētie publiskā sektora darbinieki – lai arī romu vidū dzīvokļa pabalstu pieprasīšanai ir novērojams sezonāls raksturs un vasaras periodā nedaudz sarūk saņemto skaits un pabalstos izmaksātās summas apmērs, šis ir romu pieprasītākais atbalsta veids mājokļu jautājumu risināšanā. Romi tiek raksturoti kā *“pabalstu saņēmēju kultūra”* (sociālā dienesta darbinieks Latgalē), kas *“neko citu nemāk, kā tikai gaidīt un dzīvot no pabalsta uz pabalstiem”* (politikas veidotājs Kurzemē). Kāda no pētījumā intervētajām mājokļu speciālistēm norāda:

“Problēma ir tajā, ka šīs jaunās romu ģimenes nevar vai arī negrib... Viņas nevis cenšas attīstīt savas prasmes, kā izrauties no visa, meklēt darbiņu, nopelnīt un uzturēt sevi, bet nāk un meklē, kā saņemt palīdzību dzīvokļa nodrošinājumā. Viņi nāk un pieprasa pabalstu, nevis mēģina paši risināt problēmas.” (Mājokļu speciāliste Pierīgā.)

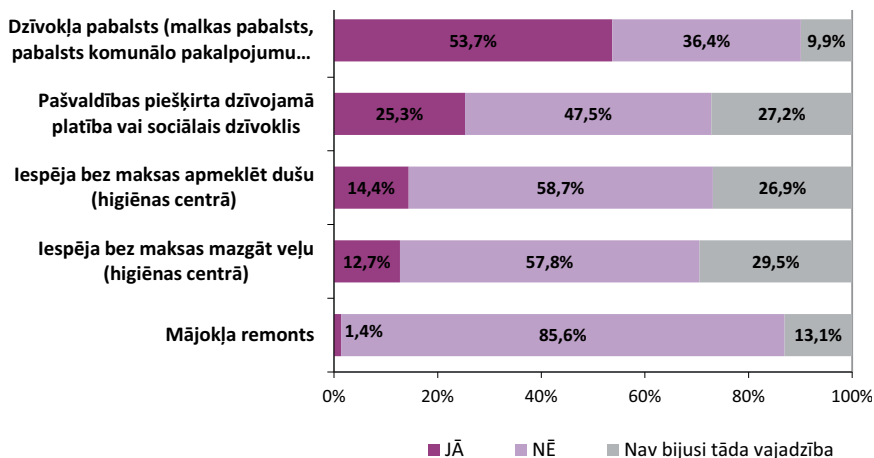
Tā kā precīzu romu tautības iedzīvotāju skaitu, kas saņem palīdzību mājokļu jautājumu risināšanā, nav iespējams iegūt, jo pašvaldību un sociālo dienestu darbinieki, sniedzot pakalpojumus iedzīvotājiem, neuzskaita klientu tautību, ieskatu par romu ģimeņu beidzamo triju gadu laikā saņemto palīdzību mājokļu jomā sniedz kvantitatīvās romu aptaujas rezultāti.

Saskaņā ar romu kvantitatīvajā aptaujā iegūtajiem datiem **beidzamo triju gadu laikā dzīvokļa pabalstu ir saņēmusi vairāk nekā puse aptaujāto romu (53,7%)** un tikai desmitdaļa (9,9%) ir norādījusi, ka viņiem nav bijis nepieciešams šāds finansiāls atbalsts mājokļa uzturēšanai. Šāds augsts dzīvokļa pabalstu saņēmēju skaits ir skaidrojams ar romu kā maznodrošinātas un sociālās atstumtības riskam pakļautas grupas lielu īpatsvaru – saskaņā ar aptaujas datiem visbiežāk dzīvokļa pabalsts beidzamo triju gadu laikā ir bijis piešķirts personām ar zemiem ienākumiem un izglītības līmeni līdz 6 klasēm. Statistiski nozīmīgas atšķirības ir novērojamas arī reģionālā griezumā – dzīvokļa pabalstu

beidzamo triju gadu laikā ir saņēmuši 62,7% Kurzemē un 68,6% Latgalē dzīvojošie romi, savukārt Rīgā dzīvojošie romi šādu iespēju ir izmantojuši ievērojami retāk (25,9%).

6.6.1.att. Vai beidzamo triju gadu laikā jūs vai jūsu ģimene ir saņēmusi jebkādu palīdzību no pašvaldības, valsts iestādes vai kādas organizācijas MĀJOKĻU JOMĀ?

(Bāze = visi aptaujas dalībnieki; N=365)

Avots: "Latvijas Faktu" romu tautības iedzīvotāju aptauja (2015)

Bez materiāla pabalsta mājokļa uzturēšanai ir pieejami arī dažādi citi atbalsta veidi, piemēram, visas pētījumā aptvertās pašvaldības atsevišķām iedzīvotāju grupām sniedz nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumus, savukārt maznodrošinātās un trūcīgās ģimenes no uzņēmuma AS "Latvenergo" saņem atlaidi par patērēto elektroenerģiju. Interesanti, ka visās romu fokusu grupu diskusijās kāds no tās dalībniekiem šo atbalstu uzskatīja par pašsaprotamu un par tādu, *"kas viņiem pienākas"*, tikai viena sieviete no Tukuma izteica lielu pateicību par šādu palīdzību.

Otrs no pašvaldību nodrošinātajiem materiālās palīdzības veidiem dzīvokļu jautājumu risināšanā ir vienreizējā pabalsta piešķiršana dzīvojamās telpas vai dzīvojamās mājas remontam vai palīdzība maznodrošinātām personām viņu īpašumā esošas dzīvojamās telpas remontam. Kārtību, kādā pašvaldība piešķir atbalstu, kā arī tās apmēru, pašvaldības dome nosaka saistošajos noteikumos. Jānorāda, ka šāds atbalsts mājokļu jomā ir paredzēts tikai nelielā daļā Latvijas pašvaldību – saskaņā ar LR Ekonomikas ministrijas apkopoto informāciju par piešķirto pašvaldības palīdzību dzīvokļu jautājumu risināšanā tajās pašvaldībās, kurās romu skaits ir lielāks par 70, pabalsts mājokļa remontam 2014. gadā ir piešķirts tikai sešās pašvaldībās – 400 personām Daugavpilī, 25 – Rīgā, deviņām – Kuldīgā, divām – Jelgavā, divām – Preiļos un vienai personai Jūrmalā⁴¹. Arī romu vidū šāda veida atbalsts mājokļu jautājumu risināšanā ir piešķirts reti. Saskaņā ar romu

⁴¹ Ekonomikas ministrija. (2015). *Pārskats par piešķirto pašvaldības palīdzību dzīvokļu jautājumu risināšanā*. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/majokli/petijumi__statistika/

aptaujas datiem beidzamo triju gadu laikā **tikai 1,4% aptaujāto ir saņēmuši pabalstu mājokļa remontam, lai gan ievērojama daļa romu (85,6%) šāda veida atbalstu vēlētos saņemt**. Tikai 13,1% aptaujāto romu bija norādījuši, ka viņiem šāda palīdzība nav bijusi nepieciešama. Tomēr tieši šo atbalsta veidu, ņemot vērā romu mājokļu zemo kvalitāti un viņu ierobežotās finansiālās iespējas, par vitāli nepieciešamu mājokļa apstākļu un labiekārtojuma uzlabošanā uzsver ne tikai paši romi, bet arī intervētie mājokļu speciālisti un pašvaldību darbinieki (kopā 12), norādot, ka nereti pašvaldības sociālais dzīvojamais fonds ir novecojis un dzīvošanas apstākļiem neatbilstošs, bet pašvaldībām trūkst finansējuma, ko novirzīt mājokļu uzturēšanai un uzlabošanai.

Tā kā ievērojamai daļai romu mājokļu nav pieejama veļasmašīna (35,7%), kā arī nav ierīkota duša vai vannasistaba (55,9%), romi izmanto arī pašvaldību un nevalstisko organizāciju piedāvātos higiēnas pakalpojumus – saskaņā ar kvantitatīvās romu aptaujas datiem beidzamo triju gadu laikā dušas pakalpojumus ir izmantojuši 14,4%, bet veļas mazgāšanas pakalpojumus 12,7% aptaujāto romu, un tikai nedaudz mazāk nekā trešdaļa (29,5%) ir norādījuši, ka nav bijusi nepieciešamība pēc šāda pakalpojuma. Tas liecina par šo pašvaldību nodrošināto higiēnas pakalpojumu plašāku pieejamības attīstīšanas nepieciešamību nākotnē. Biežāk nekā vidēji dušas un veļas mazgāšanas pakalpojumus izmanto ģimenes ar zemiem un ļoti zemiem ienākumiem (līdz 136 EUR uz vienu ģimene locekli mēnesī), 15–29 gadus veci respondenti, kā arī Pierīgā dzīvojošie, tas ir skaidrojams ar *Dienas centra romu tautības Jūrmalas pilsētas iedzīvotājiem* (Romu Dienas centrs) popularitāti romu vidū un tā piedāvāto higiēnas pakalpojumu izmantošanu nelimitētā apjomā un bez maksas:

“Nu nevar romu ierobežot uz tādām lietām, tas ir pilnīgais neprāts! Viens mazgājas ilgāk, viens īsāku brīdi, un tas vidējais aritmētiskais jau nemaz nebūs tik ilgs laiks. Mēs zinām, cik daudz varam tērēt elektrību, karsto ūdeni – un, ja jutīsim, ka mēneša limits būs izsmelts – es iešu un teikšu: “Mīļie, romiņi, šomēnes, lūdzu, būsīm taupīgāki!” (Romu Dienas centra darbiniece.)

Viens no iemesliem, kāpēc higiēnas pakalpojumi netiek izmantoti tik lielā apmērā, kā tas romiem būtu nepieciešams (ņemot vērā, ka 35,7% romu mājokļu nav pieejama veļasmašīna un 55,9% nav ierīkota duša vai vannasistaba), ir skaidrojams ar to, ka šie pakalpojumi nav pieejami visiem, kuriem tie būtu nepieciešami. Pētījumā tika konstatēts, ka pašvaldību nodrošinātais dušas un veļas mazgāšanas pakalpojumu izmantošanas apmērs dažādās pašvaldībās ir atšķirīgs un tiek limitēts – parasti bez maksas vai par pazeminātu samaksu tas ir pieejams maznodrošinātām vai trūcīgām ģimenēm (personām) noteiktu skaitu mēnesī. Piemēram, Dobelē dzīvojošie dušas pakalpojumus ir tiesīgi bez maksas katrs ģimenes loceklis saņemt vienu reizi mēnesī (pārējās reizes tas ir maksas pakalpojums), Jelgavā viena dušas apmeklējuma maksa ir noteikta 1 EUR, savukārt tikai Jūrmalas pašvaldība Romu Dienas centra apmeklētājiem ir nodrošinājusi iespēju neierobežotā apmērā bez maksas izmantot gan dušas pakalpojumus, gan pēc iepriekšēja pieraksta veļas mazgāšanas pakalpojumus.

Saskaņā ar Romu Dienas centra vadītājas apkopoto informāciju romi labprāt apmeklē un izmanto centra piedāvātos higiēnas pakalpojumus – 2014. gadā dušas pakalpojumi tika sniegti 1623 reizes, bet veļas mazgāšanas pakalpojumi 1110 reizes, un, kā uzskata Romu Dienas centra darbiniece, *“higiēnas pakalpojumu izmantošana romu vidū samazina ne tikai dažādu slimību izplatīšanos un draudus veselībai, bet arī sociālo atstumtību”*. (Romu Dienas centra darbiniece.)

Romu fokusu grupu diskusijās izskanēja viedoklis par nepieciešamību palielināt dušas un veļas mazgāšanas pakalpojumu pieejamību un nepieciešamību paplašināt gan to personu skaitu, kuri ir tiesīgi saņemt higiēnas pakalpojumus, gan arī to saņemšanu bez maksas. Piemēram, kāds no fokusu grupu diskusijas dalībniekiem Daugavpilī atzīmēja, ka viņa ģimene nevar saņemt bez maksas dušas apmeklējumu, jo ģimenei nav piešķirts maznodrošinātās ģimenes statuss, bet šāds atbalsts būtu ļoti nepieciešams, jo mājoklī nav pieejams karstais ūdens. Arī ģimenēm ar maziem bērniem nodrošinātais veļas mazgāšanas pakalpojuma apmērs ir nesamērīgi mazs – kāda romu sieviete no Dobeles norāda, ka *“vienu reizi mēnesī izmazgāt bērnu drēbes nav pilnīgi nekas. Mums viena mašīna tak div' dienās ir pilna! Tā jau tāda smiešanās”*. (Fokusu grupu diskusija Dobelē.)

Labās prakses piemēri

Jau piecus gadus saskaņā ar Jūrmalas domes finansējumu SIA “Veselības un sociālās aprūpes centra Sloka” telpās tiek realizēts projekts “Sociālās rehabilitācijas programmas izstrāde un ieviešana Dienas centrā Jūrmalas pilsētā dzīvojošo romu tautības iedzīvotājiem”, lai veicinātu Jūrmalā dzīvojošo romu sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu, zināšanu un sociālo prasmju apguvi, mazinātu romu sociālo atstumtību un veicinātu viņu veiksmīgu integrāciju un iekļaušanos darba tirgū. **Romu Dienas centrā nelimitētā apjomā un bez maksas tiek nodrošināta piekļuve higiēnas pakalpojumiem** – veļas mazgāšanai un dušas pakalpojumiem, kā arī sadarbībā ar pašvaldības mājokļu speciālistiem un mājokļu apsaimniekotāju tiek risināti dažādi ar mājokļa nodrošinājumu saistīti jautājumi, kā arī veicināta romu tautības iedzīvotāju izpratne par mājokļu apsaimniekošanas prasmēm un komunālo pakalpojumu maksāšanas nepieciešamību, veicot pārrunas ar parādniekiem un skaidrojot iespējamās sekas.

Pateicoties Valmieras romu mediatores iesaistei, ir veiksmīgi atrisinājusies situācija ar mājokļa labiekārtošanas saistītajiem jautājumiem kādai Dobeles pašvaldībā dzīvojošai romu sievietei. Iestājoties vēsam laikam, romu sieviete savā dzīvoklī konstatēja problēmas ar mājas apkuri – mājoklī esošie radiatori nesildīja. Vēršoties pie mājokļa apsaimniekotāja, palīdzība problēmas novēršanā netika saņemta, tikai pēc Valmieras romu mediatores oficiālas tikšanās ar mājokļa apsaimniekotāju problēma tika nekavējoties novērsta un radiatori atgaisoti.

2015. gada 6. februārī pieņemtie Daugavpils pilsētas domes saistošie noteikumi Nr.4 "Ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšana par maznodrošinātu" paredz maznodrošinātās personas statusa piešķiršanā **nevērtēt ģimenei piederošus atsevišķus papildu īpašumus**, tā nodrošinot individuālā katra pretendenta izvērtējumu un paplašinot to personu loku, kuras ir tiesīgas pretendēt uz pašvaldības palīdzību, lai risinātu jautājumus, kas saistīti ar mājokli. Citās pašvaldībās pētnieki saskārās ar situācijām, kad, piemēram, finansiāli mazvērtīga īpašuma dēļ vientuļš romu pensionārs nevar saņemt dzīvokļa pabalstu.

Rekomendācijas mājokļa pieejamības veicināšanai

/ Ieteikumi Ekonomikas ministrijai

Tā kā šobrīd esošajā normatīvajā regulējumā (likums "*Par palīdzību dzīvokļu jautājumu risināšanā*") nav noteikti vienoti standarti, kādiem ir jāatbilst izīrētajai dzīvojamajai telpai, un tā ietvaros noteiktais dzīvošanai derīgas telpas definējums ir interpretējams, un, ņemot vērā pētījuma laikā identificētos gadījumus, kad romu tautības iedzīvotājiem no pašvaldības sociālā dzīvojamā fonda ir piešķirti ļoti zemas kvalitātes mājokļi, nacionālā līmenī ir nepieciešams izstrādāt un noteikt kritērijus, kas nosaka dzīvošanai derīgas vai nederīgas telpas definējumu, nosakot minimālās prasības izīrējamajam mājoklim, tā fiziskajam stāvoklim un labiekārtojuma līmenim.

Tā kā Latvijā ir samērā mazs sociālais dzīvojamais fonds un nav iespējams nodrošināt sociālo mājokli visām personām, kuras ir iekļautas sociālā dzīvokļa īres gaidīšanas reģistrā, atbilstoši pašvaldības iespējām teritorijā dzīvojošo sociāli mazaizsargāto pieprasījumam un demogrāfiskajām prognozēm rast iespēju palielināt sociālo dzīvojamo fondu, būvējot jaunus vai atjaunojot esošos sociālos mājokļus un līdzfinansējot to veidošanu no valsts, ES fondu vai uz publiskās privātās partnerības principiem. Ekonomikas ministrijai rekomendējams izstrādāt atbalsta programmas sociālā dzīvojamā fonda palielināšanai, palīdzot pašvaldībām novirzīt ES struktūrfondu finansējumu to celtniecībai.

Realizējot ES atbalsta programmas infrastruktūras uzlabošanai un pakalpojumu pieejamības paaugstināšanai, plānot atbalsta programmas mājokļu sanitāro pamatapstākļu uzlabošanai – primāri ūdensvada un kanalizācijas ierīkošanai, tā būtiski uzlabojot maznodrošināto personu mājokļu sanitārā nodrošinājuma līmeni.

Nepieļaut tādu pašvaldības dzīvojamo platību un sociālo māju izīrēšanu, kuras nav piemērotas dzīvošanai un kurā nav nodrošinātas elementāras pamatvajadzības vai kuras prasa kapitālieguldījumus (ņemot vērā maznodrošināto personu ierobežotos finanšu līdzekļus šādu remontdarbu veikšanai).

Dzīvošanai neatbilstošu pašvaldības dzīvokļu piešķiršanas gadījumā nodrošināt iespēju potenciālajam īrniekam īstenot mājokļa kosmētisko remontu, piešķirot no pašvaldības līdzekļiem vienreizēju pabalstu mājokļa remontam vai izstrādājot no ES struktūrfondiem piesaistāmas speciālas atbalsta programmas sociāli mazaizsargātajām ģimenēm ar iespēju iegūt mājokļa remontam nepieciešamos būvmateriālus un pašām realizēt mājokļa remontu.

Piešķirot pašvaldības dzīvojamo platību vai sociālo mājokli, ir jāizvērtē bērnu pieeja izglītības un pirmsskolas izglītības iestādēm, nodrošinot mājokli iespējami sasniedzamā attālumā.

Izvērtējot katras pašvaldības finansiālās iespējas, rekomendējams noteikt plašāku iedzīvotāju kategoriju, kura ir tiesīga bez maksas vai par zemāku samaksu saņemt pašvaldību vai nevalstisko organizāciju nodrošinātos higiēnas pakalpojumus (dušu, veļas mazgāšanu), iekļaujot šo personu lokā ne tikai mazturīgas un trūcīgas personas, bet arī tādas, kurām nav fiziski pieejami attiecīgie komunālie pakalpojumi vai sadzīves ērtību nodrošinājums (piemēram, mājoklī nav ūdensvada vai karstā ūdens, veļas mašīnas) vai arī ir objektīva nepieciešamība pēc tā izmantošanas lielākā apmērā (piemēram, ģimenēm ar maziem bērniem).

Ņemot vērā pētījumā konstatētās samērā zemās romu tautības iedzīvotāju mājokļu apsaimniekošanas prasmes un nevēlēšanos finansiāli iesaistīties mājokļa uzturēšanā,

jārod iespēja mērķtiecīgi un ilgtermiņā veidot romu tautības iedzīvotāju izpratni par komunālo pakalpojumu maksāšanas nepieciešamību, sociālajiem darbiniekiem, romu mediatoriem, kā arī kopienu līderiem veicot pārrunas ar parādniekiem un skaidrojot iespējamās rīcības sekas (mājokļa pazaudēšana, pārcelšanās uz nelabiekārtotu mājokli, parādu nepazūdāmība u. c.). Papildus, izvērtējot pašvaldību iespējas, ieteicams īstenot informatīvas kampaņas par komunālo pakalpojumu maksāšanas nepieciešamību, iekļaujot tās integrēti mērķa grupai saistošās nodarbēs, piemēram, kulinārijas mācībās vai citās praktiskajās nodarbībās.

Komunālo pakalpojumu parādu problēmu risināšanā laikus jāiesaistās mājokļu apsaimniekotājam, nepieļaujot situāciju, ka īrniekam par komunālajiem pakalpojumiem veidojas pārlietu lieli parādi, laikus ar potenciālajām riska ģimenēm veicot preventīvus pasākumus un veidojot izpratni par maksājumu nepieciešamību.

ES programma attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam (Eiropas Komisija, Brisele, 5.4.2011, COM(2011): **piekļuvē mājokļiem un būtiskajiem pakalpojumiem novērst atšķirību starp to romu daļu, kuriem ir piekļuve mājokļiem un komunālajiem pakalpojumiem (piemēram, ūdenim, elektrībai un gāzei), un attiecīgo daļu pārējo iedzīvotāju.**

/ Pielikumi

Padziļināto interviju dalībnieku saraksts

Pētījumā intervēti 197 pārstāvji no šādām iestādēm un organizācijām:

RĪGĀ:

Rīgas domes Mājokļu un vides komiteja; Rīgas domes Sociālo jautājumu komiteja; Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta komiteja; Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Projektu un sabiedrības integrācijas nodaļa; Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Vispārējās izglītības skolu nodaļa; Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta Dzīvokļu pārvalde; Rīgas Sociālā dienesta teritoriālais centrs “Kengaraga krasts”; Rīgas Sociālā dienesta teritoriālais centrs “Avoti”; Andreja Pumpura Rīgas 11. pamatskola; Rīgas pilsētas Dzemdību nams; Mazumtirdzniecības veikals “Narvesen”; biedrība “Latvijas Sarkanais Krusts”; Latvijas Cilvēktiesību centrs; Latvijas Čigānu nacionālā kultūras biedrība.

VIDZEMĒ:

Valmieras Izglītības pārvalde; Valmieras Pārgaujas pamatskola; Nodarbinātības valsts aģentūras Valmieras filiāle; Valmieras pilsētas pašvaldības Sociālais dienests; Valmieras jaunatnes centrs “Vinda”; pašvaldības uzņēmums “Valmieras namsaimnieks”; romu mediatore Vidzemē; Limbažu novada dome; Limbažu novada Izglītības nodaļa; Lādežera pamatskola; Nodarbinātības valsts aģentūras Limbažu filiāle; Limbažu novada Sociālais dienests; Jūrmalas pilsētas domes Īpašumu pārvalde; Jūrmalas pilsētas domes Labklājības pārvalde; Jūrmalas pilsētas Sabiedrības integrācijas nodaļa; Dienas centrs romu tautības Jūrmalas pilsētas iedzīvotājiem; pašvaldības SIA “Veselības un sociālās aprūpes centrs Sloka”; Jūrmalas speciālā internātpamatskola; Jūrmalas pilsētas Mežmalas vidusskola; AS “Putnu fabrika Ķekava”.

ZEMGALE:

Jelgavas pilsētas dome; Jelgavas pilsētas domes Sociālo lietu, veselības un kultūras jautājumu programma; Jelgavas pilsētas domes Sabiedrības integrācijas pārvalde; Jelgavas pilsētas pašvaldības iestāde “Jelgavas sociālo lietu pārvalde”; Nodarbinātības valsts aģentūras Jelgavas nodaļa; Dienas centrs “Atbalsts” Jelgavā; Jelgavas pilsētas slimnīca; Jelgavas pilsētas slimnīcas Dzemdību un ginekoloģijas nodaļa; Jelgavas 4. pamatskola; romu mediatore Zemgalē; Tukuma novada Izglītības pārvalde; Tukuma novada pašvaldības aģentūra “Tukuma novada sociālais dienests”; Nodarbinātības valsts aģentūras Tukuma filiāle; Tukuma pilsētas pašvaldības policija; Valsts probācijas dienesta Tukuma teritoriālā struktūrvienība; Tukuma slimnīca; Tukuma slimnīcas

Ginekoloģijas nodaļa; Latvijas Romu apvienības „Nēvo Drom” Tukuma nodaļa; Dobeles novada domes pašvaldības administrācija; Dobeles novada domes Sociālā komiteja; Dobeles novada domes Dzīvokļu komiteja; Dobeles novada Izglītības pārvalde; Dobeles novada Sociālais dienests; Dobeles novada Sociālā dienesta Sociālo pakalpojumu centrs; Dobeles novada bāriņtiesa; Nodarbinātības valsts aģentūras Dobeles filiāle; Dobeles Kristīgā pamatskola; Dobeles Pieaugušo izglītības un uzņēmējdarbības atbalsta centrs; biedrības ”Latvijas Sarkanais Krusts” Dobeles komiteja; Čigānu biedrība ”Zora – 7”; SIA ”Dobeles namsaimnieks”; Jēkabpils pilsētas dome; Jēkabpils pilsētas pašvaldības Izglītības nodaļa; Nodarbinātības valsts aģentūras Jēkabpils filiāle; Jēkabpils pašvaldības Sociālais dienests; Jēkabpils bāriņtiesa; Jēkabpils 2. vidusskola; Sabiedriskā labuma organizācija ”Jēkabpils NVO resursu centrs”.

KURZEMĒ:

Talsu novada pašvaldības Sabiles pilsētas un Abavas pagasta pārvalde; Talsu novada pašvaldības Kultūras nodaļa; Talsu novada Izglītības pārvalde; Talsu novada Sociālais dienests; Talsu novada pašvaldības policija; Talsu novada Valdemārpils pārvaldes bāriņtiesa; Sabiles vidusskola; Sabiles pirmsskolas izglītības iestāde ”Vīnodziņa”; Ģimenes atbalsta dienas centrs ”Stāvu augstāk”; ģimenes ārsta prakse Sabilē; čigānu neformālais līderis Talsos; organizācijas ”ADRA Latvija” realizētā projekta ”Romu tautības pieaugušo lasītprasmes un rakstītprasmes apguves projekts” fasilitātori; Ventspils pilsētas dome; Ventspils Izglītības pārvalde; Ventspils pilsētas domes dzīvokļu nodaļa; Ventspils pilsētas domes Sociālo lietu komisija; Ventspils pilsētas Sociālais dienests; Nodarbinātības valsts aģentūras Ventspils filiāle; Ventspils pilsētas bāriņtiesa; Ventspils pašvaldības policija; reliģiskā organizācija Ventspilī; Ventspils vakara vidusskola; bērnu nams ”Selga”; Ventspils pilsētas domes Kultūras centrs; daudzfunkcionālais centrs ģimenei, jaunatnei, sabiedrībai ”Spēkuguns”; biedrība ”Ventspils jauniešu dome”; Kuldīgas novada Izglītības pārvalde; Kuldīgas novada Nekustamo īpašumu nodaļa; Kuldīgas novada pašvaldības aģentūra ”Sociālais dienests”; Nodarbinātības valsts aģentūras Kuldīgas filiāle; Kuldīgas novada Pieaugušo izglītības centrs; Kuldīgas slimnīca; Kuldīgas slimnīcas Dzemdību nodaļa; Kandavas novada dome; Kandavas novada Izglītības pārvalde; Kandavas novada Sociālais dienests.

LATGALĒ:

Daugavpils pilsētas dome; Daugavpils pilsētas Izglītības pārvalde; Daugavpils pilsētas domes Dzīvokļu nodaļa; Daugavpils pilsētas domes Sociālo lietu pārvalde; Daugavpils Sociālais dienests; Nodarbinātības valsts aģentūras Daugavpils filiāle; Daugavpils Raiņa 6. vidusskola; ģimenes ārsta prakse Daugavpilī; Latvijas Romu apvienības ”NĒVO DROM D” Daugavpils nodaļa; čigānu kultūras attīstības biedrība ”Me Roma”; biedrība ”Erfolg”; romu mediatore Latgalē; Daugavpils novada dome; Daugavpils novada Sociālais

dienests; Daugavpils novada Izglītības pārvalde; Daugavpils novada Kalupes pagasta pārvalde; sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības centrs Daugavpils novada Kalupes pagasta pārvaldē; Daugavpils novada Līksnas bāriņtiesa; Kalupes pamatskola; Krāslavas novada domes Izglītības un kultūras nodaļa; Krāslavas novada pašvaldības iestāde "Sociālais dienests"; Preiļu novada dome; Preiļu novada domes Nekustamā īpašuma daļa; Preiļu novada Izglītības pārvalde; Preiļu novada Sociālais dienests; Nodarbinātības valsts aģentūras Preiļu filiāle; Preiļu novada Vakara (maiņu) un neklātienas vidusskola; Preiļu 2. vidusskola; Preiļu novada dienas centrs.

NACIONĀLĀ LĪMEŅA PĀRSTĀVJI:

LR Izglītības un zinātnes ministrijas Izglītības departaments; LR Izglītības un zinātnes ministrijas Izglītības kvalitātes valsts dienests; LR Veselības ministrijas Veselības aprūpes departaments; Nacionālais veselības dienests; LR Labklājības ministrijas Darba tirgus politikas departaments; LR Labklājības ministrijas Sociālās iekļaušanas un sociālā darba politikas departaments; LR Kultūras ministrijas Sabiedrības integrācijas departaments; LR Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas Elektronisko pakalpojumu nodaļa; Nodarbinātības valsts aģentūras Finanšu un attīstības departamenta attīstības nodaļa.

Izdevumā izmantotās literatūras un avotu saraksts

Latvijas Cilvēktiesību centrs. (2011). *Diskriminācijas novēršana Latvijā II. Veselības inspekcijas vēstule Nr.3.5-1/16127 (05.08.2011)*. Pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/site/attachments/29/01/2012/Diskriminācijas_noversana_Latvija_II_Screen.pdf

Baltic Institute of Social Sciences. (2014). *Pētījums par priekšlaicīgas mācību pamešanas iemesliem un riskiem jauniešiem vecumā no 13 līdz 18 gadiem*. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/41.pdf> (sk. 08.09.2015.)

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *15 gadu un vecāki Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji pa statistiskajiem reģioniem, republikas pilsētām un novadiem pēc augstākā sekmīgi iegūtā izglītības līmeņa, tautības, dzimuma un pa vecuma grupām 2011.gada 1.martā*. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/tautassk_11/tautassk_11__tsk2011/TSG11-19.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (sk. 04.09.2015.)

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Demogrāfija 2015. Statistisko datu krājums*. Rīga.

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Iedzīvotāju skaita izmaiņas un to ietekmējošie faktori*. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_11_demografija_2015_15_00_lv_en.pdf (sk. 14.09.2015.)

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2014.gadā. Statistikas datu krājums*. Rīga. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_14_ienakumi_un_dzives_apstakli_latvija_2014_15_00_lv_en.pdf (sk. 25.10.2015.)

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Latvijas nepārtrauktā Darbaspēka izlases veida apsekojums*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/nodarbinatiba-un-bezdarbs-36895.html> (sk. 12.09. 2015.)

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Mājsaimniecības mājokļa uzturēšanai vidēji tērē 138 eiro mēnesī*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/majsaimniecibas-majokla-uzturesanai-videji-tere-138-eiro-menesi-41763.html> (sk. 25.10.2015.)

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs gada sākumā*. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__iedzskaits/IS0070.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (sk. 09.09.2015.)

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Starptautiskā ilgtermiņa migrācija*. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_11_demografija_2015_15_00_lv_en.pdf (sk.14.09.2015.)

Centrālā statistikas pārvalde. (2015). *Starptautisko ilgtermiņa migrantu sadalījums pēc tautības*. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__migr/IB0041.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (sk. 16.09.2015.)

Eiropas Komisija. (2011). *ES programma attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam*. Brisele., 05.04.2011.

Eiropas Savienības padome. (09.12.2013.). *Padomes lēmums par efektīviem romu integrācijas pasākumiem dalībvalstīs* 2013/C 378/01. Pieejams: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32013H1224\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32013H1224(01)) (sk. 01.09.2015.)

Ekonomikas ministrija. (2015). *Pārskats par piešķirto pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā*. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/majokli/petijumi__statistika/ (sk. 20.10.2015.)

European Foundation for the improvement of Living and Working Conditions. (2012). *Living conditions of the Rom: Substandard housing and health*. Eurofound. Pieejams: http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2012/02/en/1/EF1202EN.pdf (sk. 10.10.2015.)

European Union Agency for Fundamental Rights. (2009). *Latvia RAXEN National Focal Point Thematic Study Housing Conditions of Roma and Travellers*. Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/586-RAXEN-Roma%20Housing-Latvia_en.pdf (sk. 02.11.2015.)

Eurostat Statistics Explained. (2015). *Statistika par mājokļiem*. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_statistics/lv#M.C4.81jok.C4.BCa_veids (sk. 25.10.2015.)

Houingeurope. (2015). *The State of Housing in the EU 2015. A Housing Europe Review*. Pieejams: www.houingeurope.eu/resource-468/the-state-of-housing-in-the-eu-2015 (sk. 20.09.2015.)

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. (2003). *Čigānu stāvoklis Latvijā. Rīga*. Pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/30/01/2012/ciganu_stavoklis_latvija.pdf

Latvijas Republikas Tiesībsargs. (2012). *Pārskats par Eiropas Savienības finanšu instrumentu un valsts budžeta līdzekļu izlietojumu romu integrācijai pārskata periodā no 2007.gada – 2012.gadam*. Rīga. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/img/content/atzinumi/parskats_par_es_finansu_instrumentu_un_valsts_budzeta_lidzeklu_izlietojumu_romu_integracijai.pdf (sk. 09.09.2015.)

LR Izglītības un zinātnes ministrija. (2015). *2015.gada plānotie pasākumi*. Pieejams: http://www.izm.gov.lv/images/parskati/IZM_2014_Publ_parskats.pdf (sk. 07.09.2015.)

LR Labklājības ministrija. (2015). *Jauniešu garantija*. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/2607> (sk. 07.09.2015.)

LR Likums „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” (06.12.2012.). *Latvijas Vēstnesis*. Nr.187 (2574), 22.12.2001.

MK noteikumi Nr.461 (18.05.2010). *Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību*. Latvijas Vēstnesis. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=210806>. (sk. 10.09.2015.)

Nodarbinātības valsts aģentūra. (2015). *Reģistrētā bezdarba līmenis*. Pieejams: http://m.nva.gov.lv/LV/aktuala_informacija/aktualitates/4070registreta_bezdarba_limenis_valsti_pazeminajies_lidz_85.html (sk. 12.09.2015.)

Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. (2015). *Iedzīvotāju reģistra statistika uz 01.07.2015*. Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/> (sk. 03.09.2015.)

Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. (2015). *Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc nacionālā sastāva un valstiskās piederības*. Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/> (sk. 12.08.2015.)

Sabiedrības integrācijas fonds. (2012). *Skolotāja palīgi - čigāni*. Pieejams: http://www.iic.lv/_old_www/iic.lv/projekti/skola_sabiedriba_paligi.pdf (sk. 03.09.2015.)

Sabiedrības integrācijas fonds. (2013). *Romu kopiena Latvijā: situācija un labā prakse izglītībā*. Pieejams: <http://www.sif.gov.lv/images/atteli/SIF/progress/Buklets-romi-izglitiba-2013.pdf> (sk. 11.09.2015.)

Slimību profilakses un kontroles centrs. (2014). *Narkotiku lietošanas paradumi un tendences Latvijā*. Rīga. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/atkaribu-slimibu-petijumi-un-zinojumi/> (sk. 09.09.2015.)

Valsts izglītības satura centrs. (2015). *Mācību priekšmetu standarti*. Pieejams: <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/standarti.shtml> (sk. 04.09.2015.)

Veselības obligātās apdrošināšanas valsts aģentūra un Data Serviss. (2008). *Pētījums par iedzīvotāju apmierinātību ar veselības aprūpes pakalpojumiem un to saņemšanas iespējām*. Pieejams: <http://www.vmnvd.gov.lv/uploads/files/50acc5aa3137a.pdf> (sk. 12.09.2015)

Pētījums izstrādāts **Sabiedrības integrācijas fonda** īstenotā projekta „*Dažādi cilvēki. Atšķirīga pieredze. Viena Latvija II*” ietvaros. Projekta **mērķis** ir sniegt ieguldījumu sabiedrības izpratnes veicināšanā par diskriminācijas novēršanas un vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas nepieciešamību privātajā un publiskajā sektorā.

Projekta ietvaros tika īstenotas vairākas aktivitātes kā situācijas apzināšana un **dažādības vadības** idejas **popularizēšana** privātajā sektorā, **video stāstu izveide** par stereotipu un aizspriedumu mazināšanu un iecietības veicināšanu; **pētījums** par romu tautības iedzīvotāju situāciju un apstākļiem, un multiplikatoru jeb **zināšanu tālāknesēju mācību programma**, kuras ietvaros tika sagatavoti vēstneši, kuri ar savu rīcību, personisko piemēru un padomu veicinās nediskriminējošu attieksmi un uzlabos cilvēku sazināšanās prasmes savās darba vietās.